Муһәммәт Йүсүп

Һаятниң пәйзини сүрүң

Һаятниң пәйзини сүрүң/ М.Йүсүп. Алмута:
«Мир» нәшрият өйи, 2023. – 184 б.

Дунияда һәрқандақ адәм һаятини һузурлуқ вә мәнилик өткүзүшни халайду, һечким бәхитсиз вә мәнисиз һаят кәчүрүшни халимайду. Әмма инсанларниң толиси өзидики вә әтрапидики һузур-һалавәт амиллирини биләлмәйду. Һаятниң пәйзини сүрүш, уни мәнилик өткүзүш һәрқандақ адәмниң қолидин келидиған иштур.

Бу китапни оқуған адәм өзиниң һаятини мәнилик, һузур-һалавәтлик өткүзүшкә қадир болиду.

Бу китап кәң даиридики оқурмәнләр үчүн тәйярланған.

© М.Йүсүп, 2023
© «Мир» нәшрият өйи, 2023

Мундәрижә

1. Аллаһ билән болуң 7
2. Миннәтдарлиқ мөҗүзиләрни яритиду 9
3. Һузуриңизни бузушқа йол қоймаң 15
4. Азапланмай десиңиз көңлиңизни кәң тутуң 17
5. Биологиялик саат вә тән сақлиқ 20
6. Яхшилиқ яки яманлиқ йәнила сизниң
таллишиңиздур 25
7. Миннәтсиз яхшилиқ қилишни үгиниң 27
8. Әпучанлиқ күчлүкләрниң хислитидур 30
9. Мувәппәқийәткә әмәс, мувәппәқийәт қазиниш
адитини йетилдүрүшкә тиришиң...................................32
10. Кичик ишлардин хошал болушни үгинивелиң 36
11. Рәһим-шәпқәт Аллаһниң әң бүйүк қанунидур 38
12. Гунасини тонуған адәм яхши адәмдур 45
13. Сәмимий дуа мөмүнләрниң әң өткүр қуралидур 47
14. Иҗабий болуң 50
15. Өзиңиздики алмазни биләмсиз? 53
16. Сәлбий учурларға қулақ салмаслиқ һәққидә 54
17. Алдирақсанлиқ шәйтандин, әмма чәбдәслик
(чаққан, әпчил) пишип йетилгәнликтиндур 56
18. Пассивлиқ өзини өлтүргәнликтур 60
19. Ғәпләт – адәмниң әң қараңғулуқ чағлиридур 63
20. Аллаһқа вәсилә қилғудәк әмәлимиз болсун! 65
21. Әқилликләр вә әқилсизләр 69
22. Өз чириғиңизни яндуруң 72
23. Аилимизни җәннәткә айландурайли! 75
24. Һаҗәтмәнниң һаҗитини рава қилиш катта
ибадәттур 87

25. Алдини алмаслиқ... Түгимәс пушайман 92
26. Мөмүнләрниң икки чоң қурали 94
27. Көңүл асираш ибадәттур 101
28. Биздики ахирәт ишәнчиси 106
29. Һәр ишни Аллаһ үчүн қилиң, қалғини өзи келиду ...111
30. Яхшилиқ қилиш сизниң хислитиңизгә айлансун 113
31. Қетирқинип қилған иш риваҗлиқ иштур 117
32. Пәйғәмбәр әләйһиссаламниң 24 саат ичидики зикир вә дуалири 120
33. Сиз ишәнгән бириниң илкидә болсиңиз һеч қорқмаң 126
34. Өлүк белиқтин башқиси суниң еқишиға маңмайду ...127
35. Тәвбә – истиғпарниң әһмийити 129
36. Кишиләрни хошал қилиш сәнъити 134
37. Аллаһ тәалаға мураҗиәт қилишни унтуп қалмайли! 136
38. Ата-ана билән бала оттурисидики ишәнчә кредити ...140
39. Тәғдиргә исиян қилиштин сақлиниң 143
40. Иҗабийлиқ есил кишиләрниң хислитидур 146
41. Мукәммәлшунас болувалмаң 147
42. Қорқунучни йеңишни биливелиң 154
43. Һәсәтхорлуқ – әң хәтәрлик мәнивий кесәлдур 156
44. Кишиләрни һөрмәтләш сизни йүксәлтиду 163
45. Һалал йейиш ибадәттур 169
46. Һарамдин қутулушниң чариси 175

Бисмиллаһир рәһманир рәһим

Әң гөзәл махташлар вә әң мукәммәл мәдһийәләр аләмләрниң яратқучиси вә йеганә Рәбби, җанабий Аллаһқа хастур. Аллаһ тәалани чин қәлбимдин мәдһийиләймән вә униңға шүкүр қилимән. Һәқ динни бизләргә йәткүзгән сөйүмлүк пәйғәмбиримиз һәзрити Муһәммәд әләйһиссаламға дурут, дуа вә салам йоллаймән. Униң аилә тавабиатлириға, саһабилириға вә та қиямәткичә униң йолини давамлаштуридиған мөмүн, мусулман қериндашлиримға икки аләмлик бәхит-саадәт тиләймән.

Дунияда һәрқандақ адәм һаятини һузурлуқ (раһәт) вә мәнилик өткүзүшни халайду, һечким бәхитсиз вә мәнисиз һаят кәчүрүшни халимайду. Әмма инсанларниң толиси өзидики вә әтрапидики һузур-һалавәт амиллирини биләлмәйду. Улар гоя төгә үстидә туруп, төгә издигән адәмдәк һузур-һалавәтни вә мәнилик турмушни йоқ йәрләрдин издәйду. Россиялик мәшһур философ Л.Толстой: «Биз көпинчә вақитларда бәхит-саадәт йенимизда турсиму, худди көзимиздә турған көз әйнәкни издигәндәк уни издәп жүримиз» дегән екән. Реаллиқ шуни испатлидики, һаятниң пәйзини сүрүш, уни мәнилик өткүзүш һәрқандақ адәмниң қолидин келидиған иштур. Биз көзқарашлиримизни, етиқадимизни вә тәсәввуримизни иҗабийлиққа өзгәртиш, нәзәр даиримизни кеңәйтиш вә өзимиздики йошурун җәвһәрләрни қезиш арқилиқ һаятимизни мәнилик вә һузур-һалавәтлик өткүзүшкә, әлвәттә, қадирмиз.

Бу дунияда вә ахирәттә бәхитлик вә һузурлуқ һаятқа еришишниң әң биринчи амили иман вә яхши әмәл екәнлигини қәтъий унутмаслиғимиз керәк. **«Әр-аял мөмүнләрдин кимки мөмүнлик һалитидә туруп бирәр яхши әмәлни қилидекән, биз уни, әлвәттә, әң яхши һаятта яшитимиз. Уларға, әлвәттә, уларни қилған әмәллириниң әң яхшиси бойичә мукапатлаймиз»** (“Нәһл” сүриси, 97-айәт). Барчә саадәт иман вә яхши әмәлдин

кейин келиду. Чүнки иман қәлбимизни течландуридиған, бизни һәрикәтләндүридиған энергия болуп, яхши әмәл иманниң нәтиҗиси вә саадитимизниң капалитидур.

Жиллардин бери үгәнгәнлиримни вә һаятлиқтин алған аз-тола тәҗрибилиримни оқурмәнлирим билән ортақлишиш мәхситидә бу рисалини (язмини) һазирлидим. Бу рисалигә бизниң һузур-һалавитимизгә вәсилә болидиған қириқтин көпирәк мавзуни киргүздүм.

Җанабий Аллаһ тәаладин бу аддий рисалини хәлқим үчүн мәнпәәтлик қилип беришини вә бу әмгигимниң әҗир-совавидин пеқирни вә ата-анамни бәһримән қилишини тиләймән.

Муһәммәд Йүсүп.
Һиҗрийә 1442-жили, муһәррәм ейиниң 22-күни,
Миладийә 2020-жили, 10-сентябрь.
Җиддә–Сәудийә Әрәпстан

1. Аллаһ билән болуң

Инсанниң қәлбидики бошлуқни пәқәт Аллаһ тәаладин башқиси толдуралмайду, инсанниң мәнивий ғизаси Аллаһ тәалани яд етиштин келиду, диллар Аллаһ тәалани яд етиш биләнла арам тапиду вә һузур-һалавәт һис қилиду. **«...билиңларки, диллар Аллаһни яд етиш билән арам тапиду»** (“Рәъд” сүриси, 28-айәтниң бир қисми). Аллаһ тәала билән биллә болуштин келидиған һузур-һалавәттин башқа барчә хошаллиқ вә һузур-һалавәт вақитлиқ вә өткүнчидур.

Аллаһ тәала қәлбимиздики әң чоң муһәббәт вә әң чоң қувәт мәнбәси болуп, биз Аллаһ тәала билән болған вақтимизда әң күчлүк, униңдин ғәпләттә қалғанда болса әң ажизмиз. Аллаһ тәала бизгә әң йеқиндур, у аманлиқ вә күч-қувәт мәнбәсидур.

Аллаһ тәалани яд етиш вә һемишә Аллаһ тәала билән биллә болуш һәрбир мусулманға пәриздур. **«Әй, иман ейтқанлар! Аллаһни көп яд қилиңлар. Униңға әтигән-ахшамда тәсбиһ ейтиңлар»** (“Әһзаб” сүриси, 41–42 айәтләр). Әбу Дәрда рәзийәллаһу әнһудин ривайәт қилинидуки, пәйғәмбәр әләйһиссалам саһабилириға: “*«силәргә Рәббиңларниң дәргаһида әң яхши санилидиған, мәртивиңларни әң жуқури көтүридиған, Аллаһ йолида алтун, күмүч сәрип қилғандинму, дүшминиңлар билән нәқ мәйдан елишип җиһат қилғандинму яхши санилидиған әмәлни ейтип берәйму?» – девиди, саһабилар у қайси я, рәсулуллаһ?! – дәп сорашти, бу вақитта пәйғәмбәр әләйһиссалам уларға: «Аллаһни көп яд етиш» дәп җавап бәрди”* (Тирмизи ривайити).

Һәқиқәтәнму, мусулман кишиниң әң яхши һалити униң Аллаһ тәалани яд қилиш билән мәшғул болуватқан чағлиридики һалитидур. Аллаһ тәала билән мәнивий мулақатта (учришиш, көрүшиш) болған вә униңға мунажат қилған вақиттики һузур–һалавәтниң ләззитини пәқәт тетиғанларла билиду.

Аллаһ тәалани яд етиш Аллаһ тәаланиң зиминдики җәннитидур. Зиминниң җәннитигә кирәлмигән адәм, әлвәттә, ахирәтниң

җәннитидин мәһрум болиду. Аллаһ тәалани яд етиш инсанни изтираплири (роһий азап) вә мәшәққәтлиридин қутқузғучидур. Сиз Аллаһ тәала билән болған чағлириңизда, сизниң хошаллиғиңиз артип бариду, қәлбиңиз течлиниду, өзиңизни бәхитлик һис қилисиз, туйғулириңиз раһәтлиниду. Дуа қилсиңиз Аллаһ тәала сизгә интайин йеқиндур. Нида қилсиңиз у сизни бәк аңлиғучидур. Тилисиңиз иҗабәт қилғучидур.

Сизни ғәм-қайғу оравалғанда, Аллаһ тәалани яд етиң, униңға мунаҗат қилиң.

Сизни қорқунуч бесивалғанда, Аллаһ тәалаға тайиниң, униңдин ярдәм тиләң.

Сизни ялғузлуқ йөгәвалғанда, Аллаһ тәалаға зикир ейтиң, униң каламини тилавәт қилиң.

Жигирмә яш әтрапидики бир яш поездға чиқиду вә бир бовайниң йенидики бош орундуқта олтуриду. Бовай йол бойи Аллаһ тәалаға тәсбиһ ейтиш билән болиду. Һелиқи яш бовайниң бу һалитидин қаттиқ зерикиду вә униңға аңлитип туруп: «бу замандики инсанлар һазирқи тәрәққиятни билмәмдиғанду? Йәнила шу кона усул бойичә тәсбиһ ейтип олтуриду. Буларниң заманниң тәрәққиятидин қилчә хәвири йоқ. Аримиздики яшинип қалғанлар бизни қалақлиққа вә арқиға чекинишкә үндәйду. Улар вақитни исрап қилип, тәсбиһ ейтиш биләнла күн өткүзиду. Аңлидиңларму? Һазир медицина тәрәққий қилип, миллионлиған инсанларниң өлүмигә сәвәп болуп кәлгән бактерияни өлтүрүдиған пенициллин иҗат қилинди» дәйду.

Һелиқи бовай тәбәссүм қилип туруп, «мән әшу пенициллинни иҗат қилған Александр Флеминг болимән» дәйду (Александр Флеминг, 1881–1955 жж., Англиялик тиббий алим, көплигән тиббий йеңилиқларни вә «пенициллин» дәп атилидиған антибиотикни иҗат қилған). Аллаһ тәала Қуръан кәримдә **«...Аллаһниң бәндилири ичидә Аллаһтин пәқәт алимларла қорқиду...»** (“Фатир” сүриси, 28-айәтниң бир қисми) дәйду. Чүнки Аллаһ тәалани мәйли Қуръан, һәдис арқилиқ тонуған болсун яки математика, физика, биология қатарлиқ тәбиий пән саһасида тонуған болсун, Аллаһ

тәалани һәқиқий билгән, униң чәксиз илмини вә қудритини тонуған алим Аллаһ тәаладин, әлвәттә, һәммидин бәк қорқиду. Аллаһ тәалани қанчилик толуқ вә яхши тонуған адәм уни шунчилик толуқ қәдирләйду вә униң һәйвитидин шунчилик әйминиду.

Демәк, Аллаһ тәала билән болуш, уни яд ейтиш вә униңдин ярдәм тиләш конилиқ яки қалақлиқ әмәс, әксичә, һазирқи маддиға чоқунидиған қалақлиқтин вә һәр түрлүк жаһаләттин азат болуп, әсли фитрәткә (фитр-туғма хусусийәт) қайтқанлиқтур. **«(Сән) тоғра динға – Аллаһниң диниға йүзләнгинки, Аллаһ инсанларни шу дин билән яратқан. Аллаһниң яратқинини өзгәртишкә болмайду, бу топ-тоғра диндур, лекин инсанларниң көпинчиси (буни) билмәйду»** (“Рум” сүриси, 30-айәт).

2. Миннәтдарлиқ мөҗүзиләрни яритиду

Психология мутәхәссислириниң қаришичә, һаятқа миннәтдарлиқ көзи билән қарайдиған вә разимәнлик билән муамилә қилидиған кишиләрниң үзидин тәбәссүм, көңлидин хошаллиқ кам болмайдекән.

Миннәтдарлиқни хошаллиқниң дориси десәк мубалиғә болмас. Чүнки өзидин, әтрапидикиләрдин вә еришкәнлиридин рази болуп, немәт бәргүчигә миннәтдарлиқ туйғуси билән муамилә қилидиған адәм көңлини һәсәттин, ачкөзлүктин халий тутуш арқилиқ уни қанаәт, хошаллиқ вә разимәнлик билән толдуриду. Нәтиҗидә, бундақ киши һузур-һалавәтлик һаят кәчүриду, тән сақлиғини қоғдайду.

Бизгә миннәтдарлиқни һис қилдуридиған ишларниң әң яхшиси пәйғәмбәр әләйһиссаламниң бу һәқтики көрсәтмисигә әмәл қилиштур. Пәйғәмбәр әләйһиссалам мундақ дегән: *«силәр өзәңлардин жуқури туридиғанларға қаримаңлар, бәлки силәрдин төвән туридиғанларға қараңлар, бундақ қилиш Аллаһниң немитини кичик санимаслиғиңлар үчүн әң яхшидур»* (Бухари вә Му-

слим рivайити). Чүнки турмушида, тән сақлиғида, байлиқта, үз-абройда вә һәрқандақ бир дуния мәнпәитигә алақидар ишларда өзидин төвән кишиләргә қариған адәм өзиниң уларға қариғанда яхши екәнлигини һис қилиду-дә, Аллаһ тәалаға шүкүр қилиду. Өлималар әмәл-ибадәттә вә башқиларға яхшилиқ қилишта өзимиздин артуқ кишиләргә қаришимизни, әмма дуния мәнпәәтлиридә өзимиздин төвән кишиләргә қаришимизни тәвсийә қилиду.

Миннәтдарлиқ – бирсиниң қилған яхшилиғидин, хизмәтлиридин рази вә мәмнун болуш дегән болиду. Миннәтдарлиқниң әң жуқуриси Аллаһ тәаланиң әта қилған немәтлиригә шүкүр қилиштур. Аллаһ тәалаға шүкүр қилиш немәтниң көпийишигә, яхшилиқниң давамлишишиға вә бәрикәтниң көпийишигә, шуниңдәк Аллаһ тәаланиң разилиғини қолға кәлтүрүшкә түрткә болидиған сеһирлик әмәлдур. Миннәтдарлиқ сиз үчүн көз әйнәккә охшайду, униң билән сиз өзиңиздики вә әтрапиңиздики немәтләрни көрәләйсиз. Сиздики миннәтдарлиқ туйғуси қанчә жуқури болса, еришидиған яхшилиғиңиз шунчә көп болиду. Бу йәрдики яхшилиқтин маддий мәнпәәтла көздә тутулмайду, бәлки яхши пурсәт, көңүллүк турмуш, яхши җай, яхши кишиләр, яхши иш қатарлиқ маддий вә мәнивий пүтүн пайда-мәнпәәт көздә тутулиду. **«Немитимгә шүкүр қилсаңлар, силәргә (уни) техиму зиядә қилимән...»** (“Ибраһим” сүриси, 7-айәтниң бир қисми) дегән айәткә қарайдиғанла болсақ, бу айәттики «зиядә» дегән сөз муәййән бир немәтниң зиядә қилинидиғанлиғиға хас әмәс, бәлки шүкүр қилишқа тегишлик барлиқ немәтләрни өз ичигә алиду.

Өлималардин бири «дунияда математикилиқ статистика қилиш имканийити болмиған бирдин-бир санлиқ мәлумат җанабий Аллаһ тәрипидин инсанларға инъам қилинған немәтләрдур» дегән екән. Демисиму, күнимиздә пән-техника тәрәққий қилип һәммә нәрсини санап чиқалиған билән, техичә қумниң санини, деңиз долқунлирини санап берәләйдиған аппарат ижат қилинмиғинидәк, җанабий Аллаһниң инсанларға әта қилған немәтлирини санап берәләйдиған техникиниң ижат қилинғини йоқ.

Миннәтдарлиқ һәққидә елип берилгән әмәлий тәтқиқатларниң испатлишичә, инсанға хошаллиқ вә саадәт беғишлашта сөйгү-муһәббәттин қалса миннәтдарлиқ туйғуси иккинчи орунда туридекән. Чүнки миннәтдарлиқ бир тәрәптин кишиниң роһиға зор энергия әта қилса, йәнә бир тәрәптин инсанниң һәрикәтчанлиғини, хошаллиғини вә һаятлиқ күришидики паалийәтчанлиғини ашуридекән, шуниңдәк инсанниң қолға кәлтүргән нәтижилириму көп болидекән. Күндилик һаятида миннәтдарлиқни адәт қиливалған кишиләрниң техиму көп яхшилиқларни вә зор нәтижиләрни қобул қилишқа болған тәйярлиғи зиядә болидекән, азға миннәтдар болғучилар көпкә һәқлиқ болидекән, миннәтдарлиқ туйғуси қанчилик күчлүк болса, еришидиған немәт вә яхшилиқ шунчилик көп болидекән. Һаятта нәтижә қазанған мәшһур шәхсләрниң тәржимиһалини оқуп көридиған болсақ, уларниң миннәтдарлиқни күндилик һаятида адәт һалиға кәлтүрүвалғанлиғини вә көплириниң ғәлибә қазинишиниң асаслиқ сәвәви һаятқа миннәтдарлиқ туйғуси билән муамилә қилғанлиғини көримиз.

Миннәтдарлиқ һис қилишқа түрткә болидиған амиллар: Һаятимизда миннәтдарлиқни һис қилиш вә униң сеһирлик күчини оттуриға чиқиришқа түрткә болидиған амиллар төвәндикичә:

1. Өзимизгә әта қилинған немәтләрни билиш, тонуш вә һис қилиш.

2. Һаятимиздики немәтләрниң қиммитини билиш вә әһмийитини тонуш.

3. Бу немәтләрни әта қилған Аллаһ тәалаға шүкүр қилиш.

4. Бу немәтләргә еришкәнлигимиздин хошаллиқ вә саадәт һис қилиш.

Жуқурқилар һаятимизда миннәтдарлиқниң сеһирлик күчини оттуриға чиқиришниң асаслиқ басқучлиридур. Миннәтдарлиқтин мәхсәт «Аллаһқа шүкүр» яки «әлһәмду лиллләһ» дегән сөзләрни тәкрарлашла әмәс, бәлки Аллаһ тәалаға қарита чин көңлимиздин чиққан миннәтдарлиқ туйғусини һис қилиштур. Мана бу саадәт, мана бу хошаллиқ.

Миннәтдарлиқ принципи

1. Өзимизгә эта қилинған һәрбир немәтниң Аллаһ тәала тәрипидин қилинған пәзли-кәрәм екәнлигини тонуш вә чин қәлбимиздин уни етирап қилиш.

2. Аллаһ тәалаға дили, тили вә әмәлийити билән шүкүр қилиш. Мәлумки, шүкүр тил биләнла яки дил биләнла ада тапмайду. Тил билән ада қилинидиған шүкүр-немәт бәргүчиниң немәтлирини вә еһсанлирини тил арқилиқ сөзләш һәм санаш билән болиду. **«Рәббиңниң немитини еғизиңдин чүшүрмә»** (“Зуһа” сүриси, 11-айәт).

Дил билән ада қилинидиған шүкүр-немәт бәргүчиниң немәтлирини вә еһсанлирини етирап қилиш, чин жүрәктин униңға миннәтдар болуш вә уни сөйүш билән ипадилиниду.

Әмәлийити билән ада қилинидиған шүкүр-немәт бәргүчиниң немәтлирини вә еһсанлирини Аллаһ тәаланиң әмир-пәрманлирини орунлаш йолида тоғра йәрләргә ишлитиш, йоқсулларни йоқлаш, житимларниң бешини силаш билән болиду. Мәсилән: тән сақлиқтин ибарәт бу катта немәтни оюн-тамаша вә һарам көңүл ечишларға ишлитип түгәтмәстин, Аллаһ тәалаға ибадәт қилиш, үстимиздики пәриз вә мәҗбурийәтләрни ада қилиш вә инсанийәт үчүн пайдилиқ болған ишларни қилиш билән өткүзүш бу немәтни эта қилғучиға шүкүр ада қилғанлиқ болиду.

3. Аллаһ тәаланиң немәтлирини гуна-мәсийәткә вә Аллаһ тәалаға асийлиқ болидиған яман ишларға ишләтмәслик.

Миннәтдарлиқни адәт қиливелишниң усуллири

1. Күндилик һаятимизни Аллаһ тәаланиң бизгә бу һаятни эта қилғанлиқ немитигә шүкүр қилиш билән башлаш.

2. Тән сақлиғимиз вә һәрбир әзаримизниң ишләп турғанлиғи үчүн Аллаһ тәалаға чәксиз шүкүр қилиш.

3. Аилә әзалиримизға, достлиримизға, хошнилиримизға вә бизгә азирақ болсиму яхшилиғи йәткән һәрбир кишигә миннәтдарлиқ билдүрүш.

4. Өзимизниң нурғун кишиләрдин артуқ немәткә егә екәнлигимизни әскә елиш, кесәлчан, йоқсул, ишсиз қалған кишиләрниң һалидин ибрәт елип, Аллаһ тәалаға шүкүр қилиш.

5. Өзимизгә əта қилинған немәтләрни мәхсус дәптәргә йезип қоюш вә пат-пат оқуп туруш.

Немәткә шүкүр қилиш мөмүнликниң аламитидур

Инсанниң кечә-күндүздики һәрбир ләһзисини Аллаһ тәаланиң сансизлиған назу-немәтлири орап туриду, жүрүш-туруши, иш-һәрикити, һәтта бир нәпәс елишимиз пәқәтла Аллаһ тәаланиң немити билән болиду. Һәрбир тиниғимиз буниң әң рошән дәлили. Чүнки тиниғимиз бир ләһзә тохтап қалса, бизниң һалимиз қандақ болиду? Уни Аллаһ тәаладин башқа ким қайтуруп берәләйду.

Мөмүн адәм Аллаһ тәаланиң һәққини тонуған, униң немәтлирини етирап қилған вә өзиниң Аллаһ тәалаға қарита қәриздар екәнлигини билгән кишидур. Мөмүнликниң бир сүпити Аллаһ тәалаға шүкүр қилиш вә сансиз немәтлири үчүн униңға миннәтдарлиқ туйғуси билән яшаштур. Аллаһ тәала мөмүнләргә мундақ дегән: **«Әй, иман ейтқанлар! Әгәр Аллаһқила қулчилиқ қилидиған болсаңлар, биз силәргә әта қилған һалал нәрсиләрдин йәңлар вә Аллаһқа шүкүр қилиңлар»** (“Бәқәрә” сүриси, 172-айәт).

Аллаһ тәаланиң инсанларға әта қилған немәтлири вә еһсанлири һәқиқәтән сан-санақсиз вә һесапсиздур. **«...Силәр Аллаһниң немитини санап түгитәлмәйсиләр...»** (“Ибраһим” сүриси, 34-айәтниң бир қисми). Бу немәтләр вә еһсанлар һәрқандақ әқли бар инсанни немәт бәргүчигә шүкүр ада қилишқа мәҗбур

екәнлигини һис қилдуриду. Чүнки инсанниң әқли вә характери яхшилиққа яхшилиқ қайтурушни, немәт бәргүчини улуқлаш вә һөрмәтләшни инсаний борчимиз дәп билиду. Бирәр инсанниң қилип қойған яхшилиғиға миннәтдарлиқ билдүрүш қәриз болған йәрдә, барчә немәтлири билән бизни қоршап турған затқа шүкүр ада қилиш вә миннәтдарлиқ билдүрүш толиму зөрүрдур.

Миннәтдарлиқ бәхит-саадәтниң ачқучлиридин биридур

Тәҗрибиләр испатлидики, интайин кичик вә аддий ишлар үчүн болсиму, миннәтдарлиқ туйғуси билән яшаш көңлимизни хошаллиқ билән толдуриду. Бизниң һаятни вә әтрапимиздики кишиләрни яхши көридиған болушимизға түрткә болиду. Һаятимиздики әң кичик бир утуққа яки аддий бир немәткиму рази болсақ вә немәт егиси болған Аллаһ тәалаға шүкүр қилсақ, Аллаһ тәала бизгә көңүл шатлиғи, дил арамлиғи вә һаятимизни нурландурған разимәнлик туйғуси әта қилиш арқилиқ бизни бәхитлик қилиду.

Әтрапимиздики кишиләрни әшу әхлақий вә әшу хуш-кәйпият билән қобул қилиш, өзгәртиш бизниң қолимиздин кәлмәйдиған ишларни шу бойичә қобул қилиш, пәзилитимизни вә камчилиқлиримизни дадиллиқ билән етирап қилиш, өтмишниң аччиқлирини унтуп, келәчәкниң бешарәтлиригә интилиш, һазирқи вақтимизни ғенимәт билиш миннәтдарлиқ билән яшашниң җәвһири болуп, бу даналарниң вә һөкүмаларниң мәхпий рецепидур.

Ейтилишичә, бир адәм оғли билән узун сәпәргә чиққан екән, улар жүк-тақилирини бир ешәккә артип, йолниң йеримиға кәлгәндә, туюқсиз ешәкниң пути сунуп кетипту. Ата оғлиға: «Аллаһ биздин тосап қалған бала буниңдинму чоңдур» дәпту, шундақ қилип улар ешәкни бирсигә тапшуруп қоюп, өзиниң жүкини өзлири көтирип йолиға раван болупту. Бир аз маңғандин кейин,

һелиқи адәмниң пути ярилинип, сөрәп аран маңидиған болуп қапту. Адәм йәнә оғлиға қарап: «Аллаһ биздин тосап қалған бала бундинму чоңдур» дәпту; Оғул атисиниң немә демәкчи болғанлиғини чүшинәлмәй, көңлидә: «буниңдинму чоң йәнә қандақ бала болатти!» – дегән хиял билән атисиниң вә өзиниң жүкини көтирип йолға раван болупту. Улар йол жүрүп бир йәргә кәлгәндә оғулниң путини илан чеқивапту вә йәргә жиқилипту. Атиси: «Аллаһ биздин тосап қалған бала буниңдинму чоңдур» дәпту. Оғулниң аччиғи келип: «буниңдинму чоң йәнә қайси балани дәйдиғансиз дада!.. » дәпту вә йолини давамлаштурупту. Улар миң тәсликтә шәһәргә йетип кәлгинидә, шәһәрдә һәммә нәрсә йәр билән йәксән болуп кәткәнлигини көрүп һәйран қапту. Әслидә улар бу шәһәргә йетип келиштин бираз авал қаттиқ йәр тәврәп, нурғун адәм һаятидин айрилған екән. Адәм оғлиға қарап: «әй, оғлум! Әгәр биз йолда һелиқи мусибәтләргә учримай вақтида шәһәргә йетип кәлгән болсақ, бизму йәр тәврәштә қаза тапқан болаттуқ, Аллаһ биздин тосап қалған бала расттинла чоң екән» дәпту.

Һаятлиқта тартқан зиянни худди пайдини қобул қилғандәк разимәнлик билән қобул қилиш, көпкә хошал болғандәк азғиму хошал болуш бәхитлик яшашниң амиллиридин биридур.

3. Һузуриңизни бузушқа йол қоймаң

Өзини қийнап келәчәктин ғәм қилиш, өткән ишларға қайғуруш роһниң сағламлиғиға дағ тәккүзидиған, көңүлни беарам қилип, миҗәзини бузидиған вә өзини әсли маһийити бойичә көрүштин тосайдиған бир апәттур. Бу йәрдә, бизниң үлгимиз вә йолбашчимиз һәзрити Муһәммәд әләйһиссаламниң һәр намазда, салам бериштин бурун вә әтигән-ахшамлири Аллаһ тәалаға сиғинип ғәм-қайғудин пана тилигәнлигиниң вә мусулманларға шундақ қилишни үгәткәнлигиниң һекмити оттуриға чиқиду. Пәйғәмбәр әләйһиссалам мундақ дәп дуа қилатти:

«اَللَّهُمَّ إِنِّي عَبْدُكَ وَابْنُ عَبْدِكَ وَابْنُ أَمَتِكَ نَاصِيَتِي بِيَدِكَ، مَاضٍ فِيَّ حُكْمُكَ، عَدْلٌ فِيَّ قَضَاؤُكَ، أَسْأَلُكَ بِكُلِّ اسْمٍ هُوَ لَكَ، سَمَّيْتَ بِهِ نَفْسَكَ، أَوْ أَنْزَلْتَهُ فِي كِتَابِكَ، أَوْ عَلَّمْتَهُ أَحَداً مِنْ خَلْقِكَ، أَوِ اسْتَأْثَرْتَ بِهِ فِي عِلْمِ الْغَيْبِ عِنْدَكَ، أَنْ تَجْعَلَ الْقُرْآنَ رَبِيعَ قَلْبِي وَنُورَ صَدْرِي وَجَلَاءَ حُزْنِي وَذِهَابَ هَمِّي»

«Я Аллаһ! Мән сениң қулуңмән, қулуңниң вә дедигиңниң оғлимән, тәғдирим сениң қолуңдидур. Мениң үчүн тәғдир қилғанлириң һәр заман әмәлгә ашурулғучи вә адаләтниң өзидур. Я Аллаһ! Өзәң шундақ атиған яки китавиң арқилиқ чүшәргән, яки бәндилириңдин бирәрсигә билдүргән, яки өз дәргаһиңдики ғайиплар қатарида бизләргә билдүрмигән барчә исимлириңни васитә қилип сәндин Қуръан кәримни көңлүмниң баһари, қәлбимниң нури, қайғулиримни йоқ қилғучи вә әндишлиримни кәткүзгүчи қилишиңни сораймән» (Имам Әхмәд ривайити). Шуниңдәк йәнә һәр намаздин кейин салам бериштин бурун мону дуани қилатти:

اَللَّهُمَّ إِنِّي أَعُوذُ بِكَ مِنَ الْهَمِّ وَالْحَزَنِ، وَالْعَجْزِ وَالْكَسَلِ، وَالْبُخْلِ وَالْجُبْنِ، وَضَلَعِ الدَّيْنِ وَغَلَبَةِ الرِّجَالِ

«Я, Аллаһ! Саңа сиғинип, ғәм-қайғудин, аҗизлиқтин, һорунлуқтин, бехиллиқтин, қорқунчақлиқтин, қәриздарлиқтин вә кишиләрниң қәһридин пана тиләймән» (Бухари ривайити).

Тақитимизниң сиртидики ишларға өзимизни зорлап, роһимизни вә бәдинимизни қийнишимиз өзимизгә өзимиз угал қилғанлиғимиздур. Шуңа, роһимизниң, әқлимизниң вә бәдинимизниң һәққини беришимиз вә уларни асирап, қоғдишимиз лазим. Биз бәдинимизни асрисақ, бәдинимизму бизни асрайду, бизниң еғирлиғимиз вә җапалиримизни көтүриду. Әгәр биз бәдинимизни тақитимизниң сиртидики ишларға зорлаш билән қийнап қойсақ, бәдинимизму бизни қийнап қойиду. Роһимизниң паклиғини сақлаш үчүн ғәм-қайғудин жирақ турушимиз вә өзимизгә ғәм-қайғу елип келидиған ишларни қилиштин сақлинишимиз лазим. Бәдинимизниң паалийәтчанлиғини сақлаш үчүн, уни раһәтләндүришимиз, асришимиз вә қоғдишимиз лазим. Пәйғәмбәр әләйһиссалам бир саһабиниң кечиси ухлимай намаз оқуп, күндүзи үзмәй роза тутушқа башлиғанлиғини аңлап

униңға: *«ундақ қилма, кечиси, ухла, күндүзи тирикчилик қил, ихтиярий розини бир күн тутқин, йәнә бир күн тутмиғин, чүнки сениң үстүңдә бәдиниңниң һәққи бар, көзүңниң һәққи бар, әһли әвладиңниң һәққи бар»* дегән (Бухари ривайити).

Бир адәм күн бойи арам алмай йол жүрүп, һерип-чарчап, аран дегәндә чәт йезидики бир өлиманиң йениға бариду вә униңға: «мән сиздин һекмәт үгинәй дәп кәлдим» дәйду. Һелиқи өлима уни қизғин қарши алиду, андин у адәмни бир қудуқниң йениға елип берип, униңға: «һазир сиз бу қудуқтики суға қарап тәпәккүр қилиң» дәйду. Адәм қудуққа қарап, қудуқ сүйидә өзиниң сүритини сүзүк көрүп туруп ойға чөккән пәйттә, өлима қудуққа арқа-арқидин таш атиду, шуниң билән, қудуқ сүйи давалғуп (чайқилип), һелиқи адәм қудуқ сүйидә өз сүритини көрәлмәй беарам болиду. Андин өлимаға: «сиз қудуққа таш етип турсиңиз мән қудуқ сүйидә өзәмни көрәлмәйдекәнмән» дәйду. Бу вақитта өлима у адәмниң мүрисигә қолини қоюп туруп, «мана бу сиз үгинидиған биринчи һекмәттур» дәйду. Бу йәрдә өлиманиң бәрмәкчи болған дәриси көңлүңни беарам қилидиған, роһиңни булғайдиған ишни қилма, ғәм-қайғудин сақланғин, дегәнликтин ибарәт екән.

Демәк, әқлимизниң сағлам давам қилиши, роһимизниң өз сүзүклүгини сақлиши вә көңлимизниң өз арамида туруши үчүн, ғәм-қайғудин вә ғәм қайғуға сәвәп болидиған ишлардин сақлинишимиз зөрүр екән. Чүнки әқил сағлам, роһ сүзүк, көңүл арамида болмиса, адәм өз сүритини әсли маһийити бойичә көрүштин аҗиз қалиду, у чағда у өзи болалмай қалиду, шуниң билән у өзигә ярашмайдиған һәрикәтләрни вә қилиқларни қилип қойиду.

4. Азапланмай десиңиз көңлиңизни кәң тутуң

Инсанларниң түрлүк қозғатқучиларға тәқабил (қарши) туруш дәриҗиси охшаш болмайду. Бәзилири аддий ишлар үчүнму наданлиқ қилип қойиду, бәзиләр болса өзиниң өткүр тәпәккүри

вә есил әхлақи билән өзини тутувелишни билиду вә түрлүк қийинчилиқлар үстидин ғәлибә қилиду.

Гәрчә кишиләрниң иштиклик, еғир-бесиқлиқ, алдирақсанлиқ, сәвирчанлиқ, сәзгүрлүк, девәңлик (әқли кам) дегәндәк алаһидиликлириниң жуқури төвән болуши уларниң әсли характериниң қандақ болушиға зич мунасивәтлик болсиму, лекин адәмниң өзигә болған ишәнчисиниң башқиларға мулайим болуш вә уларниң хаталиқлирини әпу қилиш билән муәййән мунасивити бар.

Пишип йетилгән адәм камаләткә йәткәнсири көңли-көкси кәң болиду. Әпучан болиду, кишиләрниң өзрисини қобул қилиду, хаталиқлирини кәчүриду. Тәнтәклик қилип бири униңға азар бәрсә, у худди йолда ойнаватқан сәбий балилар таш атқанда, уларға өзиниң меһирлик көзи билән қарап қоюп, йолиға раван болған философқа охшаш жуқуридин төвәнгә қарап қойиду, халас.

Аччиқниң кәйнигә киргән чағда, бәзиләрни ғәзәп сараңлиқ дәрижисигә елип бариду. Һәтта өзлирини қан төкмигичә ақланмайдиған дәрижидә һақарәткә учриғанлиғини һис қилиду. Әмма у әхлақий пәзиләтләрниң қорғанлири ичигә йошурунған болса бунчилик һалға йетип қалмайду.

Пәйғәмбәр әләйһиссалам бир саһабини агаһландуруп, униңға: *«аччиқланма»* (Бухари ривайити) дегән сөзни үч қетим тәкрарлиған. У йәнә мундақ дегән: *«билиңларки, ғәзәп адәм балисиниң қәлбидә янған чоғдур. (ғәзәпләнгән кишиниң) көзлириниң қизирип кәткәнлигини, гүрән томурлириниң көпүшүп кәткәнлигини көрмидиңларму?!»* (Тирмизий ривайити). Пәйғәмбәр әләйһиссалам ғәзәпни йеңишниң чарисиниму үгитип: *«мән бир сөзни билимән. Әгәр у киши әшу сөзни ейтса аччиғи бесилатти, у болса "әъузу билләһи минәш шәйтонир ражим" дегән сөздур»* дегән (Муслим ривайити). Бир күни пәйғәмбәр әләйһиссалам саһабилиридин *«силәр қандақ адәмни күчлүк дәйсиләр?» – дәп сориғанда, саһабиләр: «һечким жиқиталмайдиған адәмни күчлүк дәймиз» дәйду. Бу вақитта пәйғәмбәр әләйһиссалам уларға: «ғәзәплән-*

гән вақитта өзини туталиған адәм һәқиқий күчлүк адәмдур» дәйду (Бухари вә Муслим ривайити).

Аллаһ тәала Қуръан кәримдә, аччиғини бесивалғучиларни вә кишиләрниң сәвәнликлирини әпу қилғучиларни махтиған. **«Тәқвадарлар баяшатчилиқтиму, қисинчилиқтиму Аллаһ йолида (пул-мал) сәрип қилидиғанлар, аччиғини басалайдиған, кишиләрни кәчүрәләйдиған кишиләрдур. Аллаһ яхшилиқ қилғучиларни дост тутиду»** ("Аль-Имран" сүриси, 134-айәт).

«Һәммигә мәлумки, инсан өзини қанчә тутувалғансири, ғәзәпни қанчә бесивалғансири, еғизиға қанчә егә болғансири, кишиләрниң сәвәнлигини қанчә әпу қилғансири униң кишиләр вә Аллаһ нәзәридики һөрмити шунчә жуқури болиду» (Мутәпәккүр алим Муһәммәт Ғәззалиниң "Мусулман әхлақи" намлиқ әсәридин елинди).

Бәзи ишларни унтуп кетишму немәттур. Әмма аччиқни, ғәзәпни вә өчлүкни унтуп кетиш әң катта немәттур. Чүнки инсан бу арқилиқ өзини вә башқиларни асриған болиду. Шуниңдәк, көңүл-көксини кәң тутуш, адәттики ишларға чечилип жүрмәслик, мүмкин қәдәр өзини хошал тутушқа, аччиқлиништин жирақ турушқа тиришиш һекмәтлик иштур.

Бир устазниң наһайити аччиғи яман, һәммә иштин вә һәммә кишидин дәртлинипла жүридиған бир шагирти бар екән. Бир күни устаз һелиқи шагиртини чақирип, уни бир сиқим туз елип келишкә буйрупту. Шагирт тузни елип кәлгәндин кейин, униңға тузни бир стакан суға селип, яхши арилаштурушқа буйрупту. Шагирт арилаштуруп болғандин кейин, уни ичишкә буйрупту. Шагирт устазиниң буйруғиға етираз билдүрәлмигәнликтин, өзини зорлап һелиқи тузлуқ суни ичипту. Шагирт суни ичип болғандин кейин, устаз шагирттин суниң тәмини сорапту. Шагирт: «бәкму аччиқ екән» дегән гәпни аран дәпту. Андин устаз униңға: тәйяр болғин, көл бойиға баримиз, бир сиқим туз еливалғин» дәпту. Иккиси көл бойиға йетип барғандин кейин, устаз шагиртиға қарап: «оғлум! Қолуңдики тузни көлгә атқин, андин

көлниң сүйидин ичкин» дәпту. Шагирти көлниң сүйини ичкәндин кейин, устаз сорапту: «тәми қандақ екән?». Шагирт: «тәми татлиқ екән устаз» дәпту. Андин устаз шагиртқа йүзлинип: «оғлум! Сениң көңлүң стакандәк әмәс, көлдәк вә дәриядәк кәң болсун, шу чағда сән һаятниң гөзәл тәмини тетиялайсән» дәпту.

Һаятиңизниң тәмини бәлгүләш сизниң қолиңизда болуп, сиз уни көл сүйидәк татлиқ қилишқа яки стакандики тузлуқ суға охшаш аччиқ қилишқа, мусибәтләрни пурсәтләргә өзгәртишкә, әлвәттә, қадирсиз.

5. Биологиялик саат вә тән сақлиқ

Аллаһ тәаланиң икки қануни болуп, бири шәриәт қануни, йәнә бири тәбиәт қанунидур. Шәриәт қануниға хилаплиқ қилғучилар униң җазасини ахирәттә тартиду, әмма тәбиәт қануниға хилаплиқ қилғучилар униң җазасини мошу дунияда тартиду. Аллаһ тәала шәриәт қанунини инсанларниң икки аләмлик бәхит-саадити үчүн назил қилған болса, тәбиәт қанунини уларниң бу дунияда бәхитлик, һузур-һалавәтлик турмушқа еришиши үчүн бәлгүлигән. Мәсилән: кечидә ухлап, күндүзи тирикчилик қилиш Аллаһ тәала бәкиткән тәбиәт қануни болуп, униңға риайә қилғанларниң иши ғәлибилик, тени сақ болуп давамлашқиниға, униңға хилаплиқ қилип, ахшими бәк кәч ухлап яки ухлимай, күндүзи ухлайдиғанларниң иши ғәлибисиз, бәрикәтсиз, сағламлиғи начарлишишқа қарап йол алғиниға охшаш. Униңдин башқа сәвәп қилишму Аллаһ тәала бәлгүлигән тәбиәт қанунийәтлиридин болуп, сәвәп қилмиса һечқандақ иш әмәлгә ашмайду, һәтта Аллаһ тәала барлиқ җан егилириниң ризқини өзи беридиғанлиғиға вәдә қилған болсиму, шу ризқни тепип йейиш үчүн сәвәп қилишқа буйруған. Шуңа һәрқандақ бир җанлиқ Аллаһ бәлгүлигән ризқини тепип йейиш үчүн сәвәп қилиду, тиришиду, уни издәйду. Әгәр ризқини издимисә ач қалиду.

Ахшими бурун йетип сәһәр туруш Аллаһ тәала бәкиткән тәбиәт қануни болуп, **«Аллаһ силәрниң арам елишиңлар**

үчүн, силәргә кечини (қараңғу) қилип бәргән, (тирикчилик қилишиңлар үчүн) күндүзни йоруқ қилип бәргән заттур» (“Юнус” сүриси, 67-айәтниң бир қисми) дегән айәт буниңға ишарәт қилиду. 2002-жили америкиниң Аризона университети тәрипидин «Sciense» журналида елан қилинған бир илмий тәтқиқатта мундақ дейилгән: «қараңғуда ухлаш тән сақлиқ үчүн наһайити пайдилиқтур. Тәтқиқатчиларниң билдүрүшичә, бәдән қараңғуда милатонин дәп атилидиған гармонни чиқиридекән. Бу гармон көкрәк вә мәзи бези раклиридин сақлаш ролини ойнайдекән. Тәтқиқатлар йәнә милатонин дегән гармонниң рак һүҗәйрилириниң өсүшиниң алдини елиш хизмитини ишләйдиғанлиғини, әмма йоруқта бу хизмәтни ишлийәлмәйдиғанлиғини испатлап чиқти».

Сағламлиқ вә униң түрлири

Сағламлиқни бәдәнниң кесәлдин сақ болуши дәпла чүшинивалғанда, сағламлиқ дегән сөз өз ичигә алидиған мәниләр ипадиләнмәй қалиду вә сағламлиқни кичик бир рамкиға елип қойған болимиз. Чүнки тиббий мутәхәссисләрниң тәкитлишичә, сағламлиқ – пикир, һиссият, бәдән вә роһ қатарлиқ төрт нәрсиниң тәңпуңлуқ ичидә болған һалитидур. Бу төрт нәрсә бир-биригә бағлинишлиқ болуп, пикрий сағламлиқ психика сағламлиғидин айрилалмайду, психика сағламлиғи бәдән сағламлиғи билән бағлинишлиқтур. Буларниң һәммиси роһий сағламлиқтин айрилалмайду. Адәмниң барлиқ ой-хияллири униң психикилиқ һалитидин мустәсна әмәс. Инсанниң психикилиқ һалити яхши туруп, униң ой-хиялиниң начар болуши мүмкин әмәс, йәни сизниң каллиңиздики пикир-хиялиңиз иҗабий болған һаләттә сизниң психикиңизниң бузуқ болуши мүмкин әмәс. Иҗабий ой-пикирләр бәдәнгә тәсир қилиду вә уни раһәт һис қилиш, зеһинниң очуқлуғи, һәрикәтчанлиқ, роһниң сүзүклүги қатарлиқ һәрхил иҗабий һаләтләр билән ипадиләйду. Мабада бәдән сәлбий ой

-пикирләрни қобул қилғинида, уни чүшкүнлүк, һорунлуқ, әстә туталмаслиқ, ирадисизлик, һәрхил ағриқ, семизлик қатарлиқ һаләтләр билән ипадиләйду.

Шу ениқки, кесәллик бирдинла оттуриға чиқмайду. У ой-пикир вә психикидики сәлбийликләр сәвәплик бәдәнгә аста-аста жүклинип топланған еғир бир һарғунлуқтин келип чиқидиған һаләттур.

Биологиялик саат вә униң роли

Биологиялик саат – инсанниң ички әзалири арисидики биоэнергияниң тәртиплик йосунда һәрикәт қилип туруши дегәнликтур. Биологиялик саат инсанниң ички әзалиридин болған он икки әза арисида жигирмә төрт саат давамида айлинип туриду, бу җәриянда мәзкур он икки әза арисидики биоэнергия паалийитини ашуриду вә һәр икки саатта мошу он икки әзаниң бири әң мукәммәл вәзипә ада қилиш сәвийисигә йетиду. Һәр он икки саттин кейин һәрбир әза паалийәтчанлиғидин бошап арам елиш вә келидиған он икки саттин кейинки паалийити үчүн тәйярлиниш дәвригә кириду. Мәсилән: җигәрниң биоэнергия паалийити кечә саат бирдин үчкичә болған арилиқта әң мукәммәл дәриҗигә йетиду, униң паалийити күндүз саат бирдин үчкичә болған арилиқта әң төвән дәриҗидә болиду. Мәзкур он икки ички әза: өпкә, қелин үчәй, ашқазан, тал, жүрәк, инчикә үчәй, досун, нәсиллиниш әзаси, бөрәк, ички бәз, өт вә җигәр қатарлиқлардур.

Тиббий мутәхәссисләрниң ейтишичә, һәрбир адәмниң бәдинидә биологиялик саат бар болуп, у бәдәнниң түрлүк хизмәтлирини рәткә салиду, уйқуму шуниң ичидә. Ахшам саат он бирдин кечә саат үчкичә қан еқиминиң көп қисми җигәрдә болиду. Җигәр бу вақитта қан билән толғанлиқтин, униң һәҗими чоңуп кетиду. Мана бу вақит интайин муһим бир вақит болуп, бу вақитта җигәр бәдәндики зәһәрни тазилайду вә қан, бәлғәм (хә-

прүк), сәпра (сарғуч рәңлик аччиқ суюқлуқ, жёлчь), сәвдадин ибарәт тәбиий хилитларни (адәм бәдинидики һәрхил озуқлуқ маддиларниң өзгиришидин җигәрдә һасил болған мурәккәп суюқлуқларниң умумий атилиши) ишләп чиқириду, бәдәндә бир күн ичидә топланған зәһәр әшу төрт саатта тазилиниду. Ишниң чатақ йери, әгәр сиз әшу төрт саат ичидә ухлимиған болсиңиз җигәр зәһәр тазилаш хизмитини елип баралмайду, тәбиий хилитларниму ишләп чиқиралмайду. Чүнки җигәрниң бу хизмитини елип бериши үчүн сизниң ухлиған һаләттә болишиңиз шәрт.

Әгәр сиз кәч саат он бирдә ухлисиңиз, җигәрниң бәдәндики зәһәрни тазилиши үчүн төрт саат азадә вақит бар дегәнлик болуп, бу арилиқта зәһәр тәлтөкүс тазилинип болиду. Әгәр сиз кәч саат он иккидә ухлисиңиз, алдиңизда үч саат қалған болиду. Әгәр сиз кечә саат бирдә ухлисиңиз алдиңизда икки саат қалған болиду. Әгәр сиз кечә саат иккидә ухлисиңиз, алдиңизда бир саат қалған болиду. Әгәр сиз кечә саат үчтә ухлисиңиз бәдиниңиздики зәһәрни тазилашқа һечқандақ вақит қалмиған болиду. Әгәр сиз һаятиңизни мошундақ давамлаштурувәрсиңиз, бәдиниңиздики зәһәр топлинип маңивериду, андин бир күни туюқсизла сизгә немә болғанлиғини билмәйла қалисиз. Әмма у чағда сиз бәк кечикип қалған болисиз. Шуңа, сиз Аллаһ тәала бәкиткән қанунийәт билән зитлашмаң, бурун йетип, сәһәр туруң. Пәйғәмбәр әләйһиссалам: *«мениң үммитимгә берилидиған бәрикәт сәһәр вақтиға бәлгүләнди»* дәп көрситиш арқилиқ мусулманларни ахшими балдур йетип, әтиси сәһәр турушқа тәшәббус қилған. Реаллиқ шуки, әтигән туруп ишқа тутушидиған милләтләр һәр җәһәттин тәрәққий қилип келиватиду, әмма кечиси ухлимай, әтигәнлиги ухлайдиған милләтләр гәрчә мусулман қовумлар болсиму тәрәққиятта, ишләпчиқиришта вә маддий қувәттә арқида қалмақта.

Кәч ухлап, кечикип ойғинишниң зийинини биләмсиз?

Бәк кәч ухлап, әтиси қанчә көп ухлиған болсиңизму һардуғиңиз чиқмиғанлиғини вә интайин һарғин вә еринчәклик билән ишқа барғанлиғиңизни биләмсиз? Бу немә үчүн шундақ болиду? Бу бәдиниңиздики зәһәрниң тазиланмиғанлиғидин болиду. Чүнки ахшими кәч ухлаш, сәһәрдә турмаслиқ инсан саламәтлиги үчүн интайин зиянлиқ адәттур.

Кечә саат үчтин бәшкичә болған арилиқта қан еқиминиң көп қисми өпкигә мәркәзләшкән болиду. У чағда сиз немә қилишиңиз керәк? У чағда сиз пак һавадин нәпәс елишиңиз керәк. Бағчидәк, етизлиқтәк һаваси сап җайларда узун-узун нәпәс елип, андин аста-аста қоюп бәрсиңиз толиму яхши болиду.

Әтигән саат бәштин йәттигичә болған арилиқта қан еқиминиң көп қисми қелин үчәйгә топланған болиду. Бу чағда қандақ қилиш керәк? Бу чағда ач қосаққа икки стакан илман қайнақ су ичисиз, әтигәндә һечнемә йәмәй туруп икки стакан иссиқ су ичиш үчәйни һәрикәткә кәлтүрүш вә юмшитиш үчүн наһайити муһим роль ойнайду. Әмма ач қосаққа соғақ су ичишкә болмайду. Чүнки соғақ су үчәйниң хизмитини аҗизлаштуруп қойиду, қан айлинишиға тосалғу болиду.

Әтигән саат йәттидин тоққузғичә болған арилиқта қан еқиминиң көп қисми ашқазанда болған болиду. Бу чағда қандақ қилиш керәк? Бу чағда нашта қилисиз. Әтигәндә нашта интайин муһим болуп, нашта қилмаслиқ яки наштини мошу сааттин кечиктүрүп қилиш тән сақлиққа интайин зиянлиқтур. Бу зиянни бир күн ичидә әң есил вә пайдилиқ ғизаларму толдуралмайду. Нашта қилмаслиқ хәтәрлик кесәлликләргә йол ачиду. Сизниң әтигәнлик наштиңиз шу бир күниңизниң қандақ өтүшини бәлгүләйду. Чүнки әтигәндә ашқазиниңизға киргән таам сизниң җисманий паалийитиңиз үчүн асаслиқ роль ойнайду. Күчлүк ашқазан жуқури энергия вә сүпәтлик хизмәтниң кепилидур, күчлүк ашқазан сәлбий һисларға тәқабил туруш үчүн зор күч демәктур.

Худди машиниңизға қачилиған бензин қанчилик сүпәтлик болса машиниңизниң хизмити яхши болғандәк, әтигәндә наштиңиз қанчилик яхши, мукәммәл вә қувәтлик болса сизниң бир күнлүк ишлириңизму шунчилик сүпәтлик, нәтиҗилик вә ғәлибилик болиду. Биздә «қуруқ тағар өрә турмайду» дәйдиған мақал бар.

Деханларниң яки йезиларда яшайдиғанларниң тән сақлиқ җәһәттә шәһәрликләргә қариғанда һәр тәрәптин яхши екәнлиги әҗәплинәрлик әмәс. Чүнки улар ахшими балдур ухлап, әтиси сәһәр туруш арқилиқ өзлириниң биологиялик саатлириға риайә қилиду.

Кичик вақтимизда телевизор, интернет дегән нәрсиләр йоқ еди, қатнаш васитилири (автобус, поезд в.б.) һазирқидәк оңай әмәс еди. Кишиләр умумән ахшими бурун йетип, әтиси сәһәр туратти. Шуңа, у заманларда кишиләр қан бесими, диабет, рак дегән кесәлликләрни билмәтти. Биз инсанлар Аллаһ тәала тәбиәткә бәлгүләвәткән тәбиий қанунийәткә хилаплиқ қилип, кечини күндүзгә, күндүзни кечигә айландурувалдуқ, һәрикәт арқилиқ күчлинип вә яширип туридиған бәдинимизни һәрикәтсизлик билән кесәл қилип қойдуқ. Аллаһ тәала йол меңишқа яритип бәргән путлиримиз меңиштин мәһрум қилип, һорунлаштуруп қойдуқ. Биз бу қилмишлиримизниң җазасини һәрхил кесәлликләргә гириптар болуш, иш-күчимиздә бәрикәтсизлик билән тартиватимиз.

6. Яхшилиқ яки яманлиқ йәнила сизниң таллишиңиздур

Бу аләмдә һаят баштин ахири синақларға толған таллашларға бағлиқ. Чүнки һәрбиримиз күндилик һаятимизда нурғунлиған таллашларға вә талайлиған синақларға дуч келимиз. Бу таллашлардин һәрбири бизниң йә пәриштиләрниң йолини таллашқа, яки шәйтанниң йолини таллашқа мәҗбур қилиду. Бизниң чоқум мошу икки пирқиниң бирини таллайдиғанлиғимизда

қилчә шәк йоқ. Биз мәйли пәриштиләргә әгишип яхшилиқни таллайли яки шәйтанниң арқисиға кирип яманлиқни таллайли, бизниң һәрбир таллишимиз өзимизгә, аилимизгә, әтрапимиздики кишиләргә вә җәмийитимизгә беваситә тәсир көрситиду. Бу бәзидә иҗабий тәсир болса, бәзидә сәлбий тәсир болиду. Бу бизниң таллишимизға бағлиқ иштур. Бу таллаш бәзидә интайин қийин болуши мүмкин. Бизниң бәзидә өзимизгә пайдилиқ вә әтрапимиздики кишиләргә мунасип келидиған шәкилдә бирәр ишни қарар қилишта интайин қаттиқ чарчап кетидиғанлиғимиз ениқтур. Әмма қарар қилишқа мәҗбурмиз.

Пәриштиләрниң тәрипидә туруп яхшилиқни таллаш һәр заман қийин болғандәк, шәйтанниң арқисиға кирип яманлиқни таллаш һәр заман оңай болиду. Чүнки өз нәпсимизниң хаһишлирини йеңип, адаләтни вә һәқиқәтни өлчәм қилип туруп таллаш һәргизму оңай иш әмәс. Шундақтиму әгәр биз әбәдий саадәт вә мәңгүлүк хатирҗәмликни халисақ, чоқум шәйтанни вә нәпсимизни йеңип, пәриштә тәрәптә турушқа вә алди билән яхшилиқни таллашқа әһмийәт беришимиз лазим.

Пәрәз қилайлики, мәсилән: сиз алдирап кетиватқиниңизда бири алдиңизни тосап, сиздин йол сориди яки тар йолда бир машина алдиңизни тосавалди, яки иш орниңизда башлиғиңиз сизни кишиләрниң алдида қаттиқ тәнқитлиди, яки хошниңиз йолсизлиқ қилип ишик алдиңизға машинисини тохтитивалди, яки балкониға кир йейип үстиңизгә кирниң сүйини еқитти, яки сиздин қәриз сориған адәм қәризниң вақти қәрәли тошқандин кейинму сизгә қәрзиңизни қайтурмай қуруқ гәп сатти, яки шуниңдәк сизни қаттиқ ғәзәпләндүридиған ишларға учридиңиз. Бу вақитта сиз интайин қийин таллашларға дуч келисиз. Чүнки сиз бу чағда йә аччиқниң кәйнигә кирип өзиңизгә пушайман кәлтүридиған бирәр қарарни қилишқа мәҗбур болисиз, яки өзиңизни тутувелип, бу мәсилигә әқил-парасәт билән муамилә қилисиз. Мошундақ җиддий пәйтләрдики таллаш сизни йә хатирҗәмликкә, яки пушайманға елип бариду. Таллаш сиздә, қа-

рар қилиш сиздә. Аччиқни йеңиш, өзини тутувелиш вә әқил, мәнтиқ билән иш көрүш һәр заман аманлиқ вә хатирҗәмлик елип келиду. Шәксизки, бу күчлүк вә ирадилик кишиләрниң пәзилитидур. Пәйғәмбәр әләйһиссалам: *«челишишта рәқибини йәңгән күчлүк әмәс, аччиғи кәлгәндә өзини тутувалған һәқиқий күчлүктур»* (Бухари вә Муслим ривайити) дәп көрсәткән.

7. Миннәтсиз яхшилиқ қилишни үгиниң

Динимизда һәрқандақ бир яхшилиқни пәқәт Аллаһ разилиғини көзләп қилишқа, мукапитини Аллаһтин күтүшкә буйрушниң һекмити шу йәрдики қилинған яхши ишларниң мукапитини Аллаһ тәаладин башқа һечким толуқ берәлмәйду. Нурғун кишиләр инсанийәтни һөрлүккәериштүрүш, зулумға қарши туруш йолида иссиқ җанлирини қурбан қилиду, йәнә нурғун кишиләр нәччә он жиллап илим тәһсил қилиду, қалған һаятини йәнә шу илимни үгитиш йолиға атап, кечә-күндүз һармай-талмай ишләйду. Уларниң бу пидакарлиғиниң мукапитини берәләйдиған зат пәқәтла Аллаһ тәаладур. Чүнки инсанлар өзлиригә қилинған яхши ишларни мукапатлаштин аҗиз, һәтта бәзиси етирап қилишниму халимайду.

Вәтән үчүн җанни пида қилиш, илим тәһсил қилиш үчүн өмүрни тәғдим қилиш қатарлиқ пидакарлиқлар навада инсанларниң тилида дастан болуш, мәшһур болуш вә аброй қазиниш үчүн қилинидиған болса еди, бу пидакарлиқлар һәргизму рояпқа чиқмиған болатти. Чүнки бу ишлар миннәтсиз қилиш биләнла нәтиҗә беридиған улуқвар хизмәтләрдур. Бу пидакарлиқлар вә бу хизмәтләр Аллаһ тәалаға яриған чағда, бу пидакарлиқларни вә бу хизмәтләрни қилған кишиләр мәйли мусулман болсун яки мусулман әмәсләрдин болсун, Аллаһ тәала уларни йә бу дунияда, яки ахирәттә әң катта мукапатлар билән мукапатлайду. Мәсилән: инсанийәтни җаһаләтниң вә азғунлуқниң қараңғулуқлиридин иман вә илимға чиқириш үчүн әвәтилгән пәйғәм-

бәрләрниң, хусусән, бу йолда көп җапа чәккән Нуһ, Ибраһим, Муса, Әйса вә Муһәммәд әләйһиссалам қатарлиқ затларниң бу дунияда нурғунлиған инсанларниң қәлбидә сөйгү-муһәббәт билән ядлинип турғанлиғиға, дуа-саламларниң йоллинип туридиғанлиғиға, ахирәттиму уларниң әң жуқури мәртивидә болидиғанлиғиға охшаш. Шуниңдәк, токни иҗат қилған Эдисонға охшаш гәрчә мусулман болмисиму, инсанийәт үчүн чатта хизмәтләрни қилған кишиләрниң Аллаһ тәала тәрипидин бу дунияда мукапатлинип нам-нишанисиниң мәңгүләшкәнлигигә охшаш. Бу кишиләрниң мукапитини Аллаһ тәаладин башқа бири бундақ мукәммәл дәриҗидә берәлмәйду. Шуңа, һәрбир ишни Аллаһ тәаланиң разилиғини көзләп, миннәтсиз қилған адәм чоқум пайда тапиду.

Көрүватимизки, бирсигә яхшилиқ қилған адәм, яхшилиғиниң мукапитини яхшилиқ қилинғучидин әмәс, бәлки Аллаһ тәаланиң орунлаштуруши билән көпинчә вақитта башқилардин көриду. Бәзи кишиләр башқиларға қилған яхшилиғиниң бәдилигә тил-аһанәт вә ғевәт–шикайәттин башқисини көрмәйду. Җәмийәттә нурғун яхшилиқ сөйәр инсанлар барки, улар мошундақ тузкор (яхшилиқниң қәдрини билмәйдиған), үзсиз вә вапасиз дуниядиму, йәнила башқиларға яхшилиқ қилиш вә ярдәм сөйәр әвзәллигидин ваз кәчмәйду. Чүнки улар қилған яхшилиғиниң мукапитини пәқәт җанабий Аллаһтин күтиду.

Әрәп мақал тәмсиллиридә, “башқиларға гүл тарқатқан кишиниң қолида гүлниң пуриғи қалиду” дәйду.

- Достлириңизға, хизмәтдашлириңизға, уруқ-туққанлириңизға вә хошнилириңизға уларға билдүрмәй ярдәм қилиң, көңлиңиздә улардин бирәр мукапат яки миннәтдарлиқ күтүш болмисун.

- Атиған сәдиқиңизни сиз тонумайдиған муһтаҗларға бериң, уларниң исмини яки адресини сориматң.

- Туққанларға сәдиқә қилишниң һәм туққанчилиқ мунаситини давамлаштурғанлиқ, һәм сәдиқә қилғанлиқ болуп икки һәссә совап болидиғанлиғиниму унтуматң.

- Бирәр йеқиниңизни бешиға кәлгән қийинчилиқтин қутқузуп қоюң, әмма өзиңизни билдүрмәң.

- Зулумға учриғанларға ярдәм қилиң, һеч иш қилалмисиңиз уларниң авази болуң, улар үчүн дуа қилиң.

- Бир һәптә ичидә бирәр қетим болсиму халисанә иш қилип қоюң, әмма уни һечкимгә демәң.

- Бир айда бир қетим болсиму бирәр кесәлни зиярәт қилиң вә дохтурханиларни кезип чиқиң. Шу чағда өзиңизниң қандақ катта немәт ичидә екәнлигиңизни һис қилип, Аллаһ тәалаға чоқум шүкүр қилисиз.

Сиз күч-кувитиңизни, вақтиңизни вә әқлиңизни башқиларға миннәтсиз ярдәм қилиш йолида сәрип қилсиңиз, Аллаһ тәала сизгә сизни қаттиқ күнләрдин сақлайдиған запас энергия эта қилиду, өзиңизни җисманий вә мәнивий җәһәттин күчлүк һис қилисиз.

Яшинип қалған бир җүп әр-аял қаттиқ җудунлуқ бир кечидә меһманхана издәп җүрүп, ахири шәһәрниң четидики бир меһманханиға чүшиду вә бу соғақ кечидә иссиққина арам алмақчи болиду. Әмма меһманларни күтүшкә мәсъул жигит меһманханида бош бөлмә қалмиғанлиғинини әпсуслиниш билән уларға йәткүзиду вә уларниң оңайсизланғанлиғинини көргән жигит өзиниң бир кишилик кичик бөлмисини ечип берип, уларни арам елишқа чақириду, андин уларға керәклик хизмәтләрни тәғдим қилиду. Яшанған әр-аял раһәт бир шәкилдә кечини өткүзүп, этиси жигит билән хошлишиду вә униңға көп рәһмәт ейтип, “сиз яхши бала екәнсиз, келәчәктә чоқум буниңдинму яхширақ бир меһманханиға мудир болушқа лайиқ екәнсиз” дәп, гөзәл тиләктә болиду.

Аридин икки жил өтиду, һелиқи жигит уларни унтуйду, әмма яшанған әр-аял у жигитни унтумиған болуп, өзлири Американиң Нью-Йорк шәһиридә, катта бир меһманхана салғандин кейин, дәрһал һелиқи жигитни чақирип келип, уни шу меһманханиға мудир қилип тайинлайду. Улар меһманханини өз фами-

лиясида «Вильям Валдорф Астур меһманханиси» дәп атайду. Һелиқи жигит, Жорж Болдин, 23 жил шу меһманханида мудир болуп, һаятини ахирлаштуриду. Һечқандақ миннәтдарлиқ яки мукапат күтмәстин, кишиләргә яхшилиқ қилиш бизни маддийлиқ боюнтуруғидин азат қилип, тәрипләп болғусиз дәрижидә бәхит-саадәт туйғуси әта қилиду. Шуңа, сиз кишиләргә миннәтсиз яхшилиқ қилиң, униң мукапитини сиз тәсәввур қилмиған дәрижидә көрисиз, илаһий шәпқәт сизни дуния вә ахирәтниң хәтәрлиридин сақлайду.

8. Әпучанлиқ күчлүкләрниң хислитидур

Инсанларниң түрлүк қозғатқучиларға тәқабил туруш дәрижиси охшаш болмайду. Бәзиләр аддий ишлар үчүнму наданлиқ қилип қойиду, бәзиләр болса өзиниң өткүр тәпәккүри вә есил әхлақи билән өзини тутувелишни билиду вә түрлүк қийинчилиқлар үстидин ғәлибә қилиду. Адәм камаләткә йәткәнсири көңли кәң болиду, әпучан болиду, кишиләрниң өзрисини қобул қилиду, хаталиқлирини кәчүриду. Тәнтәктин бири униңға азар бәргили турса, у худди йолда ойнаватқан сәбий балиларниң өзигә таш атқиниға қариған философқа охшаш егиз чоққидин пәскә қарайду.

Көңүлниң кәйнигә киргән чағда, ғәзәп бәзиләрни сараң болуш дәрижисигә елип бариду. Һәтта өзлирини қан төкмигичә ақланмайдиған дәрижидә һақарәткә учриғанлиғинини һис қилиштәк еғир әһвалға қалиду. Әмма у әхлақий пәзиләтләрниң қорғанлири ичидә өзини муһапизәт қилса, бунчилик еғир һалға йетип қалмайду.

Башқиларни кәчүрәләйдиған инсан расттинла күчлүк вә ирадилик инсандур. Пәйғәмбәр әләйһиссалам бу мәнини баян қилип: *«челишишта йәңгән күчлүк әмәс, бәлки аччиғи кәлгәндә өзини тутувалған күчлүктур»* дәп көрсәткән. Кәчүрүш вә әпу қилиш көңлимизни раһәтләндүрүдиған, бизни беарамлиқтин

вә әләмдин азат қилидиған бир хисләттур. Башқиларни кәчүргән адәм көңлидә сақлап кәлгән аччиқтин халас болиду, ғәзәп, нәпрәттин азат болиду, кәчүрүш арқилиқ тарлиқтин кәңликкә, азаптин раһәткә чиққандәк болиду. Чүнки биз башқиларни әпу қилған вақтимизда, алди билән өзимиз үчүн қорқунучниң орниға сөйгүни, адавәтниң орниға кәң қосақлиқни таллиған болимиз. Бу бизниң мәнивий вә җисманий сақлиғимиз үчүн, әлвәттә, пайдилиқ чаридур. Әгәр биз кәчүрмигәндә өзимизни нәпрәт ичигә мәһбус қиливалған (қамавалған) болимиз. Чүнки әпу қилмаслиқни қарар қилиш дегәнлик өзимизни азаплашни давамлаштурушқа рази болуш дегәнликтур. Кәчүрүш өтмүшниң дәрт-әләмлирини дилимиздин өчүрүп ташлиғанлиқ, өзимиз талливалған ғәзәп, нәпрәтниң кишәнлиридин өзимизни азат қилғанлиқ вә көңүл хошаллиғимизни қайтуруп кәлгәнлик болуп һесаплиниду.

Әзийәткә учриған кишиләр көп һалларда өчини алалмиғанлиғи үчүн, қаттиқ беарамлиққа, ғәзәп, нәпрәткә вә психикилиқ җәһәттин еғир қалаймиқанчилиққа муптила болиду. Әгәр улар өзлиригә яманлиқ қилғанларни кәчүрүвәткәндә, тағдәк еғир бир жүктин халас болғандәк раһәтлинип қалиду, тән сақлиғини сақлап қалиду. Кәчүрүшниң пайдиси авал өзимизгә болиду, чүнки биз кәчүрүш арқилиқ роһимизниң паклиғини, көңлимизниң арамини қайтуруп кәлгән вә беарамлиқтин қутулған болимиз.

Сиз ғәзәп, нәпрәткә көмүлүп туруп һәргизму өзиңизни бәхитлик һис қилалмайсиз вә көңлиңизни хуш туталмайсиз. Әксичә, сиз әшу адавәттин вә әшу аччиқтин қутулған вақтиңизда, андин пакиз һавадин бир убдан нәпәс алғандәкла раһәтлинип қалисиз.

Башқиларни кәчүрүш күчлүкләрниң хислити, яхшиларниң адити, әқиллик кишиләрниң тәдбири, Аллаһ тәаланиң муһәббитигә сазавәр болидиған мөмүнләрниң әхлақидур.

9. Мувәппәқийәткә әмәс, мувәппәқийәт қазиниш адитини йетилдүрүшкә тиришиң

Тәрбийә мутәхәссислири шуни тәкитләйдуки, мувәппәқийәт қазинишниң әң тез вә әң капаләтлик йоли мувәппәқийәт қазиниш адитини йетилдүрүштур. Дунияда катта мувәппәқийәтләрни қазанған мәшһур шәхсләрниң һаяти һәққидә издәнгән адәм уларниң умумән өзидә мувәппәқийәт қазиниш адитини йетилдүргәнлигини вә ишни кичиктин башлиғанлиғини байқайду. Чүнки мувәппәқийәт нәтиҗиниң қанчилик екәнлигигә әмәс, давамлаштурушқа, ахирқи нишанға әмәс, һаятимизниң ахирға қәдәр давамлишидиған мувәппәқийәт қазиниш адитини йетилдүрүшкә мунасивәтлик иштур.

Язғучилардин бири өзиниң мувәппәқийәт қиссисини баян қилип мундақ дәйду: «мән дәсләптә жутимиздики мәлум бир гезитқа мақалә йезишқа башлиған чеғимда, уларниң күчлүк қоллишиға еришиш нийити билән төрт күн ичидә жигирмә мақалә йезип әвәтишкә вәдә қилдим. Әмма он бәш мақалини пүтирип чиқишим үчүн алтә һәптә вақтим кәтти вә наһайити чарчап кәттим. Шуниңдин кейин, услубимни өзгәртип, һәр күни бир мақалә йезиш адитини йетилдүрдүм. Бу иш маңа дәсләптә бәк аз вә бәк аддий көрүнди. Әмма бүгүн компьютердики архивимға қарисам сәккиз миң парчидин артуқ мақалә йезип болуптимән. Буниңдин билдимки, ғәлибилик иш аз-аздин қилиш вә уни изчил давамлаштуруш екән».

Бу тәҗрибә бизгә мувәппәқийәт қазинишниң ғемини қилмастин, мувәппәқийәт қазиниш адитини йетилдүрүшниң нәқәдәр муһим екәнлигини көрситип бериду. Шуңа, сиз қолға кәлтүрмәкчи болған нәтиҗиниң ғемини қилмай, әшу нәтиҗини қолға кәлтүрүш үчүн салмақлиқ билән қәдәм бесиң. Мәсилән: салаһийәтлик бир бәдәнгә егә болмақчи болсиңиз, униң ғемини қилмастин, һәр күни йерим саат бәдән чениқтурушқа әһмийәт бериң. Әгәр сиз Қуръан кәримни толуқ ядлимақчи болсиңиз, ишни һәр күни бир бәт яки йерим бәт Қуръан ядлаштин башлаң.

Әгәр сиз бирәр чәт әл тилини үгәнмәкчи болсиңиз, сиз ишни һәр күни бәш, он сөзлүк ядлаштин башлаң. Вақит наһайити тез өтүп кетиду, сиз адәт қиливалған ишлириңиз күндин күнгә көпийип маңиду. Бир күни қарайдиғанла болсиңиз әшу көзгә көрүнмәйдиған күндилик адәт арқилиқ қанчилик чоң нәтиҗиләрни қолға кәлтүргәнлигиңизгә өзиңизму ишәнмәй қалисиз. Ишларни аз-аздин давамлаштуруш һаяҗан кәлгәндә җиқ бир ишларни қилип қоюп, қалған чағларда ухлап қалғандин көп яхшидур. Пәйғәмбәр әләйһиссаламниң: *«ишларниң әң яхшиси аз болсиму давам қилғинидур»* дегән көрсәтмиси немә дегән һекмәтлик-һә!

Һәқиқий мувәппәқийәт нәтиҗиниң көлими һәққидә баш қатуруш әмәс, бәлки аз болсиму, күндилик мувәппәқийәт қазиниш адитини йетилдүрүш екән. Қуръан кәримни толуқ ядлаш яки сәккиз миң парчә мақалә йезип болуш, яки чәт әл тиллиридин бир қанчисини үгиниш һәққидә ойлиниш көпинчә һалларда адәмни үмүтсизликкә елип бериши вә бу иш мувәппәқийәтсизлик билән хуласилиниши мүмкин. Әмма нәтиҗә һәққидә баш қатурушниң орниға, ишни аз-аздин давамлаштуруш адәмни тәсәввур қилғусиз нәтиҗиләргә eриштүридекән. Бу ишлар көзгә көрүнмәйла вуҗудқа чиқип қалидекән. Биздә «тама, тама көл тола» дәйдиған һекмәт бар. Әрәпләр «давамлашқан аз иш давам қилалмиған чоң иштин яхшидур» дәйду.

Кечә-күндүздики жигирмә төрт саат вақит һәргизму аз вақит әмәс. Әмма бу вақит наһайити тез өтүп кетиду, бир иш қилсиңизму өтүп кетиду, һеч иш қилмисиңизму өтүп кетиду. Сиз тирикчилик қилиш, намаз, зикир вә дуа қатарлиқ ибадәтләрни орунлаш, арам елиш, таамлиниш қатарлиқ күндилик зөрүр ишлириңизни җайида елип барғанниң сиртида, бир саат вақтиңизни чиқирип, бу бир саатлиқ вақит ичидә бир қанчә ишни қилимән десиңизму, әлвәттә, қилалайсиз. Яки төвәндики иккила ишни қилмақчи болуң:

- йерим саат Қуръан ядлаш яки тәкрарлаш
- йерим саат бәдән чениқтуруш яки меңиш.

Бу ишларни давамлаштурупла кетәлисиңиз, әлвәттә, һәр иккилисидә мувәппәқийәт қазиналайсиз. Мән бу йәрдә роһий вә җисманий сағламлиғимизниң капалити болған икки мисал кәлтүрдүм. Чүнки Қуръан кәримни оқуп туруш вә мәнисигә әмәл қилиш бизниң роһий сағламлиғимизни сақлиса, бәдән чениқтуруш җисманий сағламлиғимизни сақлайду. Мөмүн адәм бу иккисигә охшашла муһтаҗ.

Жигирмә төрт саатиңиз ичидики бу бир саат сиз үчүн сизниң һечқандақ ишиңизға тақашмайду. Сиз бу бир саатни қатнаш зичлиғида йоллардиму өткүзүветисиз, телефонға қараш биләнму яки телевизор көрүш биләнму һис қилмай өткүзүветисиз. Әмма сиз мошу бир сааттин планлиқ һалда пайдиланғиниңизда, кейин өзиңизму ишәнмәй қалғудәк дәриҗидә нәтиҗә яриталайсиз. Бир қанчә жилдин кейин қарисиңиз, тениңизниң сағлам һалда давам қиливатқанлиғини, Қуръан кәримни толуқ ядлап болғанлиғиңизни көрисиз. Мана бу мувәппәқийәттур.

Мән тәҗрибә қилип бақтимки, намаз шам билән хуптән арисидики бир йерим саатлиқ вақиттин немигә еришкәнлигимни билмәйдекәнмән. Бу вақит умумән, өйдә балилар билән олтуруш, китап варақлап қоюш, хәвәр көрүш, телефонға қараш билән мәнисизла өтидекән. Бир күни намаз шамдин кейин мечиттин өйгә қайтмай намаз хуптәнгичә олтуруп бақтим, әслидә бу аз вақит әмәс екән. Шу вақит ичидә алдиримай икки пара Қуръан оқуп болуптимән йәнә техи сүкүттә олтуруп нурғун ишлар һәққидә пикир җүргүзүшкә үлгириптимән. Демәкчимәнки, әгәр биз вақиттин планлиқ пайдилинишни билсәк, аз вақитта нурғун ишларни қиливалғили болидекән.

Мувәппәқийәт қазиниш адитини қандақ йетилдүргили болиду?

Мувәппәқийәт қазиниш адитини йетилдүрүш авал өзимизни мувәппәқийәтниң кичиктин башлинидиғанлиғиға вә изчиллиқниң әһмийитигә қайил қилишимизға бағлиқтур. Төвәндә, мувәппәқийәт қазиниш адитини қандақ йетилдүрүшкә ярдәм болидиған бәзи тәвсийәләрни сунимиз:

1. Тәдрижийлик йолини тутуң

Һаятиңизни тезла өзгәртишкә урунмаң. Чүнки көнүп қалған адәтләрни бир кечә-күндүзниң ичидә өзгәртип болғили болмайду, униңға вақит вә сәвирчанлиқ кетиду. Ишни дәсләптә аз-аздин башлаң, сизгә малаллиқ (еғир көрүнүш) йәтмәслиги үчүн башта өзиңизни ишқа уруп кәтмәң. Әрәпләрдә «қачан йетип бериш муһим әмәс, муһим болғини йетип бериштур» дәйдиған һекмәт бар, шу бойичә иш қилиң.

2. Муәййән ишқа мәркәзлишиң

Һәммә ишни бирла вақитта қилғили болмиғандәк, яхши адәт йетилдүрүшниму бир-бирләп қилиш керәк. Мәсилән: сиз китап оқуш адитини йетилдүрмәкчи болсиңиз, барчә һиммитиңиз шуниңға мәркәзлишиши, китап оқуш үчүн муәййән вақит бәлгүләп, униңға қәтъий риайә қилишиңиз шәрт.

3. Һәмра тепивелиң

Бирәр ишни әмәлгә ашурушта өзиңизгә бирәр һәмра тепивалсиңиз, шу ишни давамлаштурушқа вә мувәппәқийәт қазинишқа ярдәмчи болиду. Чүнки у чағда силәр бириңларни риғбәтләндүрисиләр, көңлиңиз халимиған күнләрдиму һәмрайиңизниң зори билән болсиму уни давамлаштурушқа мәҗбур болисиз.

4. Мукәммәлшунас болувалмаң

Урунушлириңизниң һәммисидә мувәппәқийәт қазиналмаслиғиңиз мүмкин. Шуңа, һәммидә нәтиҗә қазинишим керәк дәп өзиңизгә қаттиқ тәләп қойивалмай, қолиңиздин кәлгиничә, ихтидариңизниң йетишичә тиришчанлиқ көрситиш сизниң вәзипиңиздур, мувәппәқийәт Аллаһ тәаладиндур.

5. Өзиңизгә вәдә бериң

Инсан нәпси раһәткә майил болғанлиқтин, план түзүп, тәртиплик иш қилишни вә қаидиләргә риайә қилишни яқтурмайду. Әмма сиз өзиңизгә вәдә бәрсиңиз вә өзиңизгә қәтъий хиянәт қилмаслиғиңиз керәклигини қайта-қайта тәкрарлисиңиз, бу ишни тәрк әтмәй давамлаштуралайсиз.

10. Кичик ишлардин хошал болушни үгинивелиң

Аллаһ тәала пәйғәмбәр әләйһиссаламға хошаллиқниң амиллирини үгитип: **«Рәббиңниң немитини ағзиңдин чүшәрмә»** (“Зуһа” сүриси, 11-айәт) дәп тәлим бәргән. Инсан һәрбир тиниғида вә һәрбир ләһзидә Аллаһ тәаланиң сансизлиған немәтлири билән оралған һалда яшайду. Мәсилән: әтигәндә орниңиздин сақ-саламәт турғиниңиз бир немәт, сап һавадин әркин нәпәс алалиғиниңиз бир немәт, пут-қолиңизни халиғанчә һәрикәт қилдуралиғиниңиз бир немәт, көңлиңиз иштиһа қилған таамлардин йейәлигиниңиз бир немәт. Йәнә қанчилиған немәтләр... Унтуп қалмаң, ятақтин туралмайдиған, раһәт нәпәс алалмайдиған, маңалмайдиған, халиған нәрсисини йейәлмәйдиған инсанлар бар. Сиз буларни көз алдиңизға кәлтүргән вақтиңизда, өзиңизниң қанчилик катта немәтләр ичидә екәнлигини билисиз. Демәк, инсанниң хошаллиқ вә һузур-һалавәтлик бир әтигәнни башлиши вә күн бойи шундақ хошаллиқ ичидә яшиши үчүн, Аллаһ тәаланиң немәтлирини әслиши йетәрликтур.

Әтрапимиздики кичик ишлардин хошаллиқ һис қилишни үгинивалған чеғимизда, бәхитсизлик бизгә тәсир қилалмайду, һаятниң җапа-мәшәққәтлири вә әгри-тоқай йоллири бизни беарам қилалмайду, һузуримизни бузалмайду. Күндилик турмушимизниң һәрбир тәрипидә бизни хошал қилидиған ишлар вә көрүнүшләр чиқип туриду. Адәттә биз көзгә илмайдиған аддий ишлар бизни хошал қилалиши мүмкин. Шуңа өзимизниң саадитини өзимиз яритишимиз, һечкимгә вә һечнәрсигә бизниң саадитимизни бузушқа йол қоймаслиғимиз лазим.

Өтмүшниң һәсрәтлири, келәчәкниң ғәмлири бизни беарам қилмаслиғи лазим. Өтмүш өтүп кәтти, келәчәк техи йетип кәлмиди, әмма һазирқи вақит алдимизда турупту. Биз дәл мошу вақит вә мошу күнимиз үчүн тиришчанлиқ көрсәтсәк йетәрликтур. Бир күнимиз ичидә бизни хошал қилидиған, көңлимизни ачидиған кичик ишларни издишимиз лазим. Аллаһ тәала бизни бәхитсизликкә әмәс, бәхитлик яшашқа ятратқан.

Ейтилишичә, мәлум бир мәһәллидә гүл сетиш дукининиң ғожайини, тәләпкә асасән тәйярлиған гүлләрни егисигә өзи йәткүзүп беришни адәт қиливалған екән. Кишиләр ғожайиндин: «сизниң шунчилик көп ишчилириңиз бар туруқлуқ, гүлләрни өзиңиз йәткүзүп беришкә немә һаҗәт бар?» – дәп сориғанда, у: «мән херидарларниң гүлни қолумдин алған чеғидики хошаллиғини көрүп һузур елиш үчүн шундақ қилимән. Чүнки мән уларниң чирайидики хошаллиқни көргән чеғимда роһим хошаллиққа толиду. Бу мән үчүн дунияниң ғәзнилиридин қиммәтликтур» дәп җавап бәргән екән.

Әтигән уйқумиздин турғинимзда, “Аллаһқа шүкри” дәп турсақ вә мошу күнимизниң хошаллиқ ичидә өтүшини, алдимизға чиқидиған һәрқандақ бир қийинчилиқни һаятлиқниң тәқәззаси дәп разилиқ билән қобул қилишни көңлимизгә пүкүдиған болсақ, күнимизниң һузурлуқ өтүшини нисбәтән капаләтләндүргән болимиз. Чүнки бәхитлик яшаш бизниң қараримиз болғандәк, ғәзәплинишму бизниң қараримиз. Саадәтни таллаш бизниң ихтияримиздики бир иш. Шуңа биз һаятимиздин саадәтниң мевилирини оришимиз үчүн униңға разимәнликниң вә миннәтдарлиқниң уруқлирини тикишимиз лазим. Хошаллиғимизни кичик вә аддий ишлардин тепишни үгиниш наһайити муһим екән. Пәйғәмбәр әләйһиссалам: *«бирәр мусулманниң үзигә тәбәссүм билән қараш чағлиқ иш болсиму, һечқандақ бир яхши ишни аддий санима»* (Муслим ривайити) дәп тәлим бәргән. Йәнә мундақ дегән: *«инсан бәзидә ойлимайла бирәр яхши гәпни қилиду, Аллаһ уни шу гепи билән жуқури мәртивиләргә көтириду»* (Буха-

ри ривайити) дегән. Бәзидә бирәр еғиз яхши сөзимиз яки бирәр аддий әмәлимиз сәвәплик җәннәт әһли болуп кетишимиз мүмкин. Қайси әмәлниң вә қайси сөзниң бизни җәннәткә елип киридиғанлиғини билмәймиз. Шуңа, һаятимиздики кичик ишларниму аддий санап қалмаслиғимиз лазим. Чүнки һәдисниң роһиға асасланғанда, нурғун кишиләрни җәннәткә елип киридиған нәрсә чоң вә катта әмәлләр әмәс, бәлки кичик вә аддий әмәлләрдур. Бир бузуқ аялниң уссап кәткән бир иштни суғирип қойғанлиғи сәвәплик гуналири мәғпирәт қилинип, җәнните болуп кәткәнлигигә охшаш.

Саадәтниң вә хошаллиқниң пурсәтлири һәр заман әтрапимизда кезип жүриду, әмма биз униңға диққәт етибаримизни бәрмәймиз. Саадәт һәммимизниң ишигини қақиду, у бизниң башқа ишлар билән мәшғул екәнлигимизни көргән һаман биздин жирақлап кетиду. Авраам Линкольн мундақ дегән екән: «инсан саадәт үчүн қанчилик һазир болса, шунчилик саадәт һис қилиду. Әгәр сиз бүгүнни һаятиңиздики әң әвзәл күн дәп билмисиңиз, бәлким һаятиңиздики әң әвзәл күндин қуруқ қелишиңиз мүмкин».

11. Рәһим-шәпқәт Аллаһниң әң бүйүк қанунидур

Аллаһ тәаланиң дини, әзәлдин рәһим-шәпқәтни ядро қилған вә барлиқ мәхлуқатларға рәһим-шәпқәт қилишқа чақирған улуқ диндур. Пүтүн пәйғәмбәрләр дунияға рәһим-шәпқәтни йейиш вә умумлаштуруш үчүн әвәтилгән. Аллаһ тәала бизниң үлгимиз вә йолбашчимиз һәзрити Муһәммәд әләйһиссаламға қаритип: **«Биз сени пәқәт аләмләргә рәһмәт қилипла әвәттуқ»** (“Әнбия” сүриси, 107-айәт) дәйду. Бу айәттики «аләмләр» сөзи инсанлар алимидин мусулман, капир, тәқвадар, гунакар һәммисини өз ичигә алғанниң сиртида, һайванатлар алими, учарлиқлар алими, һашарәтлар алими... дегәндәк пүтүн аләмләрни өз ичигә алиду.

Пәйғәмбәр әләйһиссалам: *«мән пәқәт рәһмәт болупла әвәтилдим»* (Муслим ривайити) дегән. Муһәммәд әләйһиссалам

пүтүн инсанийәткә, жүмлидин пүтүн аләмләргә рәһмәт қилип әвәтилгән болсиму, лекин жанабий Аллаһниң бу катта рәһмитини қобул қилмиғанлиқтин рәһим-шәпқәт дегәнләрни билмәйдиған, һәрнәрсини маддиға бағлайдиған, мәнивий қашшақлиқ (намрат) дәвир сүргән җәмийәтләрдә яшаштин зерикип кәткән нурғун инсанлар мәвжут, һәтта уларниң ичидә бу буруқтум дунияда яшаштин өлүмни әвзәл көрүп, өзлирини өлтүрүвелиш йолини тутқанларму йоқ әмәс. Әмма Аллаһ тәаланиң Муһәммәд әләйһиссаламдин ибарәт катта рәһмитини қобул қилғанлар маддий җәһәттә унчивала бай болуп кәтмисиму, мәнивий җәһәттә дунияниң әң чоң байлиридур. Мәлумки, бәхит-саадәт маддий байлиқта әмәс, бәлки көңүлниң байлиғидидур. Пәйғәмбәр әләйһиссалам бу һәқиқәтни баян қилип: *«һәқиқий байлиқ пул-малниң көплүгидә әмәс, бәлки көңүлниң байлиғидур»* (Ибни Маҗә, Әһмәд, Тирмизи ривайити) дегән.

Мусулманлар бу рәһмәт сайисида, өзлириниң нәдин кәлгәнлигини, һаятниң ғайиси немә екәнлигини вә ахири нәгә баридиғанлиғини билгән кишиләр болуп, уларда ғәрипликләрдә болмиған қиммәтлик нәрсиләр бардур. Мәсилән: инсанларниң өзиму бәхитлик вә башқиларниму бәхитлик қилалишиға капаләт қилидиған нәрсиләрдин иман-инсап, шәрм-һая, рәһим-шәпқәт, сәвир-қанаәт қатарлиқ қиммәтлик байлиқларни мусулманлардин башқа кимдин тапқили болиду?!

Пәйғәмбәр әләйһиссалам жигирмә үч жиллиқ пәйғәмбәрлик һаятида рәһим–шәпқәтни тәтбиқ қилған вә башқиларға үгәткән. Пәйғәмбәр әләйһиссалам ата-аниларға, балиларға, туққанларға, хошниларға, барлиқ мусулманларға, пүткүл инсанийәткә вә җәми җанлиқларға қандақ рәһим-шәпқәт қилиш керәклигини үгәткән. Пәйғәмбәр әләйһиссалам буни тәкитләп: *«кишиләргә рәһим-шәпқәт қилмиған адәм рәһим-шәпқәткә еришәлмәйду»* (Бухари вә Муслим ривайити) дегән. Йәнә бир һәдистә: *«рәһим-шәпқәт пәқәт бәхитсиз адәмдинла тартивелиниду»* (Әбу Давуд, Тирмизий, Әһмәд ривайити) дегән.

Пәйғәмбәр әләйһиссаламниң дүшмәнлиригә қарита шәпқити

Пәйғәмбәр әләйһиссалам дүшмәнлири ичидиму чоңқур һөрмәткә сазавәр еди. Пәйғәмбәр әләйһиссаламниң дүшмәнлири униң дәвәт қилған динини инкар қилсиму, лекин у затниң гөзәл әхлақини, растчиллиғини вә инсанийәттә болушқа тегишлик меһри–шәпқәт, рәһимдиллик, адаләт вә униңдин башқа барлиқ есил сүпәтләрниң униңда мужәссәмләнгәнлигини инкар қилматти. Шуңа Қуръан кәрим Муһәммәд әләйһиссаламға тәсәлли берип: **«Уларниң сөзи сени қайғуға салидиғанлиғини биз убдан билимиз, улар сени (ичидә) ялғанчи демәйду, пәқәт бу залимлар Аллаһниң айәтлирини инкар қилиду»** (“Әнъам” сүриси, 33-айәт) дегән.

Шуңа Муһәммәд әләйһиссаламниң әйни вақиттики әң әшәддий дүшмини вә қурәйш күчлириниң каттибеши Әбу Суфьян қизи Зәйнәб рәзийәллаһу әнһаниң Муһәммәд әләйһиссаламға ятлиқ болғанлиғидин сөйүниду вә қарши чиқмайду. Чүнки у өзиниң жүрәк париси болған қизиниң инсанийәтниң иптихарлиқ үлгиси болған зат – Муһәммәд әләйһиссаламниң қолида толуқ бәхитлик болидиғанлиғиға ишинәтти.

1. *Бир күни йәһудийлардин бир топ киши пәйғәмбәр әләйһиссаламниң өйигә келип, униңға салам бәргәнни қилип азар қилған һалда «әссаму әләйкә я Муһәммәд – саңа һалакәт болсун әй, Муһәммәд!» – дәйду. Бу сөзгә диққәт қилмиған адәм уни «әссаламу әләйкум» дегән салам мәнисидә аңлатти. Әмма пәйғәмбәр әләйһиссалам уларниң қилған салимини дәрһал чүшәнгән болсиму, лекин аччиқлап, уларға тапа-тәнә қилмай «вә әләйкум (силәргә шундақ болсун)» дәп, җавап бәргән. Әмма униң йенида олтурған анимиз Айшә рәзийәллаһу әнһа бу әдәпсизләрчә һақарәткә ғәзәплинип: «әй, Аллаһниң дүшмәнлири! Һалакәт вә өлүм сәндәкләргә болсун!» – дәйду. Бу вақитта пәйғәмбәр әләйһиссалам Айшә рәзийәллаһу әнһаға: «болди қилиң, неманчә*

чечилип кетисиз» дегәндә, «сиз бу әдәпсиз йәһудийларниң һақаритини аңлимидиңизму?» – дәйду. Пәйғәмбәр әләйһиссалам «аңлидим, шуңа: силәргә шундақ болсун, дедимғу» дәйду (Тирмизийривайити).

2. Пәйғәмбәр әләйһиссалам билән униң саһабилириға инсан чидап туралмайдиған еғир зулумларни салған, уларни әң вәһший қийин-қистақларға алған, һәтта уларни өз жутлиридин қоғлап чиқарған, буни аз дәп уларниң мал-мүлүклирини халиғанчә талан-тараж қилған, өйлирини көйдүрүп ташлиған, һәтта пәйғәмбиримизниң Мәккидики өйиниму йәр билән йәксән қилип, түзливәткән қурәйш қәбилиси башчилиғидики мәккилик әрәпләр, Мәккә фәтһи болған күни, бир тәрәптин пәйғәмбәр әләйһиссаламниң өзлирини қандақ еғир жазаға тартидиғанлиғини вә жинайәтлириниң интиқамини қандақ ечинишлиқ алидиғанлиғини күтсә, йәнә бир тәрәптин пәйғәмбиримиздин ибарәт меһри-шәпқити, көңлиниң юмшақлиғи, кәчүрүмчанлиғи билән һәммигә бирдәк тонулған улуқ бир затниң шәпқитигә тәлмүрүп, қаттиқ қорқунуч ичидә үмүтлирини үзмигән һалда турушатти. Шу вақитта пәйғәмбәр әләйһиссалам уларға хитап қилип: *«Ей, қурәйш жәмаити! Мени силәрни қандақ қилиду дәп ойлайсләр?» – дәйду. Улар һәммиси бир еғиздин чиққандәкла «яхшилиқни күтимиз. Қериндишимиз вә қериндишимизниң оғли болған зат кәрәмликтур» дейишиду. Андин пәйғәмбәр әләйһиссалам мундақ дәйду: «мәнму худди Йүсүп әләйһиссаламниң өз қериндашлириға ейтқан: «бүгүн силәр әйипләшкә учримайсиләр, Аллаһ силәрни кәчүрсун, Аллаһ әң мәрһәмәтлик заттур» дегән сөзини ейтимән. Тарқилиңлар, һәммиңлар азат!» – дәйду*.

Пәйғәмбәр әләйһиссаламниң шунчә жил өзигә вә саһабилириға чидиғусиз зулумларни салған дүшмәнлирини кәчүрүвәткәнлигидин тәсирлинип, уларниң һәммиси топ-топ болуп өз ихтияри билән ислам диниға киришкә башлайду. Бу вақиәликни Аллаһ тәала Қуръан кәримдики “Нәср” сүрисидә ипадилигән: **“Аллаһниң ярдими вә ғәлибиси кәлгән вә Аллаһниң ди-**

ниға кишиләрниң топ-топ болуп киргәнлигини көргиниңдә, пәрвәрдигариңға тәсбиһ ейтқин, һәмдә ейтқин вә униңдин мәғпирәт тилигин. Аллаһ һәқиқәтән тәвбини бәк қобул қилғучидур”.

3. Пәйғәмбәр әләйһиссалам Мәккигә кириштин авал, Мәккиниң уруш җинайәтчилиридин тоққуз кишиниң каллисини елишқа буйруқ бәргән еди, Мәккә фәтһи қилинғандин кейин уларниң көпинчиси кәчүрүмгә еришип, мусулман болған. Өлүмгә һөкүм қилинғанларниң ичидә Һибар ибни Әсвәд дегән бири бар еди, у ислам диниға шунчилик қаттиқ өч едики, пәйғәмбәр әләйһиссаламға, һәтта униң аилисигиму дүшмәнлик қилиштин янмиған. У һәддидин ешип, пәйғәмбәр әләйһиссаламниң қизи Зәйнәб рәзийәллаһу әнһа Һәбәшистанға һиҗрәт қилғинида, уни ташқа жиқитип, қосиғидики һамилисини чүшүрүвәткән. Йәнә шундақтиму уни пәйғәмбәр әләйһиссалам кәчүрүм қилған вә кейинчә мусулман болған.

4. Уһуд урушида, дүшмән қошунининиң даңлиқ мәргини Абдулла ибни Қәмә қилич зәрбиси билән пәйғәмбәр әләйһиссаламниң мубарәк бешини яриландуруп, икки чишини чүшүрүвәткән. Униң бу қилмиши пәйғәмбәр әләйһиссалам вә униң саадәтмән саһабилириға қаттиқ һар кәлгән. Шуниң билән, пәйғәмбәр әләйһиссалам: *«өз пәйғәмбириниң үзини қанға боявәткән қовумға Аллаһниң ғәзиви ташти» дәп болуп, арқидин дәрһал дуаға қол көтүрүп: «я, Аллаһ! Қовмимни кәчүргин, уларни һидайәт қилғин, чүнки улар билмәйду»* дәп Аллаһқа мунаҗатта болған (Бухари вә Муслим ривайити).

5. Пәйғәмбәр әләйһиссалам һиҗрәттин бурун Мәккидики вақтида Таифниң әң чоң қәбилиси Сәқиф қәбилисидикиләргә ислам динини чүшәндүрүш вә уларниң һимайисини сораш үчүн Таифқа бариду. Лекин таифлиқлар пәйғәмбәр әләйһиссаламни таш-кесәкләр билән уруп қоғлаветиду. Униң икки мубарәк путидин аққан қизил қанлар бу зиминни шу җәвир–зулумларға гува қилиду. Пәйғәмбәр әләйһиссалам бәдинидин бәкирәк кәл-

би яриланған һалда Таифтин қайтқинида, Аллаһ тәаланиң әлчиси Җибриил әләйһиссалам келип: *«әй, Муһәммәд! Әгәр халисаң Мәккидики Әбу Қубәйс вә Қуъәйқиъан дегән икки тағни уларниң үстигә бастуримиз»* дегәндә, пәйғәмбәр әләйһиссалам: *«уларниң нәслидин Аллаһқа ибадәт қилидиған яхши кишиләрниң чиқишини үмүт қилимән»* (Тәбәраний ривайити) дейиш арқилиқ Җибриил әләйһиссаламниң тәливини рәт қилиду.

Бу немә дегән есил кәчүрүмчанлиқ-һә! Дунияда пәйғәмбәр әләйһиссаламдәк көңли кәң қайси бир командир барки, интиқам елишқа тамамән күчи йетидиған туруп, өзиниң баш көзини қанға бояватқан, җүрәк бағри болған қизини уруп қосиғидики балисини чүшүрүвәткән җинайәтчиләрни кәчүрүм қилидиған?! Буни ойлап тәсәввур қилаламсиз?

Әпучанлиқ вә рәһим-шәпқәт қилишниң пайдиси

Аллаһ тәала әпу қилиш билән дүшмәнликни достлуққа айландурғили болидиғанлиғини баян қилип мундақ дегән: **«Яхши иш билән яман иш баравәр болмайду. (Сән яманлиққа) әң яхши (хисләт) билән тәқабил турғин. (Шундақ қилсаң) сән билән өзиниң арисида адавәт бар адәм гоя сирдаш достундәк болуп қалиду. Бу хисләткә пәқәт (өз нәпсини башқурушта) чидамлиқ болған адәмләрла еришәләйду, бу хисләткә пәқәт бүйүк несивигә егә адәмләрла еришәләйду. Әгәр шәйтандин кәлгән бир вәсвәсә сени (яхши хисләттин) үз өрүтмәкчи болса, дәрһал Аллаһқа сиғинип (шәйтанниң яманлиғидин) пана тилигин. Чүнки Аллаһ һәммини аңлап турғучидур, һәммини билип турғучидур»** (“Фуссиләт” сүриси, 34–36 айәтләр). Яманлиққа яхшилиқ билән тәқабил туридиған, ғәзәпни сәвир вә чидамчанлиқ билән, җаһаләтни илим-мәрипәт билән, интиқам отини кәчүрүм қилиш билән йеңиштин ибарәт мошундақ есил хисләтләргә егә болғанлар растинла чидамлиқ адәмләрдур. Худди пәйғәмбәр әләйһиссалам ейтқандәк, *«һәқиқий чидамлиқ*

адәм аччиғини басалайдиған вә өзини тутувалидиған адәмдур». Бу хисләткә егә болған адәм Аллаһ тәаланиң дәргаһида жуқури мәртивигә еришишкә лаяқәтлик болиду. Чүнки яманлиқ қилған кишигә яхшилиқ қилиш, башқиларға яхшилиқ қилиш йолида йәткән әзийәтләргә сәвир қилиш, өз нәпсиниң йолсиз истәклири алдида чидамчан болуп нәпсини әқлигә бойсундуруш һәрқандақ адәмниң қолидин келидиған иш әмәс. Аллаһ тәаланиң: **«әгәр шәйтандин кәлгән бир вәсвәсә сени (яхши хисләттин) үз өрүтмәкчи болса, дәрһал Аллаһқа сиғинип (шәйтанниң яманлиғидин) пана тилигин. Чүнки у һәммини аңлап турғучидур, һәммини билип турғучидур»** йәни шәйтан сени вәсвәсигә селип, сени бу алий мәртивидин мәһрум қилмақчи болса, сени йолуңдин аздурмақчи болса, яхши иштин тохтатмақчи болса, есил хисләттин мәһрум қилмақчи болса вә саңа яманлиқ қилғанларға сени яманлиқ билән җаза беришкә күшкүртмәкчи болса, дәрһал Аллаһ тәалаға дуа қилип, униңға илтиҗа қилғин вә униңға сиғинип шәйтанниң яманлиғидин пана тилигин. Чүнки Аллаһ тәала сени һимайә қилиш вә шәйтандин қоғдашқа кушайидур. Чүнки у тәқвадарларниң һимайичиси, мөмүнләрниң ярдәмчиси вә һәммини билип турғучи заттур.

Пәйғәмбәр әләйһиссаламниң Мәккә фәтһи қилинған күнидики мислисиз әпучанлиғи вә кәчүрүмчанлиғи сәвәвидин кишиләр ислам диниға топ-топ болуп кирди, һәтта бурун ислам дәвитигә вә униң пәйғәмбиригә қарши қошун топлап вә қурал көтүрүп чиққан әрәпләр әндиликтә исламға арқа-арқидин киришкә башлиди. Шундақ қилип, әрәп йерим арилидики мушрик әрәпләр ислам билән шәрәплинип, әрәп әмәс милләтләргә ислам динимизни үгәткән устазларға айланди. Дунияда көплигән милләтләр ислам динимизниң кәң қосақлиққа вә әпучанлиққа тәшәббус қилидиған бу есил қанун сайисида өзлүгидин мусулман болуп, ислам аилисигә қошулди. Әпу қилишниң җүрәкләргә беридиған бу катта тәсирини күндилик һаятимиздиму көрүп вә шаһит болуп турукатимиз.

12. Гунасини тонуған адәм яхши адәмдур

Начар адәм өз гунасини вә хаталиғини һис қилмайду, чүнки у өзиниң яманлиқлири билән мәшғулдур. Әмма яхши адәм гунасини тонуйдиған, камчилиқлирини етирап қилидиған адәмдур. Чүнки у бирәр хаталиқ өткүзүп қойса яки бирсигә зиян йәткүзүп қойса, яки бир ишни бузуп қойса, өзидә гунакарлиқ һис қилиду, өзи бузуп қойған иш вә ишларни түзәшкә тиришиду. Яхши адәм виждамлиқ адәмдур, әмма яман адәм виждансиз, мәсъулийәтсиз бепәрва адәмдур. Сиз йолида қилалмиған бир иш тоғрилиқ өзиңизни әйиплийәлисиңиз, билип, билмәй садир қилған гунариңиз сәвәплик өзиңизгә маламәт қилалисиңиз, қандақла бир наһәқчиликкә қарши ғәзәплинәлисиңиз, бу сизниң яхши вә вижданлиқ адәм екәнлигиңизниң намайәндисидур. Гунакарлиқ туйғуси, камчилиқ һис қилиш адәмгә өзиниң тоғра йолда екәнлигини һис қилдуридиған, әвзәлликкә вә мукәммәлликкә йетәкләйдиған амиллардур.

Өзиңизни гунакар һис қилғанда қандақ қилисиз?

Адәм өзини һемишә гунакар һис қилип, «мениң болушум мошу екән» дәп қанаәтлинип қелиш наһайити хәтәрлик иштур. Чүнки өзини һемишә вә һәрдайим гунакар санавелиш гунадин айрилалмаслиқни кәлтүрүп чиқиду. Әмма бирәр гуна садир қилғанда, бирәр хаталиқ өткүзүп қойғанда, бирәр мәхлуқатқа зиян селип қойғанда, өзини гунакар һис қилип, гунасини тонуп, өзи бузған ишни дәрһал оңшашқа вә тәвбә қилишқа киришиш башқа гәп. Ундақта өзимизни гунакар һис қилған чеғимизда қандақ қилимиз? Җавап шуки, у чағда алдимизда иккила йол болиду: бири, өзимиз бузған ишни оңшаш, гунаға тәвбә қилиш, дуруслуққа қайтиш; иккинчиси, мундақ гунакарлиқ туйғусидин жирақ туруш. Биз инсан болғанлиғимиз үчүн гуна қилимиз, хаталиқ садир қилимиз, ишларни бузуп қойимиз. Әгәр биздә виждан

болса гунаримизни тонуймиз, хаталиғимизни етирап қилимиз вә ишларни бузуп қойғанлиғимиздин әпсуслинимиз. Шуниң билән өзимизни гунакар һис қилимиз. Әгәр биз бу гунакарлиқ туйғусини вақтида һәл қилип, униңдин халас болмисақ, бизниң қилишқа тегишлик болған нурғун ишлиримизға тәсир йетиду, вақтимизни вә әқлимизни исрап қилған болимиз. Шуңа гунакар туйғусидин тәвбә-истиғпар, дуруслуққа қайтиш вә өзимиз бузғанни өзимиз оңшаш билән халий болимиз. Бу йәрдә, пәйғәмбәр әләйһиссаламниң: *«мән һәр күни Аллаһқа 70 қетимдин көпирәк тәвбә-истиғпар ейтимән»* (Бухари ривайити) дегән сөзидики һекмәт оттуриға чиқиду. Чүнки тәвбә-истиғпар инсанниң тоғра йолдин езип кәтмәслиги үчүн униң қәдимини мустәһкәм қилип туридиған, хаталиқларниң вақтида жуюлуп, гуналарниң өчүрүлүп туруши арқилиқ уни мурәккәп хаталиқлар вә еғир гуналардин сақлап туридиған қалқандур. Хаталиқни вақтида оңшап, гунани тәвбә билән өчүрүп маңмиғанда, бир гуна йәнә бир гунани, бир хаталиқ йәнә бир яки бир қанчә хаталиқларни туғдуруп маңиверид у. Ахири адәм өзини чиқмас тар кочиларға киргүзүп қойиду. Бу худди көйнәкниң биринчи түгмисини хата етиш билән униң пүтүн түгмилири хата етилип маңғиниға охшаш. Көйнәкниң дәсләп әткән түгмисини қайтидин тоғра әткәндин кейинла, башқа түгмиләрму тоғра вә жайида етилип маңиду. Тәвбиниң ишиги та қиямәткичә очуқтур. Аллаһ тәала гунакар бәндилиригә хуш хәвәр берип: **“...Аллаһниң рәһмитидин үмүтсизләнмәңлар, у пүтүн гуналарни мәғпирәт қилиду...”** (“Зумәр” сүриси, 53-айәтниң бир қисми) дегән.

Пәйғәмбәр әләйһиссалам йәнә: *«һәрқандақ адәм балиси хаталашқучидур, хаталашқучиларниң әң яхшиси тәвбә қилғучилардур»* (Тирмизий вә Әбу Давуд ривайити) дегән. Чүнки һәрқандақ адәм билип-билмәй чоқум хаталиқ өткүзиду вә гуна ишләп салиду. Һәтта һеч гуна қилмиған адәмниң өзини гунасиз һис қилип, мәғрурлинишиниң өзиму гуна ишлигәндин еғирирақ гунадур. Чүнки мәғрурлуқ Иблисни имандин чиқарған гунадур. Демәк, гунасиз адәм йоқ дунияда!

13. Сәмимий дуа мөмүнләрниң әң өткүр қуралидур

«...Әгәр силәрниң дуариңлар болмиса, Рәббим силәргә пәрва қилмайду...» (“Фурқан” сүриси, 77-айәтниң бир қисми) дегән айәт дуаниң әһмийитини ихчам һалда баян қилған болуп, дуаниң чоқум ишқа ярайдиғанлиғиға ишарәт қилған. Аллаһ тәала йәнә очуқ қилип: **«...Маңа дуа қилиңлар, мән (дуариңларни) иҗабәт қилимән...»** (“Ғафир” сүриси, 60-айәтниң бир қисми) дегән. Аллаһ тәала Юнус әләйһиссаламниң дуасини иҗабәт қилип, уни белиқниң қарнидин қутқузған. Юнус әләйһиссалам инсанниң қолидин келидиған сәвәп вә чариләр түгәп, пәқәт Аллаһниң ярдимидин башқа ярдәм кәлмәйдиған бир муһим пәйттә чин қәлби билән илтиҗа қилип: **«...(я, Рәббим!) Сәндин башқа һечбир илаһ йоқтур, сән (барлиқ камчилиқлардин) пактурсән, мән расттинла өзәмгә зулум қилғучилардин болдум...»** (“Әнбия” сүриси, 87-айәтниң бир қисми) дәп сәмимий дуа қилған еди. Бу айәттә дуа қилишниң әдәп-қаидисигә ишарәт қилинған. Чүнки Юнус әләйһиссалам алди билән Аллаһ тәаланиң бир екәнлигидин ибарәт тәвһид әқидисини җакарлиған, андин Аллаһ тәаланиң залим әмәслигини, өзиниң белиқниң қарнида қалғанлиғиниң өз гунасидин кәлгәнлигини етирап қилған, андин гунасиға тәвбә қилған. Мошу тәриқидә дуа қилған адәм әгәр дуасида сәмимий болса, Аллаһ тәала униң дуасини чоқум иҗабәт қилиду.

Залимниң зулмиға сүкүт қилип туруш Аллаһ тәала рава көрмәйдиған, мусулманлиққа ятмайдиған, инсанийәтчилик қобул қилалмайдиған сәлбий мәвқәдур (орун). Мәйли бу зулум мусулманларға қилинған болсун яки мусулман әмәс милләтләргә қилинған болсун, зулумға қарши туруш, зулумни йоқ қилиш үчүн қолидин кәлгәнни қилиш һәрбир мусулманниң борчидур. Чүнки зулум кимгә қилинған болсун, у бәрибир зулумдур. Диндарлиқ, инсанпәрвәрлик зулумни қәтъий рәт қилиду.

Зулумға қарши турушниң вә залимға қарши күрәш қилишниң һәрким қилалайдиған бир қурали дуадур. Бу қурал нурғун ки-

шиләрниң диққитидин сақит болуп кәлмәктә. Кечиниң ахирқи вақитлирида тәһәҗҗуд намизиға туруп, залимларниң һалакити үчүн дуа қилиш зулумға қарши турушниң қураллиридин биридур.

«الدعاء» (дуа) дегән сөз луғәттә чақириш дегән мәнини ипадиләйду. Әмма ислам аталғусида: әң кәмтәрлик билән Аллаһ тәалаға ялвуруп, униңдин һаҗәтлирини тиләш демәктур. Аллаһ тәаланиң Қуръан кәримдики: **«...Маңа дуа қилиңлар, мән (дуариңларни) иҗабәт қилимән...»** (“Ғафир” сүриси, 60-айәтниң бир қисми) дегән сөзи бу мәнини ипадиләйду. Дуа – мусулманниң өткүр қурали вә қалқинидур.

Имам Бухари вә имам Муслим ривайәт қилған бир сәһиһ һәдистә Абдуллаһ ибни Мәсъуд рәзийәллаһу әнһу мундақ дегән: *«бир күни пәйғәмбәр әләйһиссалам Кәбиниң йенида намаз оқуватқанда, Әбу Җәһл қатарлиқ мушриклар шу җайда қаришип олтуратти, улар бир-биригә “қайсиңлар палани боғузлиған төгиниң үчәй, қеринлирини елип келип, Муһәммәд сәҗдә қилған вақтида, униң үстигә артип қойиду?” – дейишти, андин у қовумниң әң бәтбәхтлиридин бири пәйғәмбәр әләйһиссаламниң сәҗдә қилишини күтүп туруп, у сәҗдә қилғанда, униң икки тарғиқиниң арисиға қоюп қойди. Мән бу әһвални көрүп турупму, берип уни еливетишқа чарисиз қалған едим. Улар бир-биригә қарап күлүшәтти, пәйғәмбәр әләйһиссалам болса сәҗдидин бешини көтүрмигәнти. Бу әснада Фатимә рәзийәллаһу әнһа келип, пәйғәмбәр әләйһиссаламниң үстидикини еливәтти. Андин пәйғәмбәр әләйһиссалам бешини көтүрүп, “я, Аллаһ! Қурәйшни һалак қилғин” дәп үч қетим тәкрарлиди. Мушриклар пәйғәмбәр әләйһиссаламниң бәтдуасидин беарам болди. Чүнки улар бу шәһәрдә қилинған дуаниң иҗабәт болидиғанлиғини биләтти. Пәйғәмбәр әләйһиссалам мушрикларниң исимлирини атап мундақ дуа қилған еди: “я, Аллаһ! Әбу Җәһлни һалак қилғин, Утбә ибни Рәбиәъни һалак қилғин, Шәйбә ибни Рәбиәъни һалак қилғин, Вәлид ибни Утбәни һалак қилғин, Умәййә ибни Хәләфни һалак қилғин вә Уқбә ибни Әбу Муәйтни һалак қилғин” (пәй-*

ғәмбәр әләйһиссалам бәтдуа қилған йәттинчи кишиниң исмини ривайәт қилғучи унтуп қалған). Аллаһниң нами билән қәсәм қилимәнки, пәйғәмбәр әләйһиссалам исимлирини атап бәтдуа қилған мушрикларниң һәммисиниң жәситини бәдри уруши болған күни қудуққа ташланған һалда көрдүм». Бу һәдистин шуни көрүвалғили болидуки, зулумға учрап, Аллаһ тәалаға дуа қилиштин башқа чариси қалмиған кишиниң сәмимий дуаси, әлвәттә, иҗабәт болиду.

Қунут – дүшмәнниң һалакитини тиләп Аллаһ тәалаға дуа қилиш дегән мәнидә болуп, пәйғәмбәр әләйһиссаламниң залим капирларниң һалак болушини тиләп бәзи намазларда қунут оқуғанлиғи сәһиһ һәдисләр билән сабит болған. Қунут дуасида мәхсус бирәр дуани оқуш шәрт әмәс, шуңа һәрким өз тилида, өзи билгәнчә дуа қилса болиду. Пәйғәмбәр әләйһиссаламниң бәзи залим капирларға исимлирини атап, уларниң һалакити үчүн дуа қилғанлиғи һәдис китаплирида сабиттур.

1. Әнәс ибни Малик рәзийәллаһу әнһудин мундақ ривайәт қилинған: *«пәйғәмбәр әләйһиссалам қарийлар өлтүрүлгәндә, бир ай қунут оқуған, мән пәйғәмбәр әләйһиссаламниң шу чағдикидәк қайғурғанлиғини көрүп бақмиған едим»*.

2. Әһмәд, Муслим, Нәсаи вә Ибни Маҗә қатарлиқ имамлар өз әсәрлиридә һәзрити Әнәс рәзийәллаһу әнһудин ривайәт қилинған бир һәдисни мундақ баян қилиду: *«пәйғәмбәр әләйһиссалам әрәп қәбилилиригә бир ай қунут оқуп бәтдуа қилған»*.

3. Әһмәд, Муслим вә Тирмизий қатарлиқ имамлар Бәраә ибни Азиб рәзийәллаһу әнһудин ривайәт қилинған бир һәдистә мундақ дейилгәнлигини язиду: *«пәйғәмбәр әләйһиссалам шам вә бамдат намазлирида қунут оқуған»*.

4. Имам Әһмәд вә Әбу Давуд Ибни Аббас рәзийәллаһу әнһудин ривайәт қилидуки, *«пәйғәмбәр әләйһиссалам пешин, әсир, шам, хуптән вә бамдат намаздин кейин бир ай изчил қунут оқуған. Намазниң ахирқи рәкәтлиридә «сәмиәллаһу лимән һәмидә» дәп болғандин кейин, Бәни Суләйм қәбилисиниң Рәл, Зәкван вә Усәййә аймақлириға бәтдуа қилған»*.

14. Иҗабий болуң

Иҗабийлиқ – әтрапимиздики реаллиқ билән маслишиш, керәк болса уни пайдилиқ тәрәпкә өзгәртиш үчүн чин қәлбтин келидиған қизғинлиқ вә ишәнч дегәнлик болиду. Нәзәримизни шәйьиләрниң вә инсанларниң яхши тәрәплиригә мәркәзләштүрүшимизму иҗабийлиққа ятиду.

Һаятқа иҗабий орунда болуш, әтрапимиздики кишиләргә вә нәрсиләргә иҗабий нәзәр билән қараш бизни көплигән кризислардин сақлайду вә хошаллиғимизни ашуриду. Иҗабий болуш башқиларни өзигә җәлип қилидиған вә уларға тәсир көрситидиған сеһирлик иштур. Инсан һәр ишта иҗабий болса, һаятлиқниң һәммә саһасида мувәппәқийәт қазиниш нисбити жуқури болиду.

Қуръан кәримдә өз вақтидики сәһралиқ әрәпләрниң Аллаһ йолида пул-мал сәрип қилиштики орни мундақ баян қилинған: **«Сәһралиқ әрәпләрдин бәзилири (Аллаһ йолида) бәргән нәрсилирини селиқ һесаплайду, силәрниң бешиңларға һадисиләрниң келишини күтиду, (улар күткән) яман һадисә уларниң өзлиригә кәлсун! Аллаһ һәммини аңлап турғучидур, һәммини билип турғучидур. Сәһралиқ әрәпләрниң бәзилири Аллаһқа вә ахирәт күнигә иман ейтиду, (Аллаһ йолида) бәргән нәрсилирини Аллаһқа йеқин болушниң вә пәйғәмбәрниң дуасиға еришишниң васитиси қилиду. Билиңларки, улар бу арқилиқ расттинла Аллаһқа йеқин болиду, Аллаһ уларни өзиниң рәһмити даирисигә киргүзиду. Шәксизки, Аллаһ наһайити мәғпирәт қилғучидур, толиму меһрибандур»** (“Тәвбә” сүриси, 98–99-айәтләр). Жуқуриқи икки пирқә һәр иккилиси Аллаһ йолида пул-мал сәрип қилған болсиму, авалқилар Аллаһ тәалаға вә ахирәт күнигә ишәнмигәнлиги үчүн, совапни үмүт қилмиған, шуңа бәргән нәрсилирини селиқ дәп қариған. Кейинкиләр болса Аллаһ тәалаға вә ахирәт күнигә иман ейтқан мөмүнләр болғанлиқтин, улар Аллаһ йолида бәргәнлирини Аллаһ тәалаға йеқинлиқ һасил қилиш, андин Аллаһ тәаланиң җәннитигә муйәссәр болуш нийити билән бәргән.

Шуңа өзлириниң Аллаһ йолида пул-мал сәрип қилғанлиғини ибадәт дәп қариған. Иш охшаш болған, әмма нийәт охшаш болмиғанлиқтин, нәтиҗә охшаш болмиған.

Имам Бухари Ибни Аббас рәзийәллаһу әнһумадин ривайәт қилидуки, пәйғәмбәр әләйһиссалам бир күни бир сәһралиқ әрәпниң кесилини йоқлап берип, униңға: *«һеч вақиәси йоқ, Аллаһ халиса сақийип қалисиз» дәйду. Буни аңлиға һелиқи сәһралиқ әрәп: «сән мени сақийисән дәватамсән? Яқ, бу чекигә йәткән қизитма, мәндәк қери адәмни қәбиргә елип баридиған кесәлдур» дәйду. Шуниң билән, пәйғәмбәр әләйһиссалам униңға: «шундақ болғай әмисә» дәйду* (Бухари ривайити). Шуниң билән, һелиқи адәм өлиду. Демәк, Аллаһ тәала бу адәмгә өзиниң қандақ қарашта болғанлиғиға қарап муамилә қилған. Әгәр бу адәм Аллаһ тәаланиң шипалиқ беришини үмүт қилип, иҗабий болған болса, бәлки пәйғәмбәр әләйһиссалам униң шипа тепишиға дуа қилған болар еди, шуниң билән, униңға Аллаһ тәала шипалиқ бериши мүмкин еди.

Һекайә қилинишичә, йеңидин турмушқа чиққан бир келин қейинаниси билән қәтъий чиқишалмапту, қейинанисиниң тәләплири вә әмир-пәрманлирини орунлаштин зерикип кетипту. Бир күни қейинанисидин қутулуш нийитигә кәпту-дә, мәһәллидики бир һәкимниң йениға берип, униңдин қейинанисини өлтүрүш үчүн зәһәр һазирлап беришини сорапту. Һәким келинниң дәрдини аңлап болғандин кейин, униңға: «болиду, мән һазирлап берәй, әмма зәһәрниң тәсир қилиши үчүн мениң көрсәткиним бойичә иш қилишиңиз шәрт» дәпту. Келин һәкимниң шәртини қобул қилидиғанлиғини билдүрүпту. Шуниң билән, һәким униңға бир шешә суюқлуқ берип, һәр күни қейинанисиниң тамиғиға бир тамчидин қошуп беришни, қейинанисиға наһайити меһрибан вә көйүмчан болуп, униң тәләп қилғанлирини хуш чирай билән җайида орунлашни, үч ай мошундақ сәвирчанлиқ билән иш көрүшни тәләп қилипту. Келин һәкимниң дегини бойичә интайин кәң-қосақ болуп, қейинанисиға тамамән меһрибанлиғини

көрситипту. Үч айға қалмай қейинанининң келингә болған көзқариши тамамән өзгирипту, уни өз қизиға охшашла яхши көридиған вә көйүмчанлиқ көрситидиған болуп кетипту. Келин бу өзгириштин кейин, қейинанисини расттинла яхши көрүп қапту, униң өлүп кетишигә қәтъий рази болмапту. Андин һелиқи һәкимниң йениға алдирап берип, униңға: «һазирғичә мән қейинанамға бәргән зәһәрниң тәсирини йоқитидиған вә униң һаятини сақлап қалидиған дора бәргән болсиңизкән. Чүнки мән қейинанамни бәк яхши көримән» дәпту. Һеким күлүп кетип: «қизим! Мән сизгә бәргән суюқлуқта зәһәр йоқ еди, зәһәр пәқәтла сизниң каллиңизда вә қейинаниңизға қилған муамилиңиздә еди. Сиз уни сөйгү-муһәббәтниң сүйи билән жуюватқәндин кейин, сиздә зәһәрдин әсәр қалмиди» дәпту.

Демәк, бизниң дунияға вә әтрапимиздики шәйьиләргә қарита көзқаришимиз бизниң саадитимизни яки бәхитсизлигимизни бәлгүләйду, бизниң ижабий көзқаришимиз һаяттики вәзипимизни ада қилишимиз үчүн жүригимиздә қизғинлиқ гүлханлирини яндуриду. Әтигәндә үмүтварлиқ вә ижабийлиқ билән ишлиримизни Аллаһ тәалаға тапшуруп, тирикчилик йолиға қәдәм басқинимизда, шу күнлүк мувәппәқийәтниң йеримини һасил қилип болған болимиз. Һаят һемишә көңүллүк болмайду, бәзидә көңүлсизликләргә вә кризисларға дуч келимиз. Әмма алимларниң йәкүнлишичә, бәхитсизлигимизниң 10%-ға һадисиләр сәвәп болса, 90%-ға бизниң һадисиләргә қарита көзқаришимиз сәвәп болидекән. Әгәр бизниң қийинчилиқлар вә кризислар алдидики көзқаришимиз ижабий болса, нервимизни чечилиштин, тәнсақлиғимизни вә саадитимизни бузулуштин сақлап қалалаймиз. Мәсилән: бешимизға кәлгән келишмәсликкә аһ уруп кәтмәстин, «буниңдинму чоң хапилиқ кәлгән болса қандақ қилар едим» дегәнни ойлаш бизниң нервимизни тechландуриду, балаға сәвир қилиш, немәткә аңлиқ шүкүр қилишимизни өстүриду.

Бу заманда һәрбир инсанниң қилидиған әң муһим иши, туюқсиз йүз беридиған сәлбий һадисиләргә дәрһал ижабий муамилә қилиш маһаритини өстүрүштур.

15. Өзиңиздики алмазни биләмсиз?

Аллаһ тәала Қуръан кәримдә **«Шәксизки, биз адәм балилирини әзиз қилдуқ, уларни қуруқлуқта (түрлүк қатнашваситилириға), деңизда (кемә вә парахотларға) чиқардуқ. Уларни шерин йемәкликләр билән ризқландурдуқ, йәнә уларни мәхлуқатлиримизниң нурғунидин алаһидә үстүн қилдуқ»** (“Бәни Исраил” сүриси, 70-айәт) дейиш арқилиқ инсан нәслиниң қиммитини муәййәнләштүргән. Өлималар «һәрбир инсан бир аләмдур» дәйду. Биз униңға әгәштүрүп, «һәрбир инсан бир җәвһәрдур» десәк мубалиғә болмас. Чүнки Аллаһ тәала ризқни бәндилириниң арисида тәқсим қилғандәк, әхлақ-пәзиләт, әқил-парасәт қатарлиқларниму уларниң арисида тәқсим қилған. Шуңа, һәрбир адәмдә башқиларда болмиған әқил-парасәт вә пәзиләт мәвҗут. Демәк, һәрбир адәмдә қиммәтлик нәрсиләр бар, әмма һәммила адәм өзидә болған қиммәтлик нәрсиләрни билмәйду, һәтта көплири өзиниң қиммитиниму билмәйду.

«Мәғлубийитиңиздин һузур елиң вә мәғлубийәтчи болуп қалмаң» дегән китапта мундақ бир қиссә баян қилинған: «1948-жили геология мутәхәссислиридин тәшкилләнгән бир группа Африқа қитъәсигә алмаз вә қиммәтлик ташларни қезиш үчүн барған. Уларниң арисида японийәлик «Йүки» исимлик бир алимму бар еди, у оттуз яшлар әтрапида бир жигит болуп, наһайити һәрикәтчан еди. У һәр әтигини һәммидин бурун орнидин туруп алмаз издәп, ахшими кәч қайтатти, лекин у шундақтиму икки һәптилик җапалиқ издиниш җәриянида йәнила һечқандақ алмазға еришәлмигән. Бу иштин үмүтини үзгән Йүки Японияға қайтмақчи болған. Шу күни кәчтә у Японияға қайтиш тәйярлиғи үчүн меһманханиға алдирап кетиватқинида, алдиға африқилиқ бир кичик бала чиқип қалиду. Балиниң қолида йоған бир таш бар еди. Алдираш кетиватқан Йүкини көргән бала дәрһал униң алдини тосап, азирақ татлиқ-турум бәдилигә бу ташни униңға беридиғанлиғини ейтипту. Йүки ойлап турмастинла балиниң

илтимасини қобул қилип, ташни елип ятиғиға қайтиду. Ятақта ташни тәкшүрүш аппарати билән инчикиләп тәкшүрүп чиқиду вә нәтижидә аз дегәндә он миллион Америка доллири қиммитидә бир ташқа еришиду. Йүки шу һаман хатирә дәптиригә төвәндики қурларни йезип қалдуриду: “Әслидә бу бала интайин қиммәтлик ташқа егә болған болсиму, лекин униң қиммитини билмигәнлиги үчүн, әрзимәс нәрсигә тегишти. Әгәр у қолидики ташниң қиммитини билгән болса еди, һәргизму бир қанчә татлиқ-турумға тегишмигән болатти. Бәлки униң билән өзини, аилисини вә жутидики барлиқ кишиләрни пеқирлиқ вә ачлиқтин қутқузған болатти».

Мана бу қиссидики африқилиқ балидәк, нурғун кишиләр өзидики қиммәтләрни билмәйду, өзиниң қудритини вә қабилийитини, шундақла талантини кәшип қилалмайду. Шуниң билән Аллаһ тәала өзигә эта қилған нурғунлиған қиммәтләрни зайә қиливетиду, йә өзи пайдиланмайду, яки башқиларға йәткүзәлмәйду.

16. Сәлбий учурларға қулақ салмаслиқ һәққидә

Илмий тәтқиқатлар шуни испатлидики, мейисигә әвәтилгән йошурун сәлбий учурлар инсанниң тәпәккуриға вә етиқадиға, андин униң жүрүш-турушиға вә иш-паалийитигә зор дәрижидә яман тәсир көрситидекән. Инсан яман учурларни қобул қилғинида, униң илмий қудрити, таланти вә тиришчанлиғи төвәнләйдекән. Мәсилән: «сиз ғәлибә қилалмайсиз», «сиз башқилардин артуқ әмәс», «сиз өзиңизни башқилардин әқиллиқ дәп ойламсиз?», «сиз тоғра пикир қилалмайсизкән» дегәнгә охшаш сәлбий учурлар адәмни иҗадийәттин вә тиришчанлиқтин тохтитип қоялайду. Чүнки көп сандики кишиләр өзлиригә қаритилған мундақ сәлбий учурларға ишинип кетиду, мән расттинла шундақ охшаймән дәп қобул қилиду, мундақ сәлбий учурлар йошурун мейисигә кирип орунлашқандин кейин, сиз кейинчә қандақла бир яхши ишни рояпқа чиқиришқа интилгиниңиздә яки

иҗадийәткә киришмәкчи болғиниңизда, йошурун мейиңиздики бу сәлбий учурлар баш көтүриду вә йолиңизни тосап қелишқа уруниду.

Устаз Абдуддаим Куһәйл мундақ дәйду: «сиз мейиңизни интайин пухта орунлаштурулған бир жүрүш техникилиқ үскүниләр (җиһазлар) дәп чүшинишиңиз лазим. Мейә өзигә орунлаштурулған муәййән программа бойичә ишләйду, әшу программиниң башқурғучиси өзиңиз болуң. Шундақ қилсиңиз ғәлибиниң ачқучи қолиңизда болиду. Әгәр сиз бу һәқиқәтни билмисиңиз, мейиңизни өзиңиз башқурмисиңиз, сизниң мейиңизни башқилар башқуриду, достлар, хизмәтдашлар, җәмийәт вә сизгә тәсир көрситәләйдиған һәммила адәм башқуриду. Сиз у чағда һиссиятқа берилип шуарла товлайдиған, әмма әмәлий иш қилалмайдиған, әқлиңизни яки һиссиятиңизни башқурушқа күчиңиз йәтмәйдиған адәм болуп қалисиз».

Мутәхәссисләрниң күзитишичә, тәлим-тәрбийә мукәммәл болмиған муһитларда, хусусән аилә тәрбийәси мунәввәр болмиған җәмийәтләрдә яшайдиған бир бала қурамиға йәткәнгә қәдәр болған арилиқта 18 миңдин көпирәк сәлбий учур қобул қилип, уни йошурун мейисигә қачилайдекән, андин бу сәлбий учурлар униң барлиқ тәрәққиятиға тосқунлуқ көрситидекән. Мәсилән: кичик вақтида атиси яки аниси тәрипидин «һәй әқилсиз!», «сән адәм болмайсән», «сениң болғиниң шу», «сәндәк балиниму бала дәмду?» – дегәнгә охшаш сәлбий учурларни аңлап чоң болған қанчилиған балиларниң келәчигиниң набут болғанлиғи, бәзи мейип (аҗиз) инсанларниң әтрапидикилиридин вә өзи яшиған җәмийитидин көргән начар муамилиси вә йәклиниши (чәткә қеқиш) сәвәплик өзидики талантларни оттуриға чиқиришқа җүръәт қилалмиғанлиғи буниң мисали.

Начар тәрбийиси билән пәрзәнтлириниң парлақ келәчигини қарайтидиған, яман сөзлири билән уларниң арзу-арманлирини боғуп ташлайдиған аңсиз ата-анилар Аллаһ тәаланиң алдида вә келәчәк әвлатларниң алдида җавапкарлиққа тартилмай қалмайду. Шуниңдәк, сәлбий учурларни әвәтиш билән башқилар-

ниң ижадийәтлиригә, йеңилиқ яритишиға вә яхши ишларни рояпқа чиқиришиға тосқунлуқ қилидиған адимий шәйтанларму қилмишлиридин жавапкарлиққа тартилмай қалмайду. Қисқиси,балилириға: «сениң әқлиң йоқ» дәйдиған ата-ана балилириниң парлақ келәчигини қарайтидиған, уларниң арзу-арманлирини боғуп ташлайдиған жиқитқучи вә қатил ата-анилардур. Балилириға һемишә: «сән қилалайсән» дәп туридиған ата-анилар ижатчан вә яшатқучи ата-анилардур.

Сиз һәр заман үмүтвар болуң. Чүнки үмүтвар кишиләр кечидә асманға қарап, айниң нурини көриду, үмүтсиз киши асманға қарап қараңғулуқтин башқисини көрәлмәйду. Сиз һазирқидинму бәкирәк үмүтвар болуң. Чүнки үмүтвар кишиләр башқиларниң муһәббитини өзигә җәлип қиливалиду. Үмүтсиз киши өзиниму, башқиларниму бәхитсиз қилишқа йетәрликтур. Үмүтварлиқ Аллаһ тәалаға қарита ижабий караштa болғанлиқ, үмүтсизлик сәлбий караштa болғанлиқтур. Биз Аллаһ тәалаға қарита һемишә ижабий вә тоғра караштa болушқа буйрулған. Инсанийәтниң иптихарлиқ үлгиси һәзрити Муһәммәд әләйһиссалам үмүтвар зат еди. Аллаһ тәала пәйғәмбәр әләйһиссаламға һәдис қудсийда *«бәндәм маңа қандақ караштa болса, мән униңға шундақ муамилидә болимән»* (Бухари вә Муслим ривайити) дегән. Буниң мәниси: әгәр сиз Аллаһ тәала маңа ярдәм қилиду, тиришчанлиғимни зайә қиливәтмәйду, ишлигәнлиримниң әҗрини бериду, дуаримни ижабәт қилиду, әмәлимни қобул қилиду дәп ойлисиңиз, сиз кечикип болсиму шуниңға еришисиз, Аллаһ тәала сизни һәргиз наүмүт қоймайду. Әгәр әксичә ойлисиңиз, ишлар көпинчә сиз ойлиғандәк болиду.

17. Алдирақсанлиқ шәйтандин, әмма чәбдәслик (чаққан, әпчил) пишип йетилгәнликтиндур

Илмий тәтқиқатлар шуни испатлидики, һәрқандақ ишқа «вақтим барғу» дәп муамилә қилидиғанлар умумән һәммә ишқа кечикип қалиду вә көп изтирап (һәсрәт) чекиду. Чүнки мундақ

кишиләр бармақчи болған йеригә вә қилмақчи болған ишиға хели көп вақит барлиғиға ишинип, өзини башқа ишлар билән мәшғул қилиду, новәттики муһим ишқа алдиримайду, пәқәт вақит интайин аз қалған чағдила алдирап һәрикәткә өтиду-ю, кечикип қалиду.

Әмди буниң әксини ойлаң! Саатиңизниң қоңғуриғи чалмиди, сиз ишқа яки мәктәпкә кечикип қалидиған болдум дәп чөчүп ойғинип кәттиңиз вә адитиңиз бойичә тәйярлинип җүрүп кәттиңиз. Шундақтиму сиз кечикип қалмидиңиз вә дәл вақтида йетип бардиңиз.

Сиз алдинқи һаләттә кечикип қалдиңиз. Чүнки сиз новәттики муһим ишқа «вақтим барғу» дәп муамилә қилдиңиз, шуниң билән башқа ишлар билән мәшғул болуп келип, асаслиқ ишқа кечикип қалдиңиз. Иккинчи һаләттә болса дәл вақтида йетип бардиңиз. Чүнки новәттики муһим ишни алдинқи қатарда қоюп, униңға әһмийәт бәрдиңиз. Алдинқи һаләттә вақит шунчилик йетәрлик туруқлуқ сиз униңға әһмийәт бәрмидиңиз. Нәтиҗидә мәғлуп болдиңиз. Иккинчи һаләттә вақит шунчилик тар турсиму сиз униңға әһмийәт бәргәнликтин мувәппәқийәт қазандиңиз.

Һаятида катта ишларни рояпқа чиқарған вә тарих бәтлиридин орун алған мәшһур кишиләрниң һәммиси вақтиниң қислиғидин дәртлинип туруп, вақти көп адәмләр қилалмиған нурғунлиған катта нәтиҗиләрни мәйданға кәлтүргән. Вақитниң қислиғи уларниң маһаритини вә сәвийәсини өстүргән болуп, нәтиҗидә улар өзлиридә аз вақитта көп ишларни вуҗудқа чиқиридиған адәтни йетилдүргән. Буларниң әксичә, һәрқандақ ишқа «вақтим барғу» дәп муамилә қилидиғанлар мошу етиқади билән һаятида нурғун ишларни кечиктүрүп қойиду, көплирини вуҗудқа чиқиралмай ваз кечиду. Шуниң билән өзиниң өмрини зайә қиливәткән болиду.

Алдирақсанлиқ билән чәбдәслик оттурисида наһайити чоң пәриқ бар. Чүнки үнүмдар кишиләр әң қисқа вақит ичидә нәтиҗә қазиниш үчүн барчә ихтидарини вә тәҗрибилирини ишқа

салиду. Әмма мувәппәқийәтсиз кишиләр вақит тар кәлгәндә алдирайду, җапа тартиду, әмма һечқандақ ишни рояпқа чиқиралмайду. Үнүмдар кишиләр һәрбир ишқа қәдәм қоюштин авал өзини вә вақтини рәткә салиду. Әмма мувәппәқийәтсизләр көп һалларда иккилиниш ичидә болғанлиқтин, ишни нәдин башлашни билмәй өмрини зайә қиливетиду. Черчилль «ишни вақтида пүтиришни халисаң, уни иши көп адәмгә тапшур» дегән. Йәнә бир инглиз мутәпәккури «әқиллиқ кишиләр ишларни тез қилиду, әмма алдирақсанлиқ қилмайду» дегән екән.

Биз яшаватқан дөләттә көп сандики ишчи-хизмәтчиләр саатқа қарап күн өткүзиду, бир күн ичидә бирәр ишниму вуҗутқа чиқиралмайду. Уларниң асаслиқ вақти телефонға қараш, чай, қәһвә (кофе) ичиш, бир-бири билән чақчақлишип көңүл ечиш билән өтиду. Уларға бирәр иш тапшурулса, уни һәптиләргичә, һәтта айларғичә созуветиду, түгитишни халимайду. Буларниң әксичә, аз сандики иш-хизмәтчиләр, хусусән чәт әлликләр бир қанчә он адәмниң ишини қорқмай үстигә алалайду вә тез вақит ичидә мукәммәл дәриҗидә пүтирип болиду.

Тонулған капиталистлардин бири өзиниң тәҗрибисини баян қилип мундақ дәйду: «ширкитимдә мениң бир секретарим бар еди. У нурғун ишларни өзи ялғуз бежирип, җүкүмни йениклитәтти. Ширкәтни чоңайтиш, даирисини кеңәйтиш дегәндәк ишлар билән һелиқи секритаримниң җүки барғансири еғирлап кәтти. Әмма һәммә ишни вақтида вә җайида орунлап кетип баратти. У қачан болса бир күни ‹мән әмди чидап болалмидим, маңа ярдәмчи керәк› дәп партлайдуғу, дегән ойлардиму болдум. Дегәндәк, у бир күни башқа бири арқилиқ өзиниң ярдәмчиләргә еһтияҗлиқ екәнлигини ейтипту. Мән уни чақиртип, қандақ тәкливи барлиғини соривердим. У ширкәткә бәш нәпәр хизмәтчи қобул қилиш вә уларниң һәрбиригә бирдин бөлүмни тутқузуш пикрини бәрди. Бу пикир маңа йеқип қалди. Шуниң билән, мәзкур секритарим қилип келиватқан ишларни бәш кишигә бөлүп бәрдим. Әмма әпсуски, ширкәтниң ишлири арқиға кәтти, ишләп-

чиқириш азлап кәтти. Бир адәмниң ишини алтә адәм қилип турупму ишлар кәйнигә кәтти. Бу һәқтә көп ойландим. Ахир бу бәш бөлүмни йоқ қиливәттим. Бурунқи секритаримни чақирип һәммә ишни бурунқидәкла униңға тапшуруп, униңға маашини өстүрдүм. Шуниң билән ишлар қайтидин изиға чүшти».

Ишларға «вақтим барғу» муамилиси қилидиғанлар артуқчә изтирап чекиду, тәшвишлиниду, әмма һечқандақ ишни вужудқа чиқиралмайду. «Вақтим барғу» кесилигә муптила болғанларниң асаслиқ алаһидилики төвәндикичә:

– вақит қистап қалғанда, самолетқа йетишмәкчи болиду, һалбуки, бу чағда йолувчиларниң залға кириш ишиги аллибурун йепилип болған болиду.

– вақит қистап қалғанда, автобусқа үлгүрмәкчи болиду, һалбуки, бу чағда автобус аллибурун қозғилип болған болиду.

– вақит қистап қалғанда, илмий мақалини тапшурушқа алдирайду, әмма үлгүртәлмәйду.

– вақит қистап қалғанда, меһмандарчилиққа алдирайду, һалбуки, бу чағда сайипхан дәстиханни жиғип болған болиду.

– вақит қистап қалғанда, шу вақитниң намизини оқувалмақчи болиду, һалбуки, у жайнамазға бериштин бурун иккинчи намазға әзан чиқип қалған болиду.

– вақит қистап қалғанда, аилә әзалири билән сөһбәтләшмәкчи болиду, һалбуки, бу чағда аилә әзалири тола күтүштин зерикип, башқа ишқа тутушқан болиду.

– вақит қистап қалғанда, дохтурханиға алдирайду, һалбуки, бу чағда дохтурниң бәлгүләп бәргән вақти уни күтүш билән өтүп кәткән вә башқа кесәл билән мәшғул болған болиду.

– вақит қистап қалғанда, вәдиләшкән киши билән учрашмақчи болиду, һалбуки, бу чағда у киши тола сақлап зерикип, кетип қалған болиду.

18. Пассивлиқ өзини өлтүргәнликтур

«Мән бу ишни бежирәлмәймән», «Мәндә мундақ чоң ишларни қилалайдиған қабилийәт йоқ», «Мән қилалмаймән», «Мән паланилардәк ихтидарлиқ әмәс» вә «Мениң болғиним мошу» дегәнгә охшиған сәлбий қанаәт нурғунлиған талантларни өлтүрүп ташлайдиған рәһимсиз қатилдур. Психология мутәхәссислириниң йәкүнлишичә, «қилалаймән» дәйдиған адәмләр умумән иҗабий кишиләр болуп, улар һаятида аддий болсиму гөзәл ишларни қалдуралайдекән. Әмма «қилалмаймән» дәйдиған инсанлар умумән сәлбий инсанлар болуп, улар өзлиридики қабилийәтниң мәйданға чиқишиға, талантниң бих урушиға тосқунлуқ қилидекән. Нәтиҗидә, өзидики Аллаһ тәала әта қилған җәвһәрләрни ачмайла гөргә елип кетидекән.

Аллаһ тәала инсанларға һәрхил қабилийәт, талантларни вә алаһидиликләрни әта қилған болуп, биридә болмиғини йәнә биридә болиду. Һәрбир инсанниң өзигә хас қабилийити вә таланти болиду. Әпсуски, нурғун кишиләр өзлиридики сәлбий қанаәт сәвәплик йә қабилийитини, йә талантини оттуриға чиқиралмай, өзигә вә башқиларғиму мәнпәәт йәткүзәлмәй аләмдин кетип қалиду.

Иҗабийлиқ бабида пәйғәмбәрләр пүткүл инсанийәткә үлгидур. Пәйғәмбиримиз һәзрити Муһәммәд әләйһиссаламниң тағиси Әбу Талибқа: *«Аллаһниң нами билән қәсәм қилимәнки, улар оң тәрипимгә қуяшни, сол тәрипимгә айни қойсиму бу иштин ваз кәчмәймән»* дегәнлиги вә ахири ғәлибә қилғанлиғи буниң мисали.

Қувейтта чиқидиған «әл-Муҗтәмәъ» журналиниң 2012-жили 13-апрель санида елан қилинған «Форндниң ғәлибиси» дегән бир мақалидә мундақ дәп йезилған: «әң қәдимий автомобиль «форд»ниң иҗаткари Генри Форд әслидә бир электр энергия ширкитидә ишләйдиған аддий бир ишчи еди. У күндә 11 саат ишләш бәдилигә һәптидә 11 доллар иш һәққи алатти. Генри күнлүк

11 саатлиқ җапалиқ әмгәктин кейин, өйигә қайтип келип, өйиниң арқисидики кичиккинә кәписигә киривелип йеңи бир мотор ясаш йолида йерим кечигичә ишләтти. Генриниң ата-аниси униң кечә ухлимай қиливатқан бу ишлирини әһмийәтсиз ишлар дәп қаратти вә Генриниң чоң ишларни қолға кәлтүрүшигә ишәнчә қилматти. Һәммә униңға күләтти, достлириму уни мәсхирә қилатти. Пәқәт униң аяли униңға ишәнчә қилатти вә униң кәлгүсидә катта бир ишни әмәлгә ашуридиғанлиғидин шәкләнмәтти. Шуңа уеригә һемишә мәдәт берәтти, ишини давамлаштурушқа риғбәтләндүрәтти. Кечилири униң билән биллә шу кичиккинә кәписидә униңға һәмра болатти. Қиш күнлири кечилири соғақтин қоллири титрәп туруп, еригә җин чириғини тутуп берәтти, еригә ярдәм қилиштин қәтъий зерикип қалматти. Шу сәвәптин болса керәк, Генри һаятиниң ахириға қәдәр аялини махтатти вә униңға болған чоңқур сөйгүсини изһар қилатти».

Томас Эдисон лампочкиниң қилини кәшип қилиш үчүн 40 миң бәтликтин артуқ хатирә язған. Лампочкиниң қилини ясашта бәш миң қетим мувәппәқийәтсизликкә учриған. Лампочка бүгүнки күндә һечбир һәйран қаларлиқ иш әмәс. Әмма 1880-жилдин бурун, электр чирақ техи умумйүзлүк ишлитилмигән болуп, шу чағда май нурлуқ чирақлар әң мода болди. Униң үчүн наһайити зор күч сәрип қилишқа вә издинишкә тоғра келиду. Бәзи алимлар уни бир сараң дәп мәсхирә қилди, бәзиләр уни қуруқ лап етиватиду, ухлимай чүш көрүватиду дәп мазақ қилди. Йәнә бир қанчә алимлар математика арқилиқ униң бу тәтқиқати мувәппәқийәт қазиналмайду, дәп испатлапму бәрди. Лекин Эдисон баштин-ахир толуп ташқан ишәнчә билән синақ қилди. У кечә-күндүз тохтимай пүтүн зеһнини лампочка қилини тәҗрибә қилишқа сәрип қилди, пәқәт өсүмлүк түридин 6000 хилдин артуқни тәҗрибә қилди. Униң тәҗрибә хатириси 200дин ашиду, җәмий 400 миң бәттин артуқ болуп, мошуниңғила илгири-кейин болуп үч жилдин артуқ вақит кетиду. 1880-жилниң биринчи йеримиғичә, Эдисонниң лампочка қили синиғи

йәнила һечқандақ нәтижигә еришәлмәйду. Әмма у һармай-талмай тәҗрибә қилиш арқилиқ ахири лампочкиниң қилини ясап чиқишта мувәппәқи-йәт қазиниду.

Жуқуриқи ғәлибиләр «мән қилалаймән» дәп чишини чишләп, чиң туруш нәтижисидә кәлгән болуп, «қилалаймән» дәп орнидин турған адәмгә Аллаһ тәаланиң ярдәм қилидиғанлиғида шәк йоқ.

Бир күни мәлум бир мәктәптә, муәллим оқуғучиларға дәрис сөзләвататти. Тосаттин бир оқуғучи орнидин туруп: «Устаз! Инглиз тили бәк қийин екән» дәйду. Бу оқуғучи сөзини түгитип болғичә башқа оқуғучиларму гәп қистуруп, «һә-ә, расттинла қийин екән» дейишиду. Синиптикиләрниң һәммиси худди алдин келишивалғандәкла һәммиси инглиз тили дәрисиниң қийин екәнлигини һәрхил ипадиләр билән ипадиләшкә башлайду. Муәллим бираз турғандин кейин, оқуғучиларға қарап, «Ундақта, бүгүн дәрис йоқ. Дәрисниң орниға оюн ойнаймиз» дәйду. Оқуғучилар хошал болиду. Андин муәллим тахтиға ағзи кичик бир шешиниң (қута, яғач сандуқ) рәсимини сизип, униң ичигә бир тохуниң рәсимини сизиду. Андин оқуғучилардин: «араңлардин ким бу шешиниң ичидики тохуни шешини сундурмастин, тохуниму өлтүрмәстин чиқиралайду?» – дәп сорайду. Оқуғучилар һәрхил пикирләрни оттуриға қойған болсиму, бу ишни бежирәлмәйду вә һәммиси чарисиз қалиду. Ахирида оқуғучилардин бири орнидин туруп: «Устаз! Бу тохуни бу шешиниң ичидин қәтъий чиқарғили болмайду, пәқәт шешини сундуруш яки тохуни өлтүрүш биләнла чиқарғили болиду» дәйду. Муәллим: «Яқ, шешини сундурмастин, тохуниму өлтүрмәстин чиқириш шәрт» дәйду. Андин һелиқи оқуғучи муәллимгә җиддийлик билән: «Устаз! Ундақта, бу тохуни шешиниң ичигә ким киргүзгән болса өзи чиқарсун» дәйду. Оқуғучиларниң һәммиси күлүп кетиду. Уларниң күлкиси түгимәстин муәллим сөзгә башлап: «Тоғра, бу җавап җайида җавап болди. Шешигә тохуни ким салған болса, уни өзи чиқириши лазим. Худди шуниңдәк, силәр мейәңләргә селивалған инглиз тили дәрислиги қийин дәйдиған чүшәнчини пәқәтла өзәңлар чиқиралайсиләр. Чүнки

силәр калланларидики инглизчә дәрис қийин дәйдиған чүшәнчини чиқиривәтмисәңлар, мән дәрисни қанчилик яхши шәрһиләп бәрсәмму, қанчилик оңайлаштуруп чүшәндүрсәмму ғәлибә қилалмаймән» дәйду.

Жуқуридики қиссидә оқуғучилар бир тохуни шешиниң ичигә солап қоюпту. Бәлки нурғунлиримиз өзимизниң илмий вә әмәлий һаятимизда қанчилиған тохуларни шешиләргә мәһбус қилип қойған болушимиз мүмкин. Сәлбий қанаәт, хата чүшәнчә сәвәплик вужутқа чиқиришқа имканийитимиз вә қабилийитимизму бар нурғун ишларни вужутқа чиқириштин ваз кечип кәлгәнлигимиз еник.

19. Ғәпләт – адәмниң әң қараңғулуқ чағлиридур

Ғәпләт – бепәрвалиқ, ғапиллиқ вә наданлиқ дегән мәниләрни ипадиләйду (“Уйғур тилиниң изаһлиқ луғити” 689-бәт). Ислам мутәпәккүри әлламә Сәййид Қутуп ғәпләт һәққидә мундақ дегән: «ғәпләт қәлбни кардин чиқиридиған нәрсә, у адәмниң қәлбини өз вәзиписини өтәштин мәһрум қоюду». Демисиму, ғәпләттики адәм өзиниң дунияға келишиниң сири һәққидә издәнмәйду, мундақ адәм өзиниң нәдин кәлгәнлиги, нәгә баридиғанлиғи вә һаятлиқтики вәзиписи немә екәнлиги һәққидә ойлинип қоймайду. Аллаһ тәала Қуръан кәримдә ғәпләттикиләр һәққидә мундақ дегән: **«...уларниң диллири бар туруп чүшәнмәйду, көзлири бар туруп көрмәйду, қулақлири бар туруп аңлимайду. Улар гоя һайванға охшайду, һайвандинму бәттәр азғундур, әйнә шулар ғапиллардур»** (“Әъраф” сүриси, 179-айәтниң бир қисми), **«...уларға қулақ, көз, қәлбләрни әта қилдуқ. Әмма уларниң қулақлири, көзлири вә диллири уларға қилчә әсқатмиди...»** (“Әһқаф” сүриси, 26-айәтниң бир қисми).

Һаятта нурғун кишиләр бир өмүр ғәпләттә өтүп кетиду. Уларниң дунияға келип-кәткәнлигидин тилға алғудәк, пәхирләнгүдәк вә әсләп турғудәк бирәр изи яки бирәр хатириси қалмайду. Улар

гоя дунияға кәлмигәндәкла унтулуп кетиду, улар қумға сиңип кәткән судәкла йәргә сиңип кетиду. Уларни һечким әслимәйду. Ғәпләт интайин яман илләт болуп, «Қуръан кәрим»дә ғәпләттә қалғанларниң зиян тартидиғанлиғи һәққидә көплигән айәтләр кәлгән.

Йәнә бәзи кишиләр өмриниң көпирәк вақтини ғәпләт билән өткүзгән болсиму, ахирқи өмридә ғәпләттин ойғинип, өзиниң инсанлиғиға, мусулманлиғиға лайиқ яхши ишларни қилиш арқилиқ, илгирики ғәпләттики һаятини өзгәртиду.

Һекайә қилинишичә, бир белиқчи болуп, у һәр күни сәһәрдә деңиз бойиға чиқип, күнлүк ишини қуяшниң чиқиши билән башлайдекән. Бир күни әтигәнирәк чиқип қапту, әтрап қараңғулуқ екән. Белиқчи деңиз бойида кетип барғинида, у бирнәрсигә путлишип кетип жиқилип чүшкили тас қапту. Йәргә егилип путиға путлашқан нәрсини алса, у бир халта ушшақ таш екән. Белиқчи қуяшниң чиқишини күтүп олтуруш җәриянида, һелиқи халтидики ушшақ ташларни бир талдин деңизға етиш билән вақит өткүзүпту. Белиқчи һәрбир ташни деңизға атқинида, униңдин чиққан «чулуқ, чулуқ» авазни аңлап көңүл ечип олтурупту. Ахирқи ташни атқан вақтида қуяш чиқип әтрап йорушқа башлапту, белиқчи қолидики атмақчи болған ахирқи ташқа қариса, у ялтирап турармиш. Белиқчи тохтап туруп, униңға диққәтчанлиқ билән қариса, у алмас екән. У сәһәрдин бери қараңғулуқта деңизға атқан ташларниң һәммиси таш әмәс, алмас екән. Шу чағда өзиниң толиму ғәпләттә екәнлигини билип йетипту вә қолида сақлинип қалған шу бир тал алмастин пайдилинип аилисини бәхитлик қилиш қарариға кәпту. Чүнки бу белиқчи өткәнгә һәсрәт чәккәнниң пайдиси йоқ екәнлигини, қолида бар пурсәттин пайдилиниш әң һекмәтлик иш екәнлигини билидекән.

Биз өтүп кәткән өмримизни қайтуруп әкелишкә қадир әмәсмиз. Өтүп кәткән ишларға пушайман қилип һәсрәт чәксәк өзимизгә зиян салимиз. Шуңа қалған өмримизни мәнилик өткүзүшкә тиришсақла шу бизгә йетәрликтур.

20. Аллаһқа вәсилә қилғудәк әмәлимиз болсун!

Вәсилә – һажитиниң рава болуши үчүн, өзи билән Аллаһ тәаланиң оттурисида бирәр нәрсини васитә қилип ариға селиш дегәнликтур. Динимизда вәсилә қилиш дурус болуп, Аллаһ тәалаға болған иманни вәсилә қилиш, Аллаһ тәаланиң бирлигини вә нуқсанлардин пак екәнлигини вәсилә қилиш, Аллаһ тәаланиң мубарәк исим вә сүпәтлирини вәсилә қилиш, өзиниң яхши қилған әмәл ибадәтлирини вәсилә қилиши, Аллаһ тәаладин қорқуп, гуна-мәсийәтләрни тәрк әткәнлигини вәсилә қилиш қатарлиқлардур. Буларниң ичидә әң күчлүк вәсилә өзимизниң қилған әмәл ибадәтлиримизни вә Аллаһ тәаладин қорқуп, гуна-мәсийәтләрни тәрк әткәнлигимизни вәсилә қилип дуа қилиштур. Әмма «Я, Аллаһ! Паланиниң һәққи–һөрмити үчүн дуаримни ижабәт қилғин» дегәнгә охшаш өлүкләрни яки башқиларниң әмәллирини вәсилә қилиш тоғра әмәс, гунадур.

Ибни Өмәр рәзийәллаһу әнһудин ривайәт қилинидуки, у пәйғәмбәр әләйһссаламдин мону һәдисни ривайәт қилиду: *«үч нәпәр киши кетип баратти, тосаттин қаттиқ ямғур йеғип кетип, улар бир тағниң тегидики өңкүргә кириваливду. Бу вақитта тағдин чоң бир таш домилап чүшүп, өңкүрниң еғизини тосаваливду. Улар бир-биригә, Аллаһ үчүн халис қилған әмәллиримиз болса, шу әмәллиримизни васитә қилип дуа қилайли, бәлки Аллаһ униң йүзисидин бизгә бир чиқиш йоли берип қалар, дейишиду. Уларниң бири мундақ дәп дуа қилиду: "Я, Аллаһ! Мениң яшинип қалған ата-анам билән бир нарисидә балам бар еди. Улар үчүн қой бақаттим, һәр күни уларға сүт ичкүзәттим. Бир күни кәч келип қалдим. Кәлсәм ата-анам ухлап қапту. Мән сүтни сеғип әкелип, уларниң бешида тутуп турдум, уларни ойғитишқа көңлүм қиймиди. Ата-анамниң ойғинишини күтүп шундақ туруп таң атти. Әгәр мениң бу қилғиним сениң дәргаһиңда яхши әмәлләр қатаридин болуп, қобул қилинған болса, бу әмәлимниң үз хатириси үчүн бизни бу хапилиқтин қутқузғин". Шуниң билән,*

Аллаһ уларға бир йочуқ ечип бәрди. Уларниң йәнә бири мундақ деди: “тағамниң қизини яхши көрүп қалған едим. Бир күни мән униң билән яман иш қилмақчи болдум. Әмма қиз қәтъий унимиди. Кейинчә униң бешиға еғир күнләр кәлди. Шуниң билән, мән униңға бир йүз жигирмә динар бериш бәдилигә униңдин тәливимни рава қилишини соридим. У мақул кәлди, мән өзәмни униңғаериштим дәп ойлидим. Әмма у қиз “Аманәтни өз йоли билән алмисаң саңа һалал болмайду” девиди, дәрһал орнумдин турдум, у маңа әң сөйүмлүк туруқлуқ, униңдин жирақлаштим вә алтунниму беривәттим”. Я, Аллаһ! Сениң разилиғиңни көзләп қилған бу ишим әгәр дәргаһиңда қобул болған болса, бизни бу хапилиқтин қутқизғин”. Шуниң билән, өңкүрниң еғизи адәм патмайдиған дәрижидә азирақ ечилди. Уларниң үчинчиси мундақ деди: “Мән көп адәмләрни яллап ишләткән едим, һәммисиниң иш һәққини бәрдим. Бирла киши иш һәққини алмай кетип қалди. Униң иш һәққигә мал елип, маллиримға қошуп қойдум. Униң мели күндин күнгә көпийип кәтти. Бир күни һелиқи адәм келип, мәндин иш һәққини сориди. Мән униңға: “Әшу кала, төгә вә қой қатарлиқларниң һәммиси сениңдур” девидим. Адәм: “Сән мени мәсхирә қиливатамсән? Мән сәндин иш һәққимни сораватимән”, – деди. Мән униңға: “Мән сени мәсхирә қилмидим. Буларниң һәммиси сениң” дедим. Адәм бирниму қоймай һәммини елип кәтти. Я, Аллаһ! Әгәр мән әшу ишни сениң разилиғиң үчүн қилған болсам, бизни бу хапилиқтин қутқузғин” дәп дуа қилди. Шуниң билән, өңкүрниң еғизи пүтүнләй ечилип, улар саламәт чиқти» (Бухари вә Муслим ривайити).

Пәйғәмбәр әләйһиссалам бу һәдистә бизгә вәсилә қилишни үгәткән вә Аллаһ тәалаға вәсилә қилғудәк әмәлләрни қилишниң пайдисини көрсәткән. Биз қайси әмәлимизниң бизни ахирәттә дозақтин қутқузуп, жәннәткә елип киридиғанлиғини билмигәндәк, қайси әмәлимизниң бизни бешимизға кәлгән еғир хапилиқлардин қутулуп келишимизға вәсилә болидиғанлиғини билмәймиз. Шуңа, яхши әмәлләрни көп қилиштин қәтъий тохтап қал-

маслиғимиз лазим. Қанчилик көп яхшилиқ қилсақ, қанчилик көп кишиләрниң һажитини рава қилсақ, қанчилик көп кишиләрни хошал қилсақ, бизниң совап җәһәттики запасимиз шунчилик көп болиду. Әшу запас соваплар бизни дуния вә ахирәтниң қийинчилиқлиридин қутқузиду. Бизниң дәсмийимиз соваплиқ әмәллиримиздур.

Аллаһ тәаланиң йолида қилинған һәрқандақ яхши ишлар заманиға вә шараитиға қарап соваптин мәртивә қазиниду. Кишиләр ярдәмгә қаттиқ муһтаж болған вақитта қилинған ярдәмниң дәрижиси адәттики вақитта қилинған ярдәмниң дәрижисидин, әлвәттә, жуқури вә катта болиду. Бу худди ач қалған кишигә тамақ бериш билән тоқ кишигә сәдиқә қилиш оттурисида алаһидә пәриқ болғиниға охшайду.

Кризис заманида, Аллаһ тәаланиң бәндилиригә ярдәм қолимизни сунуш арқилиқ Аллаһ тәаланиң дәргаһидики яхши әмәл запасимизни ашурсақ, бешимизға күн кәлгән чағдики дуалиримизниң дәрһал иҗабәт болушиға шәрт һазирлиған болимиз. Һәрқандақ бир мөмүн адәм Аллаһ тәаланиң дәргаһидики яхши әмәл запасиниң көпийишини арзу қилиду, әлвәттә. Адәттики инсанлар дуниялиққа тоймиғандәк, мөмүн адәм совапқа тоймайду. Чүнки униң ахирәттики ақивитини бәлгүләйдиған нәрсә униң әмәлидур.

Аллаһ тәала байлар үчүн закатни пәриз қилғанниң сиртида, иҗтимаий ярдәм, сәдиқә, еһсан намлири астида көплигән ярдәм васитилирини буйруған. Һәтта өз ихтияри билән пул-мелини Аллаһ йолида еһтияҗлиқ кишиләргә сәрип қилған кишиниң һәрбир тийин пули үчүн 700 тийин вә униңдинму көпирәк берилидиғанлиғини Қуръан кәримдә вәдә қилған. Булар ярдәмниң бу дуниялиқ мукапити бәс. Әмма униң ахирәттики мукапитидин сөз ачидиған болсақ, Аллаһ тәала мундақ дәйду: **«Пул-маллирини кечә күндүз (һәр вақит) йошурун, ашкарә һалда хәйир-еһсан қилидиғанлар Рәббиниң дәргаһида совап тапиду, ахирәттә уларға һеч қорқунуч вә ғәм-қайғу болмайду»**

(“Бәқәрә” сүриси, 274-айәт) йәни, дунияда қилған яхшилиқлиридин мәмнун болуп, һеч пушайман қилмайду вә мәңгүлүк бәхитлик һаятқа еришиду, дегәнлик. Аллаһ тәала бехилларни залимлиқ билән сүпәтләп вә уларни сөкүп: **«...Залимларға (пул-мелини гуна ишларға сәрип қилип яки закат бәрмәй өзигә угал қилған) һечқандақ мәдәткар чиқмайду»** (“Бәқәрә” сүриси, 270-айәтниң бир қисми) дәйду.

Ривайәтләрдә ейтилишичә: бурунқи заманда Қабус исимлик бир чоң бай өткән екән. У өлидиған вақтида балилириға вәсийәт қилип: «Мени тавутқа салғанда икки қолумни тавуттин сиртқа чиқирип қоюңлар» дәп буйрупту. Буниң сәвәви һәққидә соралғинида: «мән өлмәйдиғандәк пул-мал жиғип, униңдин бу дунияда пайдилиналмидим яки башқиларға нәп (пайда) йәткүзәлмидим, мана әмди жиққан дуниялирим шундақла қалди, мениң ахирәткә қуруқ қол кәткинимни кишиләр көрүп, ибрәт алсун!» – дегән екән. Уйғурларниң ичидә нәччә миллиард доллар тапқан болсиму, униңдин йә өзи, яки мусулман қериндашлири пайдилиналмай, өзи вә пул-мели бирақла набут болуп кәткән кишиләр аз әмәс. Әпсуски, бизниң йеқинқи заман тарихимиз мундақ пажиәләргә бәк бай. Дунияда пул-мелиға бехиллиқ қилишқа адәтлинип қалған милләтниң пул-мелидинму қиммәтлик нәрсилиридин айрилип қалидиғанлиғи тарихниң аччиқ дәриси болуп кәлди.

Тарихниң жуқурилқи аччиқ савақлири Аллаһ тәаланиң «Қуръан кәрим»дики: **«...кимки бехиллиқ қилидекән, у өзиниң зийини үчүн бехиллиқ қилиду...»** (“Муһәммәд” сүриси, 38-айәтниң бир қисми) вә **«...бехиллиқ қилғучилар бехиллиғини өзлири үчүн пайдилиқ дәп гуман қилмисун, әмәлийәттә, бу улар үчүн зиянлиқтур...»** (“Аль-Имран” сүриси, 180-айәтниң бир қисми) дегән сөзлириниң һәқиқәтән раст вә һәқ екәнлигини испатлап турмақта.

21. Әқиллиқләр вә әқилсизләр

Әқил – инсанниң билиш, тәпәккур қилиш қабилийити дегәнлик болиду. У инсанларниң бәзи һәқиқәтләрни билиши үчүн Аллаһ тәала тәрипидин эта қилинған немәттур. Инсан әқилдин ибарәт бу немәт билән барчә мәхлуқаттин үстүн вә пәриқлиқтур. Инсан әқил йоли билән неминиң һәқ, неминиң батил; неминиң тоғра, неминиң хата; немниң пайдилиқ, неминиң зиянлиқ екәнлигини, шуниңдәк нурғунлиған нәрсиләрниң һәқиқитини чүшинип йетәләйду.

«Қуръан кәрим» кишиләрни алди билән әқил ишлитишкә вә тәпәккур қилишқа чақириду. Динимиз әқилниң қиммитини жуқури көтәргән вә униң инсан һаятидики алаһидә орнини муәййәнләштүргән. Инсан өзиниң яратқучисини тонушида вә униң динини билишидә әқил асаслиқ роль ойнайду. **«Силәрни әқлини ишләтсун дәп, Аллаһ айәтлирини мошундақ баян қилип бериду»** (“Бәқәрә” сүриси, 242-айәт). «Қуръан кәрим» әқлини ишләтмигәнләрниң қиямәт күнидики пушайманлирини баян қилип мундақ дегән: **«Улар: «Әгәр биз (пәйғәмбәрниң сөзлиригә) қулақ салған яки әқлимизни ишләткән болсақ, дозақ әһли қатаридин болмас едуқ» дәйду»** (“Мүлк” сүриси, 10-айәт).

«Қуръан кәрим» дәп الْعَقْل йәни «әқил» дегән сөз 49 қетим тәкрарланған болса, أَفَلَا تَعْقِلُونَ йәни «әқлиңларни ишләтмәмсиләр?» дегән сөз 7 қетим тәкрарланған. Ислам динимизда диний мәҗбурийәтләрни ада қилишқа салаһийәтлик болушниң асаслиқ шәрти әқилдур. Шуңа, әқилниң йоқилишиға яки аҗизлишишиға сәвәп болидиған нәрсиләрниң һәммиси һарамдур. Әқли йоқ кишиләргә диний мәҗбурийәтләр жүкләнмәйду, улар қилмишлири сәвәплик җазаға тартилмайду.

Әқиллиқ – әқли бар, каллиси ишләйдиған, зерәк, һошияр вә өткүр инсан дегәнликтур. «Әқиллиқ өзини әйипләр, надан достини әйипләр» (мақал).

Әқилсиз – әқли йоқ, надан вә ахмақ дегәнлик болуп, әқлини ишләтмигәнләр умумән әқилсизләр дейилиду. «Әқилсиз достин әқиллиқ дүшмән яхши» (мақал). Әқиллиқләрниң әң чоң әвзәллиги шуки, улар өз хаталиқлирини тәкрарлимайду, әйни хаталиқни қайта садир қилмайду, өз пикриниң хаталиғини байқиған һаман уни өзгәртиштин һеч иккиләнмәйду. Әмма әқилсизләр өз хаталиқлиридин дәрис алмайду, хата пикирлирини өзгәртмәйду, башқиларниң тәҗрибилиридин пайдилинишни халимайду.

Бәзи алимлар әқиллиқләр билән әқилсизләр һәққидики пәриқләрни төвәндикичә баян қилған:

– Әқиллиқләр бешиға келиши мүмкин болған ишлар һәққидә алдин тәйярлиқ көргәнлиги үчүн, һечқандақ иշта гаңгирап қалмайду. Әмма әқилсизләр бепәрвалиқ билән яшиғанлиқтин, бешиға кәлгән аддий бир мүшкилини йеңиштиму гаңгирап қалиду. Сиз әқиллиқ болуң, башқилардин бир қәдәм алдида туруң.

– Әқиллиқләр өтмүшидин ибрәт алиду, бир хаталиқни қайта тәкрарлимайду. Әмма әқилсизләр хаталиқлиридин ибрәт яки дәрис алмайду, әйни хаталиқни нәччә қетим тәкрарлайду. Сиз әқиллиқ болуң, хаталашмаслиқ үчүн тиришиң.

– Әқиллиқләр һәрқандақ бир мүшкилини йеңиш үчүн көплигән чарә-тәдбирләрни тәйярлайду, бу йолда көп хаталашсиму, көп тәҗрибиләрни һасил қилиду вә ахирида мүшкилини әң яхши тәриқидә һәл қилиду. Әмма әқилсизләр бир йолдин башқисини билмәйду, қийинчилиққа йолуққанда чарисиз қалиду. Сиз әқиллиқ болуң, һәммә мүшкилини бирхил тәриқидә һәл қилалаймән дәп ойлимаң.

– Әқиллиқләр пәриқлиқ ойлайду, улар мүшкилини һәл қилишта тәқлитчилик (әгишиш) адитидин чиқип, мунасип усул билән иш көриду. Әмма әқилсизләр тәқлитчиликтин қутулалмайду вә мүшкилини һәл қилалмайду. Сиз әқиллиқ болуң, тәқлитчиликтин қутулуң.

– Әқиллиқләр өзлириниң кона пикир, қарашлирини өзгәртишкә җүръәт қилалайдиған кишиләрдур. Мәсилән: Малик

ибни Әнәс қатарлиқ саһабиларниң вә имам Шафиийдәк имамларниң бурун бәргән пәтивалириниң хата екәнлигини байқиған һаман мәзкур пәтивалиридин янғанлиғи униң мисали. Әмма әқилсизләр өзлириниң кона пикир, қарашлириниң хата екәнлиги испатлансиму, йәнила униңда чиң турувалиду, өз пикридин қайтишни өзиниң абройини чүшүргәнлик дәп қарайду. Сиз әқиллиқ болуң, қетивалғучи болувалмаң.

– Әқиллиқ кишиләр тәләйгә ишәнмәйду, бәлки тәләйни өзлири яритиду, мунасип шараит тепилған һаман атлиниду, пурсәт күтүп ятмайду. Әмма әқилсизләр өзлириниң тәлийини күтүшкә амрақ келиду. Сиз әқиллиқ болуң, тәлийиңизни өзиңиз яритиң.

– Әқиллиқләргиму худди башқа инсанларға охшашла надир пурсәтләр келиду. Уларниң башқилардин пәрқи шуки, улар шундақ надир пурсәтләрниң келидиғанлиғиға ишиниду вә идея җәһәттин тәйярлиқ қилип қойиду. Әмма әқилсизләр үмүтсизлик ичидә болғанлиқтин, мундақ надир пурсәтләр үчүн тәйярлиқ қилмайду. Сиз әқиллиқ болуң, тәйярлиқта болуң, кәлгән пурсәтни қайтурмаң.

– Әқиллиқләр инсанларниң пикир, қарашлирини, һәтта етиқадини өзлири яшиған җәмийәт асасиға қуридиғанлиғини билиду. Шуңа улар җәмийәт вә адәтләр қойған чәклимиләрни бесип өтүп, мустәқил тәпәккур қилиду. Әмма әқилсизләр тәқлитчиликниң мираслиридин қутулалмайду. Сиз әқиллиқ болуң, мустәқил пикир қилидиған болуң.

– Әқиллиқләр өзлириниң әқиллиқ екәнлигини билсиму, башқиларға униң билән пәхир қилмайду, әтрапидики кишиләрни өзлиригә дүшмән қиливалмайду. Әмма әқилсизләр өзлирини әқиллиқ дәп ойлайду, әқиллиқләрниң тәклививини қобул қилмайду, нәтиҗидә зиян тартиду. Сиз әқиллиқ болуң, өзиңизниң әқиллиқ екәнлигини билдүрмәң.

– Әқиллиқләр һиссиятқа тайинип қарар чиқармайду, улар ғәзәпләнгән яки интиқам туйғусида болған, яки бесим һис қилған чағда бирәр ишқа һөкүм қилишниң, яки қарар елишниң хәтәр-

лик екәнлигини билиду. Шуңа улар мундақ вақитларда қарар чиқиришни вә һөкүм қилишни кечиктүриду. Әмма әқилсизләр бир ләһзилик аччиқ вә нәпрәт сәвәплик өмүр бойи пушайманға қалидиған натоғра ишларни қилип қойиду. Сиз әқиллиқ болуң, ишларға вә кишиләргә алдирап һөкүм қилиштин сақлиниң.

– Әқилликләр оқуш, үгиништин тохтап қалмайду, улар көп билиш, көп пурсәтләргә вә көп әвзәлликләргә еришиш екәнлигини билиду. Улар һәр күни бирәр йеңи нәрсә үгинишни қолдин бәрмәйду. Әмма әқилсизләр өзлирини һәммини билидиған кишиләр дәп ойлайду вә үгәнмәйду. Сиз әқиллиқ болуң, үгинишни күндилик адитиңизгә айландуруң.

– Әқилликләрму худди башқа инсанларға охшашла раһәтни яхши көриду, көңүл ечишни сөйүду. Шундақтиму улар қачан вә қандақ чағларда раһәтлинишни билиду, өзиниң шәхсий раһитини муһим ишлириға тосалғу қиливалмайду, новәттики ишлирини мукәммәл ада қилмай туруп арам алмайду. Әмма әқилсизләр қайси ишни қачан қилиш керәклигини вә қайси ишниң муһим екәнлигини билмәйду. Сиз әқиллиқ болуң, өзиңизниң раһити үчүн муһим ишлириңизни қурбан қилмаң.

22. Өз чириғиңизни яндуруң

Дунияда һәр адәмниң яшаш философияси вә принципи бар. Мәйли һәқ болсун яки батил болсун, һәрбир адәмниң һаятлиқтики принципи шу адәмниң қиммитини бәлгүләйдиған вә униң жүрүш-турушини рәткә салидиған нәрсидур. Принципиаллиқ адәм инсанларниң сөйгүсигә вә ишәнчисигә ярайдиған адәмдур.

Пәйғәмбәр әләйһиссалам инсан характеридики пәриқләрни баян қилип мундақ дегән: *«Инсанлар худди алтун, күмүчкә охшаш мәдәнләрдур (кан байлиқлири). Уларниң җаһилийәттә яхши болғанлири үгәнсә исламдиму яхшилардур»* (Бухари вә Муслим ривайити). Пәйғәмбәр әләйһиссалам бу һәдистә инсанларни

алтун, күмүчкә охшаш мәдәнләргә охшатқан. Бу интайин тоғра охшитиш болуп, мәдәнләрму жуқуриси алмас, төвини көмүргә охшаш қиммәттә вә шәкил һәм хусусийәтләрдә бир-биридин пәриқлиқ болғинидәк, инсанларму яритилиш тәбиитидә, мижәз-әхлақида вә башқа көплигән җәһәтләрдә пәриқлиқтур. Әмди һәдистики *«җаһилийәттә яхши болғанлири үгәнсә исламдиму яхшилардур»* дегән җүмлигә кәлсәк, бу җүмлә интайин муһим бир өлчәмни оттуриға қоюду. Чүнки өз принципиға әмәл қилидиған, сөзидә туридиған хисләткә егә кишиләр қандақла бир муһит вә қандақла бир җәмийәттә яшисун, улар өзлиридики шу хислитини җарий қилдурмай қалмайду. Шуңа пәйғәмбәр әләйһиссалам җаһилийәт әһлидин адәмгәрчилиги бар, әхлақи яхши кишиләрни таллап чиқип, шуларниң мусулман болушини вә шулар арқилиқ күчлинишни Аллаһ тәаладин тиләтти. Пәйғәмбәр әләйһиссаламниң: *«Я, Аллаһ! Өмәр ибни Хәттаб билән Әмр ибни Һишам (Әбу Җәһл) иккисиниң қайсиси саңа сөйүмлүк болса, шуни исламға һидайәт қилғин»* дәп дуа қилғанлиғи вә Аллаһ тәаланиң Өмәр ибни Хәттабни исламға һидайәт қилиши нәтиҗисидә мусулманлар ибадәтлирини ашкарә қилалайдиған болғанлиғи буниң мисалидур.

Пәйғәмбәр әләйһиссаламниң заманидики йәһудийлар билән християнлар ичидин өз диниға мәһкәм, принципиаллиқ вә һәқиқәтпәрвәр кишиләр иккиләнмәйла ислам динини қобул қилған. Чүнки улар һәқиқәтни издәйдиған принципиал инсанлар еди. Әмма йәһудий вә християн динлирини җан беқишниң дәсмиси қиливалған әһли китап моллилири кишиләрни дин намидин қақти-соқти қилиш пурситидин мәһрум қелиштин әнсирәп, һәқиқәткә қарши чиққан вә Муһәммәд әләйһиссаламниң ахир заман пәйғәмбири екәнлигини ениқ билип туруп, уни инкар қилған. Буларниң әксичә, Сәлман Фарсий қатарлиқ кишиләр һәқиқәтни издәп вә өз принципи бойичә Муһәммәд әләйһиссаламни синап көрүп, униңға қайил болған вә ислам билән шәрәпләнгән. Демәк, принцип инсан һаятида наһайити чоң роль ойнайду.

Принципиал адәмни кишиләр өз мәнпәити үчүн қоллиналмиған чағда яман көргән билән, уни көңлидин һөрмәтләйду, униңға қиммәт бериду. Мәйли мусулман болсун яки динсиз болсун, өзиниң принципида чиң туридиған адәм билән муамилә қилиштин кишиләр әнсиримәйду. Әмма сахтипәзләрдин өкүниду. Дин намидин, вәтәнпәрвәрлик намидин кишиләрни қақти-соқти қилидиғанлар мәйли қайси динға вә қайси философияға мәнсуп болсун, уларни һечким һөрмәтлимәйду, уларға қилчилик қиммәт бәрмәйду. Кашки, һәрбир адәм өз принципи бойичә иш қилидиған, өзи етиқат қилидиған дин яки философияға әмәл қилидиған болса еди, дунияда кишиләрни қақти-соқти қилиш, дин яки еқим нами билән алдаш йүз бәрмигән болар еди. Аллаһ тәала инсанни әқиллиқ мәвҗудат қилип яратқан вә униңға йол таллаш ихтиярини бәргән екән, инсанниң өзи таллиған дин яки философияға әмәл қилиши вә өз принципида чиң туруши толиму зөрүр. Чүнки һәркимгә әсқатидиғини өз принципидур.

Ривайәт қилинишичә, бир әма (қарғу) киши ахшамлиқ тамаққа тәклип қилинған болуп, сайипхан меһманларни узитиш әснасида һелиқи әманиң кечидә ялғуз йол жүрүшидин әнсирәп, униңға бир қол чириғи бәрмәкчи болупту. Әмма әма киши «Мән әма турсам, чирақниң йоруғини көрәлмисәм, маңа чирақ бәргәнниң немә әһмийити? Мән аста өз йолумни тепип кетәләймән, рәһмәт сизгә» дәп чирақни қобул қилмапту. Сайипхан болса чиң турувапту: «Сиз чирақниң йоруғини көрәлмисиңизму, сиз чирақни тутуп маңсиңиз, башқилар сизни көриду-дә, сизгә соқулуп кәтмәйду» дәпту. Шуниң билән әма адәм чирақни қобул қилипту. Әма адәм өйигә аз қалғанда, бири келип униңға соқулуп кетипту, шуниң билән һелиқи әма адәм жиқилип кетипту. Әма адәм орнидин туруп: «Һәй! Сәнму әмамедиң? Чирақниң йоруғини көрмидиңму?» – дәп кайипту. Униңға соқулуп кәткән адәм: «Әпәндим! Кәчүрүң, қолиңиздики чирақ өчүп қаптекән, шуңа қараңғуда көрмәй қаптимән» дәпту. Бу қиссидин шуни чүшинивелишқа болидуки, әма адәм башқилар бәргән чираққа

ишәнчә қилип, жиллардин бери өзигә йол көрситип келиватқан өзиниң әқил чириғини ишқа селиштин беһаҗәт болған, қол чирақни көтүрүп маңсам башқилар буниң йоруғида мени көриду, нәтиҗидә маңа соқулуп кәтмәйду дәп ойлап, өзиниң һиссий әзалирини ишләтмигән. Шу сәвәптин униң бешиға мәзкур келишмәслик кәлгән.

23. Аилимизни җәннәткә айландурайли!

Аилә һәрқандақ бир җәмийәтниң асаси, инсанлар җәмийәтни тәшкил қилған асаслиқ әзалардур. Чүнки җәмийәт инсанлар биләнла җәмийәт болуп туралайду. Җәмийәтниң пәзиләтлик яки рәзил болуши шу җәмийәттә яшайдиған инсанларға бағлиқтур. Инсанларниң пәзиләтлик яки рәзил болуши шу инсанлар өсүп йетилгән аилиләргә бағлиқтур. Аилә Аллаһ тәалаға бағланған, хәлиққә вә җәмийәткә пайдилиқ, дин вә вәтән ишиға ярамлиқ инсанларни йетиштүрүп чиқалиса, бу аилә ғәлибилик аилә вә бәхитлик аилә болалайду. Аилә Аллаһ тәала инсанларниң җәннити болсун дәп яритип бәргән иссиқ җайидур. Уни җәннәткә айландуруш яки дозаққа айландуруш шу инсанларға бағлиқтур.

Аилиниң инақлиғини сақлаш

Аилиниң инақлиғини сақлашниң бәзи әмәлий чарилири төвәндикичә:

1. Тәқвалиқ. Тәқвалиқ – Аллаһ тәалаға, ата-анисиға, пәрзәнтлиригә, җорисиға, урук-туққанлириға, хошнилириға, җәмийәт әзалириға вә барлиқ инсанийәткә қарита қилишқа тегишликлирини җайида қилиш вә буларни җайида қилалмиса, Аллаһ тәаланиң ғәзивигә вә азавиға лайиқ болуп келиштин қорқуш дегәнликтур.

Әгәр аилиниң һәрбир әзаси мошундақ тәқвалиқ қилидиған болса, аилидә көңүлсизлик, җедәл-маҗира вә бир-биридин рән-

җиш дегәнләргә орун қалмайду. Чүнки һәммә иш җайида вә өз йолида җүргән аилидә өз ара сөйгү-муһәббәт, һәмкарлиқ, һисдашлиқ вә хошал-хорамлиқтин башқисини көргили болмайду. Аллаһ тәала бизни бәхитлик һаят кәчүрсун дәп, шуңа бизни тәқвадар болушқа буйрған.

2. Қанаәт. Қанаәт – Аллаһ тәаланиң тәқсиматиға рази болуп, өзиниң өзидин жуқури туридиған кишиләрдәк болалмиғанлиғиға беарам болмаслиқ вә өзи болғанлиғидин пәхирлинип һаятини бәхитлик өткүзүшкә тиришиш дегәнликтур. Сиз өзиңизгә берилгән чирай, әқил, байлиқ, аилә қатарлиқ немәтләргә рази болуп, шүкүр қилсиңиз, сиз қанаәтлик болған болисиз. Аллаһ тәала «Қуръан кәрим»дә: **«...Биз уларниң дуния һаятидики ризқини уларниң арисида тәқсим қилдуқ...»** (“Зухруф” сүриси, 32-айәтниң бир қисми) дәйду. Тәқсимат Аллаһ тәаладин болғанлиғи үчүн, сизниң униңға шүкүр қилиштин башқа ихтиярлиғиңиз йоқтур. Нурғун кишиләр һалал-һарамни айримай көп пул тапиду, әмма улар пәқәтла Аллаһ тәала тәғдир қилған ризқинила йәләләйду.

Қанаәт аилини бәхитлик қилишниң әң асаслиқ амиллиридин биридур. Чүнки аилә азалирида қанаәт болуп, барға шүкүр қилишни билсә, бу аилә әзалири һарамға қол узитишқа мәҗбур болуп қалмайду, «йоқ»ниң җедилини қилишип бир-бирини рәнҗитмәй, хошаллиқ ичидә яшайду. Бир психолог: «Аилини бәхитсиз қилидиған нурғун амиллар болсиму, лекин бәхитлик қилидиған бирла амил бар, у болсиму, қанаәттур» дегән екән.

3. Аилиниң қәдрини билиш. Аилә Аллаһ тәаланиң нәзәридә толиму қиммәтлик бир муәссәсәдур (тәшкилат). Аллаһ тәала атимиз Адәм әләйһиссалам билән Һава анимиз қуруп чиққан дәсләпки аилини инсанийәтниң башлиниш нуқтиси қилған. Демәк, инсан дегән улуқ мәвҗудат аилидин барлиққа кәлгән. Һәркимниң аилиси униң бу дунидики җәннитидур. Аллаһ тәала аилиниң қәдир-қиммитини баян қилип мундақ дегән: **«Аллаһниң (камалий қудритини көрситидиған) аламәтлири-**

дин бири, силәрниң унси-үлпәт елишиңлар үчүн силәргә өз типиңлардин җүпләрни (аялларни) яритип, араңларда меһир-муһәббәт орнатқанлиғидур. Пикир җүргүзидиған қовм үчүн, шәк-шүбһисизки, буниңда нурғун ибрәтләр бар» ("Рум" сүриси, 21-айәт).

Яхши аилә ахирәттиму бир йәрдә болиду. Җәннәткә киридиғанларниң дәриҗиси бирхил болмиғанлиғи үчүн, җәннәт дәриҗилириму бирхил болмайду, шуңа җәннәт бир қанчә дәриҗилик болиду. Бир аилә әзалириниң яхши әмәллири охшаш дәриҗидә болуп, һәммисиниң бирхил җәннәткә кирәлиши натайин. Чүнки әмәлләр пәриқлиқтур. Әмма бу аилә әзалири өз арисидикиләрниң шапаити билән җәннәттә бир йәрдә болалайду. Мәсилән: аилә әзалиридин бирәрсиниң дәриҗиси жуқури болуп, алий җәннәткә киргән болса, у Аллаһ тәалаға илтиҗа қилиш арқилиқ өзи киргән җәннәттин дәриҗидә төвәнирәк җәннәткә киргән аилә әзалирини өзи турған алий җәннәткә елип келәләйду. Аллаһ тәала бу һәқтә мундақ дегән: **«Өзлири иман ейтқан, әвлатлириму әгишип иман ейтқанларниң әвлатлирини улар билән тәң дәриҗидә қилимиз...»** ("Тур" сүриси, 21-айәтниң бир қисми). Демәк, аилә бу дуниядиму муһим, ахирәттиму муһим.

4. Көйүмчан вә рәһим-шәпқәтлик болуш. Аилини бәхитлик һалда давамлаштурушниң асаслиқ амиллиридин бири аилә әзалири арисидики толуп ташқан көйүмчанлиқ вә бир-биригә қарита рәһим-шәпқәттур. Аддий бир көйүмчанлиқму дилларни юмшитишқа, көңүлләрни иллитишқа йетәрликтур. Ата болғучи аялиға вә балилириға вайиға йәткән көйүмчанлиқ, меһрибанлиқ вә рәһим-шәпқәт туйғуси билән муамилә қилидиған болса, ана болғучиму еригә вайиға йәткән көйүмчанлиқ, һөрмәт вә иззәт билән муамилә қилидиған болса, ата билән ана балилириға наһайити әдәплик, меһир-муһәббәтлик вә интайин көйүмчанлиқ билән муамилә қилидиған болса, балиларму, әлвәттә, шундақ қилидиған болиду. Шуниң билән аилә җәннәткә айлиниду.

5. Үлгилик рольни яритиш. Ата өзидә үлгилик рольни яритиш үчүн асаслиқ үч ишқа муһтаж болиду. Уларниң бири, үлгилик ата; иккинчиси, аилә әзалириниң әһвалини сорап туридиған ата; үчинчиси, балилири билән дост ата.

Ата-аниларниң балилириға исламниң тоғра чүшәнчилирини әқидә, әхлақ вә ибадәт принциплири билән бирликтә әкс әттүрүп беридиған әмәлий тәтбиқатларни үгитиш вә әмәлий мәшиқләр билән уларни йетиштүрүш мәжбурийити бар. Балилар һаятидики әң һалқилиқ вә әң әһмийәтлик чағлирини аилисидә өткүзиду. Йәни улар тәрбийидә әң үнүмлүк һесаплинидиған басқучни асасән аилисидә өткүзиду. Униң үстигә бу басқучта балиларниң йенида давамлиқ болидиған ата-аниси уларниң әң йеқин вә әң ишәнчилик кишилиридур. Нәтижидә, һәммини ата-анисидин үгинишкә тиришиду.

Балиларға үлгә болуш билән бир вақитта уларниң әһвалини сорап туруш, немигә еһтияжи бар, оқуш әһвали қандақ буларни һәр күни дегүдәк сорап туруш ата-ана билән балилар оттурисидики йеқинлиқни күчәйтиду.

Атиниң балилирини һәйвиси билән қорқитидиған сүрлүк ата болувелиши тоғра әмәс. Чүнки әймәндүрүш билән, қорқутуш билән һәл қилғили болмайдиған нурғун мәсилиләрни балиларға достларчә муамилә қилиш, уларға көңлини ечиш, уларға иллиқ вә меһрибан болуш арқилиқ һәл қилғили болиду.

Ата-ана балилириға сөзлири билән тәрбийә қилғинидин уларға әмәлий һәрикити билән тәрбийә бәргини, әлвәттә, үнүмлүк болиду. Ата-ана өзлирини яхши тәрбийәлисә, өйдә вә өйниң сиртида әдәп-әхлақ даирисидә иш көрсә, балилириға әң яхши тәрбийәни қилған болиду. Қисқиси, балиңизниң қандақ адәм болушини халисиңиз, сиз шундақ болуң!

Аилиниң мәсъуллиғи

Аилә йәр йүзидә инсан һаятиниң давам қилишиниң сиридур. Һәрқандақ бир аилидә, аилә әзалирини башқуруш, уларға йол көрситиш, нәсиһәт қилиш, яман ишлардин тосуш, яхши ишларға буйруш, аилиниң еһтияжлирини һәл қилиш қатарлиқ ишларда бирәр мәсъулниң болуши интайин зөрүрдур. Чүнки, инсанлар иҗтимаий мәхлуқат болуп, бирлишип яшашқа муһтаждур. Инсанлар җәмийити жуқуриси дөләт, кичиги аилидин ибарәт чоң-кичик муәссәсәләрдин (бирәр саһани башқуридиған тәшкилат) тәркип тапиду. Бу муәссәсәләр мәйли чоң болсун яки кичик болсун, буларға йолбашчи болидиған бирәр мәсъул рәисниң болуши тәбиий зөрүрийәттур вә динимизниң көрсәтмисидур. Аилә тәбиий һалда, өзини идарә қилип туридиған бирәр мәсъулға муһтаж.

«Қуръан кәрим» аилиниң һөддисидин толуқ чиқалайдиған рәис тоғрилиқ мундақ дәйду: **«Әрләр аялларниң һамийлиридур...»** (“Ниса” сүриси, 34-айәтниң бир қисми). Чүнки, әр аилиниң еһтияжлирини қамдаш, аилә әзалирини идарә қилиш вә тәрбийиләш қатарлиқ мәсъулийәтләрни өз үстигә алиду. Жуқурики айәт, әрниң яритилишидики бу алаһидилигини көздә тутқан һалда, уни аилиниң рәиси болушқа таллайду. Бирақ бу айәт, әрниң аилә башлиғи болуп таллиниши үчүн, униң аялдин пәриқлиқ болған тәрәплириниң тәпсилатини баян қилмиған. Биз бу айәткә асасланған вә униң роһиға әгәшкән һалда, әр билән аялниң яритилишидики тәбиитини селиштуруп көридиған болсақ, әрдә төвәндики алаһидиликләрни көримиз:

1. Әр һаятлиқ күрәшлиригә кириштә вә аилиниң мәсъулийитини ада қилишта аялға нисбәтән тән қурулуши җәһәттин күчлүк вә иқтидарлиқтур.

2. Әр аялға нисбәтән әқил-идрәклик, соғуқ қан вә сәвирчан келиду. Умумән, аял җинсиниң әр җинсиға нисбәтән әқил-идрәк, чидам вә күч җәһәттә йетәрсиз екәнлиги һәммигә аян бир

реалликтур. Бәзи аялларниң бәзи әрләргә нисбәтән әқиллиқ вә идрәклик болуши қисмән бир һаләт болуп, бу умумни тәшкил қилмайду.

Әрниң аялиға өтәшкә тегишлик борчи

Әрниң үстидики аялиға өтәшкә тегишлик борчи төвәндикичә болиду:

1. Әрниң аялиға яхши муамилә қилиши, униңға азар бәрмәслиги, уни асриши, пүтүн муһәббитини вә сөйгүсини униңға беғишлиған һалда, униңға һәр ишта меһрибанлиқ көрситиши, аялниң кийим-кечәк, йемәк-ичмәк, дора-дәрмәк дегәндәк еһтияҗлиқ нәрсилирини толуқлап бериши.

2. Аялиниң бәзи хаталиқлириға, болупму аялиниң миҗәзи өзгирип қалған чағлардики бәзи йеқимсиз муамилисигә сәвирчанлиқ билән муамилә қилиши, хаталиқлирини әпу қилиши.

3. Аялини башқиларниң яман нийәтлик көзлиридин вә тәмәлиридин қоғдашта ғururлуқ болуши. Аялиниң һөрмитини қилип, уни қәдирлиши, аилиниң бузулушиға сәвәп болидиған ишларниң йүз беришидин ғәпләттә қалмаслиғи. Лекин аялини күнлидим дәп, униң арқисидин җасуслуқ қилмаслиғи, аялини асассиз қарилимаслиғи лазим. Чүнки Аллаһ тәала «Қуръан кәрим»дә кишиләрни яман гуман қилиштин мәнъий қилған.

4. Аялиға динниң әһкамлирини үгитиши, намаз, роза, зикир, дуа вә Қуръан оқуш қатарлиқ пүтүн ибадәтләрни үгитиши һәм вақтида орунлашқа үндиши, шундақла униңға бу ишларда ярдәм бериши.

5. Аяли навада бала туғушни арзу қилса яки яман ғәрәз билән әмәс, бәлки йоллуқ өзриси түпәйли туғмаслиқни таллиса, уни туғушқа мәҗбурлимай, өз ара кеңишиш билән иш көрүш.

6. Аялини яки униң ата-анисини, яки туққанлирини төвән көрмәслиги вә мәсхирә қилмаслиғи. Бирдин артуқ аяли болса, уларниң арисида пүтүн ишларда адаләтлик иш көрүши.

7. Аяли билән ажришишқа тоғра кәлсә, униңға яманлиқ қилмастин, зиян йәткүзмәстин, азар бәрмәстин, әйивини ачмастин чирайлиқчә ажришиши, илгири бәргәнлирини вә тойлуқни қайтуруп елишни тәләп қилмаслиғи.

Жуқурилиқилар әрниң үстидики аялиға өтәшкә тегишлик болған һәқләрниң һәммиси әмәс, бәлки муһимлиридин бир қисмидур. Пәйғәмбәр әләйһиссалам видалишиш һәжжидә сөзлигән хутбисида мусулман әрләргә аялларни асраш тоғрилиқ наһайити муһим вә тәсирлик вәсийәтләрни қилған.

Аялниңеригә өтәшкә тегишлик борчи, аялниң еригә қилидиған муамилиси вә өтәйдиған һәқлири төвәндикиләр:

1. Ериниң һәққини вә униң мәнпәитини өзиниң вә туққанлириниң һәққидин вә мәнпәитидин әла билиши вә уни қоғдиши.

2. Айлиқ адәт вә туғутлуқ вақитлиридин башқа, һәрқандақ вақитта имканқәдәр ериниң риғбитигә маслишиши. Әр аял бир -бириниң риғбитигә маслишиши интайин муһим мәсилидур.

Көплигән аилиләрниң бәхитсизликкә учриши көпинчә бу сәвәптин болиду. Әрләрниң башқа аялларға бузулушиниң сәвәплиридин бири аялниң әрниң риғбитигә маслашмай уни рәнжитип қоюшидин келип чиқиду.

3. Ериниң рухситисиз башқиларға өйдин бирнәрсә бәрмәслиги. Әмма йемәк ичмәктин сәдиқә бәрсә болиду. Ериниң рухситисиз сәпәргә чиқмаслиғи, әр болсун яки аял болсун ери яқтурмайдиған һәрқандақ кишини өйигә башлимаслиғи.

4. Аллаһ бәргән ризққа қанаәт қилиши, қаттиқчилиқ күнлиридә еридин шикайәт қилмаслиғи, яхши күнләрдә Аллаһни унутмаслиғи, ериниң меһнитини һәр вақит қәдирләп туруши. Әң яхши аял еригә һемишә: «Һарам кәсиптин сақлиниң, биз турмушниң қаттиқчилиғиға бәрдашлиқ берәләймиз, әмма дозақ отиға бәрдашлиқ берәлмәймиз» дәйдиған аялдур.

5. Һәр вақит еригә гөзәл, хуш пурақ вә йеқимлиқ көрүнүшкә зор әһмийәт бериши, ери үчүн қолидин кәлгиничә әң гөзәл зенәтлиниши вә мукәммәл ясиниши, әмма еридин башқилар

үчүн зенәтләнмәслиги, ери вә йеқин туққанлиридин башқиларға үзи, қолидин башқа әврәт әзалирини көрсәтмәслиги, ят кишиләрниң алдида қисқа, непиз кийимләрни кийиштин сақлиниши. Аялларниң сиртқа чиққанда наһайити есил вә гөзәл кийинип, өйидә ериниң йенида, ашханидин чиққан пети май вә тәр пурап олтуруши чоң хаталиқтур. Чүнки әрләрниң сиртқа қарап қелишиниң сәвәплиридин бири мошудур.

6. Әр-аял иккисиниң оттурисидики сирларни сақлиши. Әр–хотунлуқ сирлирини сиртқа яйғучиларға пәйғәмбәр әләйһиссалам ләнәт қилған вә уларни қиямәт күни Аллаһ тәала һеч сөз қилмастин, шәпқәт нәзәри биләнму қаримастин җазалайдиғанлар қатаридин саниған. Ериниң достлири билән ери болмиған җайларда параңлашмаслиғи, ери йоқ вақитта кәлгән ялғуз әр меһманни ялғуз қарши алмаслиғи. Өзи ялғуз болса, уни өйгә тәклип қилмаслиғи. Еригә һөсни-җамали, байлиғи яки мәнсиви билән пәхирлинип чоңчилиқ қилмаслиғи, йәни аял еридин бирқәдәр артуқ җамалға, байлиққа, мәнсәпкә яки есил нәсәпкә егә болған болсиму, униңға ишинип чоңчилиқ қилмаслиғи.

7. Пәрзәнтлиригә меһрибан болуши, уларни уруп, тиллимастин яхши тәрбийилиши, ериниң башқа аялдин болған пәрзәнтлири болса, уларни өз пәрзәнтлиригә қошуп яхши беқиши вә қәтъий айримчилиқ қилмаслиғи. Аял еригә йоқсуллуқтин, киримниң азлиғидин дәртләнмәслиги вә ерини техиму яхши ишләп, аилини бейитишқа риғбәтләндүрүши. Ериниң арқисидин җасуслуқ қилмаслиғи, күнләш баһаниси билән еригә карита яман гуманда болмаслиғи.

Әң яхши вә үлгилик аял

Әбу Һурәйрә рәзийәллаһу әнһудин ривайәт қилинидуки, *бири пәйғәмбәр әләйһиссаламдин әң яхши аял қандақ болиду? – дәп сориведи, пәйғәмбәр әләйһиссалам униңға: «Әң яхши аял – чирайиға қарисаң сени хошал қилидиған, ишқа буйрусаң орунлайдиған, өзи яқтурмайдиған ишлардиму ери билән қаршилаш-*

майдиған аялдур» дәп җавап бәргән (Имам Бәйһақи ривайити). Пәйғәмбәр әләйһиссалам йәнә мундақ дегән: *«Дуния мәнпәәттур. Дунияниң әң яхши мәнпәити үлгилик аялдур»* (Муслим ривайити).

Үлгилик аял дегән қандақ болиду?

Үлгилик аял – авал Аллаһ тәаланиң өз үстидики һәқлиригә, андин ериниң һәқлиригә толуқ риайә қилип, уларни толуқ ада қилидиған аял демәктур. Үлгилик аялниң сүпити – еригә чин садақәт бағлаш, аилисиниң ишлириға көйүнүш, балилирини яхши тәрбийиләш, ерини қәдирләш, ери алдида өтәшкә тегишликлирини билиш, ибадәтләрни вақтида ада қилиш вә Аллаһ тәала бәргән қисмәткә рази болуп, униңға шүкүр қилиш қатарлиқларға ихчамлиниду.

Аялниң еригә итаәт қилиши Аллаһниң әмридур

Әрниң аяли үстидики һәққи наһайити чоңдур. Чүнки әр аилисиниң еһтияжлирини қамдаш, аилә әзалириға йол көрситиш, уларниң ғемини йейиш қатарлиқ бир қатар мәсъулийәтләр сәвәплик аилидә итаәт қилинишқа һәқлиқтур. Айшә рәзийәллаһу әнһа мундақ дәйду: *«Мән пәйғәмбәр әләйһиссаламдин ‹аялниң үстидә әң көп һәққи бар киши ким?› – дәп сориведим, пәйғәмбәр әләйһиссалам: ‹Ери› дәп җавап бәрди»* (Әбу Бусәйра ривайити). Шуңа аялниң Аллаһқа асийлиқ болмайдиған ишларда ериниң әмригә бойсунуши вә униңға итаәт қилип, дегәнлирини орунлиши зөрүрдур. Динимиз аялниң еригә итаәт қилишини, униңға бойсунушини вә униң һөрмитини қилишини шунчилик зөрүр дәп бәлгүлигәнки, пәйғәмбәр әләйһиссалам мундақ дегән: *«Ери йенида бар аялниң рамизандин башқа вақитларда ериниң рухситини алмай роза тутуши тоғра әмәс»* (Бухари ривайити) дәп көрсәткән. Пәйғәмбәр әләйһиссалам аялниң еригә итаәт қили-

шиниң зөрүрлүгини тәкитләп йәнә мундақ дегән: *«Ери төшәккә чақирса унимиған аялға пәриштиләр таң атқичә ләнәт оқуп туриду»* (Бухари вә Муслим ривайити).

Аялниң еригә итаәт қилиши ата-анисиға итаәт қилишидин муһим

Аял турмушқа чиқиштин бурун ата-анисиниң мәсъулийитидә вә уларниң егидарчилиғида болиду. Бу вақитта һәр ишта ата-анисиға итаәт қилиши лазим. Әмма турмушқа чиққандин кейин уни пәрвиш қилиш, қоғдаш вә униңға йол көрситиш мәсъулийити униң ериниң зиммисиға өткән болиду. Бу вақитта, аялниң ериниң тоғра карариға бойсунуши, ата-анисиға бойсунушидин зөрүр вә әвзәлдур. Ислам фиқһишунас алимлириниң пәтивасида «Әрниң тоғра ишиға яки һәқ сөзигә, аялиниң ата-аниси қарши чиқип, қизиниң қулиғини толғап, уни өзлиригә бойсунушқа зорлиса, бу вақитта аял ата-анисиға асийлиқ қилип, ериниң тоғра сөзигә кириши лазим» дәп қәйт қилинған. Чүнки аялниң һәқ ишта еригә бойсунғанлиғи Аллаһ тәаланиң әмрини тутқанлиғидур.

«Қуръан кәрим»ниң айәтлири вә сәһиһ һәдисләр һәқиқий яхши аялларниң сүпәтлирини баян қилип, уларниң Аллаһ тәалаға итаәт қилидиған, Аллаһ тәалаға асийлиқ болмайдиған ишларда ериниң сөзигә киридиған, униң абройини, мал-дунийасини, балилирини яхши муһапизәт қилидиған аяллар екәнлигигә ишарәт қилмақта. Қуръан уларни тәрипләп вә мәдһийиләп мундақ дәйду: **«...Яхши аяллар итаәт қилғучилардур, әрлири йенида болмиған чағлардиму, Аллаһ тәаланиң панаһида әрлириниң һәқлирини сақлиғучилардур...»** (“Ниса” сүриси, 34-айәтниң бир қисми). Яхши аял ерини вә униң мәнпәитини, өзидин вә өз мәнпәитидин үстүн билиду. Бу ишта пәйғәмбәр әләйһиссаламниң аяллири бизгә яхши үлгидур. Пәйғәмбәр әләйһиссалам аилисидики бир көңүлсизлик сәвәплик аяли Айшә рәзийәллаһу әнһаниң пәйғәмбәрни яки ата-анисини

таллиши мәсилисидә, уни ата-аниси билән мәслиһәтлишишкә буйруғанда, у «Әй, Аллаһниң пәйғәмбири! Сиз тоғрилиқ мән ата-анамдин мәслиһәт сорамдимән? Сиз мениң көз қаричуғум турған йәрдә, мән Аллаһ тәалани вә униң пәйғәмбирини таллидим» дәйду.

Бир күни Әбу Суфьян қизи Уммә Һәбибә (пәйғәмбәр әләйһиссаламниң аяли) рәзийәллаһу әнһани узақ айрилиштин кейин, уни көрүш үчүн келиду вә пәйғәмбәр әләйһиссаламниң ишиги алдиға келип тәлмүрүп туриду, лекин қизи униңға өйигә киришкә иҗазәт бәрмәйду. Бу вақитта, Әбу Суфьян өзичә кирип пәйғәмбәр әләйһиссалам олтуридиған мәхсус көрпидә олтурушқа интилгинидә, Уммә Һәбибә көрпини дәрһал униңдин тартивелип, униң көрпә үстидә олтурушиға рухсәт қилмайду. Бу вақитта Әбу Суфьян әҗәплинип: «Әй қизим! Көрпини мәндин тартивелишиңиз мениң униң үстидә олтурушумға лайиқ болмиғанлиғимдинму яки көрпиниң маңа лайиқ әмәслигидинму?» – дәп сориғанда, Уммә Һәбибә: «Сиз мушрик (бутпәрәс) адәмсиз, бу пәйғәмбәр әләйһиссаламниң көрписи, шуңа сизниң униң үстидә олтурушиңизни мувапиқ көрмидим» дәп җавап бериду.

Пәйғәмбәр әләйһиссалам йәнә: *«Қандақла бир аял, ери униңдин рази болған һалда өлидекән, у җәннәткә кириду»* (Ибни Маҗә ривайити) дәп көрсәткән. Бу һәдистин ерини рази қилмиған, ериниң һәқ-һоқуқлирини ада қилмиған аял дозаққа кириду дегән мәна чиқиду.

Шуниму әскәртиш керәкки, аялниң еригә итаәт қилиши Аллаһ тәалаға асийлиқ болмайдиған ишлар даирисидә болиду. Әгәр уни ери яман ишларни қилишқа яки пәриз, важип қатарлиқ әмәлләрни тәрк етишкә буйриса, униңға қәтъий бойсунмаслиғи лазим. Қилса совап болидиған, қилмисиму гуна болмайдиған нәплә ибадәтләрни ериниң үз хатириси үчүн тәрк әтсә гуна болмайду.

Аилиниң бузулушиға сәвәп болидиған ишлар

Аилини тутуп турған нәрсиләрниң бешида әр-аял иккисиниң бир-биригә болған сөйгү-муһәббити вә қанаәтчан болуши келиду. Аилиниң бузулушиға яки бәхитсизлигигә сәвәп болидиған амиллар төвәндикичә:

1. Әр-аялларниң бир-биригә ишәнмәслиги. Чүнки бир-биригә ишәнчә қилалмайдиған вә бир-бириниң арқисиға җасус салидиған, бир-бирдин әйип издәйдиған әр-аяллар бәхитлик һаят қуралмайду.

2. Әрниң аилидики һоқуқиниң етирап қилинмаслиғи, бу әң хәтәрлик вә әң яман әһвал болуп, аял ериниң үстүнлигини вә һоқуқини тонумиса вә етирап қилмиса, бу аилә давамлашмайду.

3. Бир-биргә қарита өтәшкә тегишлик борчини тонумаслиғи, үстидики вәзипиләрни өтимәслиги.

4. Аялниң сиртта ишләшкә еһтияҗи болмисиму сиртта ишлиши. Аял аилиниң чиқимлирини қамдиялмиғанлиқ сәвәплик сиртта ишләшкә мәҗбур болуп қалған шараитта аилисигә көңүл бөлүшни унтуп қалмаслиғи вә аилиниң аманлиғини һәммә иштин алдинқи орунда қоюши лазим.

5. Аялниң пул-express мални бузуп чечиши, зөрүр болмиған җайларға вә ишларға пул хәшлиши. Бузуп-чечиш аилини кәмбәғәлликкә елип баридиған, Аллаһни ғәзәпләндүридиған яман иштур.

6. Аялниң ерини һөрмәтлимәслиги вә балилириға атисини яман көрситиши. Ана балилирини атисиға яхши көрситишкә вә атисиниң җапа-мәшәққәтлирини қәдирләшни үгитиши лазим. Әҗдатлиримиз «әрни әр қилидиғанму аял, йәр қилидиғанму аял» дегән һекмәтлик сөзни қалдурған.

7. Аилиниң инақлиғини қоғдашқа әһмийәт бәрмәслиги. Чүнки аялниң аилиниң инақлиғини вә аманлиғини қоғдаштики роли чоң болиду. Аилиниң инақлиғи қоғдалмиса, әр билән аял һемишә җедәллишип җүрсә, балиларниң психикисиға сәлбий тәсир көрситиду вә уларниң оқуш, тәрбийилиниш қатарлиқ муһим ишлириға еғир дәриҗидә зиян йетиду.

24. Һаҗәтмәнниң һаҗитини рава қилиш катта ибадәттур

Ислам пәризлириниң түрлүк болуши шәхсләр вә җәмийәт үчүн толиму пайдилиқ. Аллаһ тәала инсанларниң мәнпәити үчүн ислам ибадәтлирини түрлүк қилип бәлгүлигән. Мәсилән: «Қуръан кәрим»дә һемишә билләбаян қилинип кәлгән намаз билән закаттин ибарәт бу икки чоң пәризни алсақ, бу иккиси шәхсләрниң вә җәмийәтниң маддий вә мәнивий җәһәттин ронақ тепиши үчүн хизмәт қилиду. Чүнки намаз инсан билән Аллаһ тәала оттурисидики мунасивәтни күчәйтсә, закат инсан билән инсан оттурисидики мунасивәтни күчәйтиду.

Қол илкидә бар кишиләрниң пул-мелиға жилда бир қетим закат кәлгинидәк, уларниң үстигә җәмийәттики йоқсулларниң һалидин хәвәр елиш, уруқ-туққанлар арисидики йоқсулларни йөләш вәзиписиму жүклиниду. Закат билән сәдиқә совап вә әһмийәт җәһәттин бир-биридин қелишмайду. Бирла пәрқи закат пәриз, сәдиқә вә еһсан ихтиярий ибадәттур. Әмма заманимиздикидәк кризис вақтида қол илкидә бар кишиләрниң закатниң сиртида сәдиқә вә хәйир-еһсан қилиши пәриз дәриҗисидики зөрүрийәткә айлиниду. Сәдиқә вә хәйир-еһсанниң Аллаһ тәаланиң дәргаһидики дәриҗиси наһайити жуқуридур. Бу һәргизму аддий ибадәт әмәс. Әпсуски, көплигән кишиләр сәдиқә вә хәйир -еһсан дегәнләрни янчуқтики төмүр тәңгиләрдин қутулушниң чариси дәп чүшиниду. Шуңа улар йолда учрап қалған тиләмчигә бир яки икки тийин сәдиқә берип қойса, аләмчә яхши иш қилғандәк мәғрурлинип кетиду. Һалбуки, Аллаһ тәала «Қуръан кәрим»дә: **«(Силәр) яхши көргән нәрсәңлардин (Аллаһ йолида) сәрип қилмиғичә һәргиз яхшилиққа еришәлмәйсиләр, (Аллаһ йолида) немини сәрип қилсаңлар, Аллаһ уни билип турғучидур»** (“Аль-Имран” сүриси, 92-айәт) дәйду.

Әрәп тилидики «сәдәқә» дегән сөзниң сөз йилтизи «садақәт» дегән сөз билән бир болуп, бәндиниң Аллаһ тәалаға болған ихла-

сини, садақитини вә сәмимийитини ипадиләйду. Аллаһ йолида пул-мал сәрип қилиш вә хәйир-сахавәт қилиш әрәп тилида «инфақ» дәп атилиду. Бу сөз «нәфәқ» дегән сөздин түрләнгән болуп, «нәфәқ» (йәр асти йол) дегәнни ипадиләйду. Бу мәхпий һалда кишиләрниң қәлбигә йол елиш дегәнни билдүриду. Униң үстигә сәдиқә вә хәйир-еһсанни мәхпий бериш тәшәббус қилиниду. Чүнки Аллаһ тәала «Қуръан кәрим»дә: **«Сәдиқини ашкарә бәрсәңлар, бу яхшидур; әгәр уни мәхпий бәрсәңлар вә йоқсулларға бәрсәңлар силәр үчүн техиму яхшидур...»** (“Бәқәрә” сүриси, 271-айәтниң бир қисми) дәйду. Пәйғәмбәр әләйһиссалам сәдиқини мәхпий беридиған адәмни қиямәт күни Әршниң сайисида болидиған йәттә хил кишиниң қатаридин саниған вә уни *«сәдиқини мәхпий бәргәнликтин оң қоли билән бәргәнни сол қоли билмәйдиған адәм»* (Бухари ривайити) дәп сүпәтлигән.

Миңларчә нәплә ибадәттин бир пәриз ибадәт әвзәл

Пәризни ада қилишниң нәплә ибадәтләрни қилиштин әвзәл екәнлигидә вә пәризниң совави нәплиниң совавидин көп екәнлигидә қилчә шәк йоқ һәм ихтилапму йоқ. Ислам пәризлиридин һәрбири өз саһасида муһим вә әһмийәтликтур. Мәсилән: намаз өз вақтида ада қилиш бирсигә миңларчә доллар хәйир-сахавәт қилғандин әвзәлдур. Шуниңдәк, җиддий қутқузушқа еһтияҗлиқ болған бирәр инсанниң һаятини қутулдуруш һәҗ қилиштин әвзәлдур. Бу һәқтә мундақ бир қиссә бар: Сәудия Әрәпстанниң Җиддә аэропортида самолётқа чиқиш саатини күтүп олтурған һаҗилардин бири йенида олтурған һаҗи Сәид билән тонушқуси келиду. Чүнки күтүш инсан үчүн әң еғир келидиған бир иш болғанлиқтин, бирәр иш билән мәшғул болмиғанда адәмниң ичи сиқилип кетиду. Һелиқи һаҗи өзини тонуштуруп болғандин кейин, өзиниң онинчи қетимлиқ һәҗни тамамлап жутиға қайтиватқанлиғини ейтип таза махтиниду. Андин һаҗи Сәидтин униң

қанчә қетим һәҗ қилғанлиғини сорайду. Һаҗи Сәид униңға: «Мениң бу биринчи қетимлиқ һәҗ қилишим болиду, буниң һекайиси бәк узун, шуңа көп сөзләп сениң бешиңни ағритишни халимаймән» дәйду. Һәмраһи униңға: «Зади шундақ гәп сетип олтурмисақ бу узун сақлашни өткүзүп болалмаймиз, сөзлигин, қулиғим сәндә» дәйду. Шуниң билән һаҗи Сәид қиссисини башлайду вә мундақ дәйду: «Мән оттуз жил сақлиғандин кейин бу һәҗ пурситигә ериштим. Бир шәхсий дохтурханида физиологиялиқ давалаш бөлүмидә жигирмә жил ишләп пул топлидим. Ахир һәҗ сәпиригә атлинай дәп тәйярлиқ қилдим. Ахирқи күни қалған маашимни алай дәп дохтурханиға барсам, балисини мән давалап келиватқан бир паләч аялға учрап қалдим. Аял оғлини давалаш ишини тохтатқанлиғини ейтти. Мән униңға: «Немишкә тохтитисиз? Яки мән яхши қариялмидимму?» – дәп сориведим, аял: «Яқ, сиз расттинла балимизға яхши қаридиңиз, бизниңчә болса бу давалашни давамлаштурсақ болатти. Чүнки яхши үнүм бериватиду. Әмма баламниң атиси ишсиз қалди, дохтурханиға төләшкә пулимиз йоқ, шуңа тохтитишқа мәҗбур болуп қалдуқ», – деди. Балиға қаттиқ ичим ағрип кәтти, шуниң билән дохтурханиниң мудириниң йениға кирип, аялниң әһвалини баян қилдим, әгәр мүмкин болса һәқсиз давалашни өтүндүм. Әмма мудир қопаллиқ билән: «Бу хәйир-сахавәт җәмийити әмәс, бу дегән пул тапидиған орун, пули болмиса давалимаймиз», – деди. Шу һаман қолумни янчуғумға селип пулумни сиқимдидим, ичимдә бу мениң жигирмә жиллиқ ишлигән пулум, һәҗ пурсити аран кәлди, әмди бу пурсәт кетип қалса, буниңдин кейин мундақ бир пурсәт кәлмәслиги вә улуқ Һәрәмни, пәйғәмбиримизниң мубарәк қәбирини көрәлмәслигим мүмкин, зади қандақ қилай дәп ойландим. Бир тәрәптә өмүр бойи арзулап кәлгән Һәрәм, йәнә бир тәрәптә ярдәмгә муһтаж бу бала, мән иккисиниң бирини таллашқа мәҗбур болуп қалдим, өзәмниң қаттиқ синалғанлиғимни билип туруватимән. Ахири һелиқи балиниң алтә айлиқ пулини алдин төләвәттим. Дохтурханидикиләргә мениң пул бәргәнли-

гимни уларға ейтмаслиғини вә чиқимни дохтурхана өзи көтүридиған болди дәп қоюшини өтүндүм. Шу күни һәж қилиш пурситидин үмүтимни үзүп, һалим пәвришан болди, йәнә бир тәрәптин бир һаҗәтмәнниң һаҗитини рава қилалиғанлиғим үчүн сөйүнүп өзәмни шат қилишқа тириштим. Шу кечиси бир яхши чүш көрдүм, чүшүмдә мән Һәрәмгә берiптимән, Кәбини тавап қилиптимән. Нурғун кишиләр маңа салам берип: «Мубарәк болсун! Һаҗи Сәид, бизниму дуада унутмиғайсән» дегили турди. Чүшүм ахирлишай дәп қалғанти телефон жириңлиди. Телефонда дохтурхана мудири маңа мундақ деди: «Сәид бу дохтурханиниң хоҗайини бу жил һәжгә баридекән, әмма бирәр һәмраға муһтаж екән, шуңа сени таллапту, әгәр мақул десәң барлиқ чиқимиңни хоҗайин өзи көтирип, сени һәжгә биргә елип баридекән, андин йәнә саңа айрим һәқ төләйдекән», – деди. Мән ойланмастинла: «мақул» дәвәттим. Бу хошаллиқтин сөйүнүп, Аллаһ тәалаға сәждә қилип жиғлап кәттим. Шундақ қилип, пул төлимәстин мана бу һәжни тамамлап қайтиватимән. Һәж сәпиридә дохтурхана хоҗайиниға яхши хизмәт қилғанлиғим үчүн у мени мукапатлаймән дәп турувалди. Шуниң билән, униңға һелиқи аялниң паләч балисиниң әһвалини девидим, у дәрһал дохтурханиниң мудириға телефон қилип, балиниң давалиниш чиқимини хоҗайин өзи көтүридиғанлиғинини ейтти. Аялниң ерини өзиниң бир ширкитигә ишқа алди. Мән хоҗайинға дохтурханида йоқсулларни давалашқа ишлитидиған бир ярдәм сандуғи қилип қоюш пикрини бериведим, уни мәмнунлуқ билән қобул қилди. Балиниң давалиниши үчүн төләнгән пулни сүрүштә қилип, у пулни мениң төлигәнлигимни билди вә уни дәрһал мениң картамға қайтуруш һәққидә мудирға буйруқ чүшәрди. Шуниң билән, жиққан пулум қолумда келип, һәқсиз һәж қилип қайтиватимән».

Һаҗи Сәид қиссисини тамамлап болғандин кейин, һелиқи һәмраһи орнидин чачрап туруп, униң пешанисигә сөйүшкә башлайду вә мундақ дәйду: «Мән һаятимда бүгүнкидәк хиҗаләтчилик һис қилмиған едим. Мән өзәмни он қетим һәж

қилдим, шуңа мениң исмим Аллаһ тәаланиң дәргаһида яхшиларниң қатарида йезилип кәтти дәп олтуруптимән. Һалбуки, мән сәнчилик болалмаптимән. Мән миң қетим һәж қилсамму сениң бир қетим қилған мошу һәжиңгә охшаш совап тапалмайдиғанлиғимни билдим. Чүнки сени Аллаһ тәала өзи чақирип кәпту бу йәргә, мән болсам өзәм соқулуп келип қаптимән. Кашки, мән пәриз һәжни бир қетим ада қилип болғандин кейин, тоққуз қетим һәж қилған пул-мелимни хәйир-сахавәт йоллириға ишләткән болсамчу».

Кишиләрниң һаҗитини рава қилиш мечитта етикап қилғандин әвзәлдур

Пәйғәмбәр әләйһиссалам мундақ дегән: *«Аллаһқа әң йеқимлиқ адәм кишиләргә мәнпәәтлик адәмдур, Аллаһқа әң йеқимлиқ әмәл бирәр мусулман адәмниң көңлигә хошаллиқ киргүзүш яки униң һаҗитини рава қилиш, яки ачлиғини тойғузуштур. Мән үчүн бирәр мусулман қериндишим билән биллә меңип, униң һаҗитини рава қилип бериш мениң мошу мечитимда олтуруп, бир ай етикап қилғандин әвзәлдур. Кимки аччиғини бесивалса, Аллаһ униң әйивини йөгәйду, қиямәт күни Аллаһ униң көңлини хошаллиққа толдуриду, бирәр мусулманниң һаҗитини рава қилип бериш үчүн маңған кишиниң қәдимини Аллаһ қәдәмләр тейилип кетидиған қиямәт күнидә мустәһкәм қилиду»* (Имам Тәбараний ривайити).

Пәйғәмбәр әләйһиссаламниң мечитида бир вақ намаз оқуш адәттики мечитларда миң вақ намаз оқуғандин әвзәл екәнлигидә шәк йоқ. Пәйғәмбәр әләйһиссалам: *«Мениң мошу мечитимда бир вақ намаз оқуш адәттики мечитларда миң вақ намаз оқуғандин әвзәлдур»* (Бухари вә Муслим ривайити) дегән. Демәк, пәйғәмбәр әләйһиссаламниң мечити (мәсчидул нәбәвий) шундақ улуқ мечиттур. Шундақтиму, бирәр һаҗәтмәнниң һаҗитини рава қилип бериш әшу улуқ мечитта олтуруп, бир ай етикап қилғандин әвзәлдур.

25. Алдини алмаслиқ... Түгимәс пушайман

Динимизда «алдини елиш давалиништин яхши» дәйдиған қаидә бар. Буниң мәниси кесәл тегиштин бурун униңдин сақлиниш, кесәл болуп болғандин кейин давалиништин әвзәл дегәнликтур. Динимизниң әмир-пәрманлири умумән дуния вә ахирәттә өзигә хәтәр вә зиян елип келидиған ишлардин сақлинишни мәркәз қилиду. «Қуръан кәрим»дә кишиләрни хәтәрлик гуналардин мәнъий қилишта уларни шу гуналарға сәвәп болидиған ишлардин тосашни алдинқи орунға қойған. Мәсилән: **«Зинаға йеқинлашмаңлар, чүнки у яман йолдур»** ("Исра" сүриси, 32-айәт), **«Аллаһ йолида (пул-мал) сәрип қилиңлар, өзәңларни һалакәткә ташлимаңлар...»** ("Бәқәрә" сүриси, 195-айәтниң бир қисми) дегәнгә охшаш. Аллаһ тәала алдинқи айәттә мусулманларни зинаниң муқәддимилиридин болған һарам ишларниң һәммисидин мәнъий қилған болса, кейинки айәттә һалакәткә сәвәп болидиған бехилликтин мәнъий қилған. Чүнки Аллаһ йолида пул-мал сәрип қилип, өзини вә вәтинини қоғдашқа әһмийәт бәрмигәнләрниң асарәткә (еғир ақивәткә) мәһкум болуш арқилиқ, өзини һалак қилидиғанлиғи тарих испатлиған наһайити рошән һәқиқәттур.

Худди Аллаһ тәаланиң буйруғанлирини орунлап, тосиғанлиридин йенип униңға итаәт қилишимиз дуния вә ахирәттә зиянға учраштин сақлиниш үчүн болғандәк, вирустин вә һәрқандақ бир кесәлдин сақлинишқа әһмийәт беришимизму өзимизниң тән сақлиғини сақлаш үчүндур.

Инсанларниң өзлиригә зиянлиқ ақивәтләрдин сақлиниш йолида тиришчанлиқ көрситиш вә өзлиригә келиши мүмкин болған һәрқандақ бир яманлиқниң алдини елишқа әһмийәт бериш сәвийәси бирхил әмәс. Бәзи инсанлар принципиал келиду, өзлири тәвсийә қилинған мәйли диний яки тиббий барлиқ тәвсийәләргә толуқ әмәл қилиду; йәнә бәзи кишиләр анчә көңүл бөлүп кәтмәйду. Йәнә нурғунлири Аллаһ тәалаға тәвәккәл қи-

лиш дегәнни хата чүшинивелип сәвәп қилмайду. Аллаһ тәалаға тәвәккәл қилиш дегән сәвәп қилишқа қәтъий зит кәлмәйду. Аллаһ тәалаға тәвәккәл қилиш дегәнниң мәниси: һәрқандақ яхшилиқ вә яманлиқ Аллаһ тәаланиң тәғдири билән болидиғанлиғиға чин ишинип, Аллаһ тәаладин яхшилиқ, саламәтлик вә аманлиқ тиләш билән бир вақитта қилишқа тегишлик болған вә қолидин кәлгән барлиқ сәвәпләрни йүздә-йүз орунлаш, андин бу ишниң нәтиҗисини Аллаһ тәалаға тапшуруш дегәнликтур. Йәни төгимизни мәһкәм бағлаймиз, андин уни Аллаһқа тапшуримиз. Биз һәммә ишниң Аллаһ тәаланиң илкидә екәнлигигә чин ишинип, қолимиздин кәлгән барлиқ сәвәпләрни толуқ орунлисақ, қалған иш Аллаһ тәалаға қалған болиду. Әгәр бизниң тәвәккилимиз сәмимий вә қилған сәвәплиримиз толуқ болса, Аллаһ тәала бизниң кам қалған тәрәплиримизни толуқлап, бизни биз пана тилигән яманлиқтин, әлвәттә, сақлайду. Һәрқандақ бир яманлиқтин сақлиништа вә тән сақлиғимизни қоғдашта Аллаһ тәалаға болған ишәнчә билән сәвәп һәл қилғуч роль ойнайду. Бу иккиси қушниң икки қанитиға охшаш болуп бизни аманлиққа елип бариду.

Нурғун кишиләрдики ишларға сәл қараш, әһмийәт бәрмәслик, көңүл бөлмәслик вә йетәрлик тәдбир алмаслиқ хаһиши уларни пушайманға вә һалакәткә елип баридиған сәлбий хаһиштур. Бәзи кишиләрдики новәттики вирустин сақлиниш тәдбирлиригә әһмийәт бәрмәслик хаһиши өзлиридики мәсъулийәтсизликтин, бепәрвалиқтин келип чиққан сәлбийлик болуп, улар бу қилиғи билән өзлирини вә башқиларни һалакәткә иштириватқанлиғини һис қилишмайду. Биздә «кейинки пушайман өзигә дүшмән» дәйдиған мақал бар. Бепәрвалиқ чоқум пушайманға сәвәп болидиған қилиқтур.

Ейтилишичә, бир адәм ат билән шәһәргә бармақчи болуп, етиниң туяқлириға қарапту. Көрүптуки, атниң туяқлиридин бириниң тақисиниң миқи чүшүп қапту. Көңлидә «бир тал миқ чүшүп қалғанға немә болатти» дәп ойлап, етини минип йолға чиқипту.

Йолниң йеримиға кәлгәндә һелиқи бир тал миқи чүшүп қалған тақа чүшүп қапту. Адәм йәнила көңлидә «етим үч тақиси биләнму маңалайдуғу» дәп йолини давамлаштурупту. Адәм ташлиқ, әгри йоллардин өтүп кетиватқанда атниң тақиси чүшүп қалған һелиқи пути қанап кетип йолни давамлаштуралмапту. Адәм қанчә қилсиму ат маңалмапту. Шу әснада нәдинду қарақчилар пәйда болуп, адәмниң етини вә йенидики пуллирини булап кетипту. Шуниң билән адәм һәсрәт-надамәт билән өйигә қайтипту.

Бу қиссидә, мусибәтниң алдини елишқа әһмийәт бәрмәсликниң, тәдбир алмаслиқниң вә ишларға сәл, йеник муамилә қилишниң қандақ яман ақивәтләргә сәвәп болидиғанлиғи мана мән дәп чиқип турупту. Қиссидики адәм етиниң тақисидин чүшүп қалған бир тал миқни аддий санiған, орниға бир тал миқ қеқиветишкә көңүл бөлмигән, адәмниң өткүзгән хаталиғи кичиккинә бир хаталиқ еди. Гәрчә хаталиқ шунчилик аддий болсиму, нәтижидә, адәмниң етидин вә йенидики барлиқ пуллиридин айрилишиға сәвәп болған.

Адәм ети һәққидә азирақ хаталиқ өткүзүп қоюп әшу һалға қапту, әмма биз күндилик һаятимизда, өзимиз, аилимиз вә әтрапимиздикиләр һәққидә билип-билмәй нурғунлиған хаталиқларни өткүзүп қоюмиз, бәзи хаталиқлиримиз бизниң башқуруш даиримиздин чиқип кетип, бизгә тәһдит (хәвп) салидиған дәрижигә йетип қалиду. Һечқандақ бир хаталиқни қәтъий аддий санимаслиқ лазим. Чүнки бәзидә аддий бир хаталиқ өмүр бойи пушайманға қалидиған әһвалларға сәвәп болуп қалиду. Бу һәқтә бизниң үлгимиз һәзрити Муһәммәд әләйһиссалам: *«Гуналарни һәргиз кичик симаңлар, чүнки улар бир адәмдә топлишип уни һалак қиливетәләйду»* (Имам Суюти ривайити) дегән.

26. Мөмүнләрниң икки чоң қурали

Рәббимиз Аллаһ тәалаға чәксиз шүкүр ейтимиз, бизни ислам билән шәрәпләндүрүш арқилиқ икки аләмлик хатирҗәмлик вә аманлиқ йолиға йетәклиди. Биз мусулманлар пән-техника вә их-

тисат җәһəттә бәзи миллəтлəрдин арқида болсақму, иманимиз билән әң күчлүк вә әң баймиз. Мусулман әмәсләрниң сәвәптин ибарәт бирла қурали болса, бизниң дуа вә сәвәптин ибарәт икки қуралимиз бар.

Ислам үммити сәвәп билән дуадин ибарәт икки қуралға тәңла әһмийәт беришкә буйрулған. «Қуръан кәрим» вә һәдисләрдә, шундақла тарихий әсәрләрдә мөмүнләрниң сәвәп билән дуаға тайинип талайлиған мәғлубийәтләрдин қутулуп қалғанлиғиға даир қиссиләр баян қилинған. Үлгимиз һәзрити Муһәммәд әләйһиссаламниң бәдр урушида қолидин кәлгән уруш тәйярлиғиниң һәммисини толуқ қилғандин кейин, мәрикә мәйданида Аллаһ тәалаға мунаҗат қилип: *«Я, Аллаһ! Маңа қилған вәдәңни әмәлгә ашурғин, я, Аллаһ! Әгәр сән ислам әһлидин болған бу гуруһни һалак қиливәтсәң, йәр йүзидә саңа ибадәт қилидиған адәм қалмайду»* дәп дуа қилғанлиғи, нәтиҗидә йенидики 314 кишилик азғинә қошун билән миң кишилик мушриклар қошуни үстидин ғәлибә қилғанлиғи буниң мисали.

Һәрқандақ ағриқтин, вирустин сақлиниш үчүн һәрбир мусулманниң илкидә болған икки қурал сәвәп билән дуадур. Бу иккисини қилалмайдиған мусулман йоқтур. Тәләп наһайити аддий, әмма наһайити муһимдур.

Биринчи қурал: сәвәп

Аллаһ тәала бәндилиригә һәммини қилип беришкә қадир туруқлуқ, бу дунияниң ишлирини сәвәпләргә бағлиған, инсанларниң вә җәми җанлиқларниң ризқини ялғуз өзи беридиған туруқлуқ, уларни шу ризқни һасил қилиш үчүн ишләшкә вә сәвәп қилишқа буйруған. Дуния – сәвәп дунияси. Аллаһ тәала буни баян қилип: **«Инсан пәқәт өзи ишлигән ишиниң нәтиҗисини көриду»** (“Нәҗм” сүриси, 39-айәт) дегән.

Аллаһ тәаладин җәннәтни тилигән адәм өзини җәннәткә киришкә салаһийәтлик қилидиған яхши әмәлләрни қилишқа, дозақтин пана тилигән адәм дозаққа киришкә сәвәп болидиған яман ишлардин қәтъий қол үзүшкә, ризқиниң кәң болушини вә пеқирлиқтин қутулушни тилигән адәм ризқ дуниясиниң иши-

гини әмгәк ачқуси билән ечишқа, ағриқ-силақтин, бала-қазадин сақлинишни тилигән адәм униңдин сақлинишниң чарә вә тәдбирлирини қилишқа, кесәлдин сақийишни тилигән адәм униң шипасини издәшкә буйрулған.

Иккинчи қурал: дуа

«...әгәр силәрниң дуариңлар болмиса, Рәббим силәргә пәрва қилмайду...» (“Фурқан” сүриси, 77-айәтниң бир қисми) дегән айәт дуаниң әһмийитини ихчам һалда баян қилған болуп, дуаниң чоқум ишқа ярайдиғанлиғиға ишарәт қилған. Аллаһ тәала йәнә очуқ қилип: **«...маңа дуа қилиңлар, дуариңларни ижабәт қилимән...»** (“Ғафир” сүриси, 60-айәтниң бир қисми) дегән. Аллаһ тәала Юнус әләйһиссаламниң дуасини ижабәт қилип, уни белиқниң қарнидин қутқузған. Юнус әләйһиссалам инсанниң қолидин келидиған сәвәп вә чариләр түгигән, пәқәт Аллаһниң ярдимидин башқа ярдәм кәлмәйдиған бир һалқилиқ пәйттә чин қәлби билән илтижа қилип: **«...(я, Рәббим!) Сәндин башқа һечбир илаһ йоқтур. Сән (барлиқ камчилиқлардин) пактурсән. Мән расттинла өзигә зулум қилғучилардин болдум...»** (“Әнбия” сүриси, 87-айәтниң бир қисми) дәп сәмимий дуа қилған еди. Бу айәттә дуаниң әдәплиригә ишарәт бар. Чүнки бу айәттә, Юнус әләйһиссалам алди билән Аллаһ тәаланиң бир екәнлигидин ибарәт тәвһид (йеганә, бирла Аллаһ) әқидисини җакалиған, андин Аллаһ тәаланиң залим әмәслигини, өзиниң белиқниң қарнида қалғанлиғиниң өз гунасидин кәлгәнлигини етирап қилған, андин гунасиға тәвбә қилған. Мошу тәриқидә дуа қилған адәм әгәр дуасида сәмимий болса, Аллаһ тәала униң дуасини чоқум ижабәт қилиду.

Дуаниң әдәплири

1. Дуани «Фатиһә» сүрисини оқуш арқилиқ Аллаһ тәалаға һәмду сана вә пәйғәмбәр әләйһиссаламға дурут ейтиш билән башлаш. Андин һаҗәтлирини сораш. Пәйғәмбәр әләйһиссалам бир кишиниң намаздин кейин дуа қилип пәйғәмбәр әләйһисса-

ламға дурут оқумиғанлиғини көрүп: *«Бу алдирап кәтти»* дегән, андин саһабиларға мундақ дәп тәлим бәргән: *«Силәр Аллаһқа дуа қилғиниңларда, авал униңға һәмдусана ейтиңлар, андин пәйғәмбәргә дурут ейтиңлар, униңдин кейин халиған дуалириңларни қилиңлар»* (Әбу Давуд, Тирмизий, Нәсаи, Ибни Мажә ривайити). Дуани пәйғәмбәр әләйһиссаламға дурут ейтиш билән ахирлаштуруш әвзәлдур.

2. Аллаһ тәаланиң гөзәл исим-сүпәтлирини, киши өзиниң яхши әмәллирини вәсилә қилиш. **«Аллаһниң гөзәл исимлири бар, Аллаһни шулар (гөзәл исимлар) билән чақириңлар...»** (“Әъраф” сүриси, 180-айәтниң бир қисми).

Бурәйдә рәзийәллаһу әнһудин ривайәт қилинидуки, у мундақ дәйду: *«Пәйғәмбәр әләйһиссалам бир саһабиниң: «Я, Аллаһ! Сениң пәзли-кәрәмиңни тиләймән. Һәқиқәтән сәндин башқа һеч илаһ йоқтур, һәммә саңа муһтаж болған, пәрзәнткә вә аниға муһтаж болмиған, һечким саңа тәңдаш болмайдиған йәккәйеганә илаһсән» дәп дуа қиливатқанлиғини аңлап қелип мундақ деди: «Аллаһниң нами билән қәсәм қилимәнки, бу адәм униң билән немә сориса берилидиған, униң билән қилған дуалар ижабәт болидиған “исмул-әъзәм” (Аллаһниң әң улуқ исми) билән дуа қилди»»* (Тирмизий, Ибни Мажә ривайити).

3. Киши өзиниң яхши әмәллирини вәсилә қилиш. Имам Бухари билән имам Муслим пәйғәмбәр әләйһиссаламдин «өңкүрдики үч киши»ниң қиссисини ривайәт қилған. Қиссиниң мәзмуни мундақ: Муса әләйһиссаламниң қовмидин үч нәпәр адәм йолда кетиватқинида уштумтут қаттиқ ямғур йеғип кетип, улар бир өңкүргә киривалиду, тағ үстидин бир йоған таш домилап чүшүп өңкүрниң еғизини етивалғанлиғи сәвәплик улар өңкүр ичигә солинип қелип, чиқип кетишкә һечқандақ чарә қалмиғанда, улардин һәрбири өзиниң халис Аллаһ разилиғи үчүн қилған яхши әмәллирини васитә қилған һалда Аллаһқа камалий ихласи билән дуа қилғинидин кейин, уларниң дуаси ижабәт болуп, өңкүрниң еғизи ечилиду вә һәммиси саламәт чиқип кетиду.

4. Дуа қилғанда қиблигә қарап, қолини көтүрүш вә дуадин кейин қоли билән үзини сийпаш. Пәйғәмбәр әләйһиссаламниң дуани қиблигә қарап қолини көтәргән һалда қилғанлиғи һәққидә кәлгән һәдисләр көп. Мәсилән: Әбу Һәмид Саидий рәзийәллаһу әнһудин ривайәт қилинидуки: *«Пәйғәмбәр әләйһиссалам саһабилиригә өзиниң һәққи болмиған мални йейишниң қаттиқ һарамлиғини чүшәндүрүп болғандин кейин, икки қолини қолтуқлириниң ақ түклири көрүнгичилик егиз көтүрүп туруп, ‹Я, Аллаһ! Гува болғинки, көзүм көргән вә қулиғим аңлиғанларниң һәммини толуқ йәткүздүм› дегән»* (Бухари вә Муслим ривайити).

5. Дуада авазини қаттиқ көтүрмәслик, бәлки ашкарилиқ билән мәхпийлик оттурисида көтүрүш. **«Рәббиңларға төвәнчилик билән ичиңларда дуа қилиңлар...»** (“Әъраф” сүриси, 55-айәтниң бир қисми) дегән айәт буни ипадиләйду. Имам Қуртубий бу айәтниң тәпсиридә мундақ дәйду: «Бу айәт үч чоң мәсилини өз ичигә алиду: биринчиси, Аллаһ тәаланиң мусулманларни дуа қилишқа буйриғанлиғи; иккинчиси, дуани Аллаһ тәалаға ялвурған вә йелинған һалда қилишниң лазимлиғи; үчинчиси, дуани риядин жирақ болуш үчүн мәхпий қилишниң әвзәллигидур».

6. Дуада қапийәдаш сөзләрни ишлитиштин сақлиниш. Чүнки дуа дегән чин қәлбтин ихтиярсиз һалда етилип чиқидиған сәмимий һиссият болуп, у сөзләрниң бәдиийлиги вә есиллиғи билән қәтъий һесаплашмайду. Тил пәқәт қәлбтикини тәрҗимә қилиш ролини ойнайду. Дуани қапийәләштурғанда, көңүл сөзләрниң тизилмиси билән мәшғул болуп қалғанлиқтин, дуадики сәмимийәт вә чин ихлас йоқниң орниға чүшүп қалиду. Бәзи мупәссирләр Аллаһ тәаланиң: **«Рәббиңларға төвәнчилик билән ичиңларда дуа қилиңлар. Һәддидин ашурувәткәнләрни Аллаһ яқтурмайду»** (“Әъраф” сүриси, 55-айәт) дегән сөзидики «һәддидин ашурувәткәнләр» дегән җүмлини «дуани қапийәләштурғанлар» дәп тәпсир қилған.

7. Дуа қилғанда алди билән өзигә, андин башқиларға дуа қилиш лазим. Шундақ қилғандила дуа техиму ихлас билән болған

болиду. Һәзрити Убәййә ибни Кәъб рәзийәллаһу әнһу мундақ дегән: *«Пәйғәмбәр әләйһиссалам бир кишигә дуа қилип қалса алди билән өзигә дуа қиливетип, андин у кишигә дуа қилатти»* (Тирмизий ривайити).

8. Дуа қилғанда ислам көрсәтмисигә уйғун келидиған нәрсини тиләп дуа қилиш, яманлиқ яки гуна ишни тилимәслик лазим. Бәзи кишиләр аччиғим кәлди дәп өзини яки башқиларни қарғап бәтдуа қилип салиду. Аллаһ тәала мундақ дегән: **«Инсан (өзигә вә бала-чақилириға) хәйирлик дуа қилғандәк, (аччиғи кәлгәндә) бәтдуа қилиду, инсан алдирадңғудур»** (“Бәни Исраил” сүриси, 11-айәт). Пәйғәмбәр әләйһиссалам мундақ дегән: *«Өзәңларниң, балилириңларниң вә мал–мүлкүңларниң зийиниға дуа қилмаңлар. Аллаһтин сорисила беридиған бир вақит болуп, дуариңлар шу вақитқа удул келип, силәргә иҗабәт болуп қалмисун»* (Әбу Давуд ривайити).

9. Дуа қилғанда қашаңлиқ билән арқа-арқидин, қайта-қайта тиләш, дуаниң ахирида «амин» дәп аяқлаштуруш. Әбу Мусбәһил Мәқраий Әбу Зуһәйр әл-Нәмрий рәзийәллаһу әнһуниң мундақ дегәнлигини ривайәт қилиду: *«Бир кечиси пәйғәмбәр әләйһиссалам билән биргә сиртқа чиққан едуқ, Аллаһ тәалаға дуа қиливетип уни қайтилаватқан бир адәмниң йениға келип қалдуқ. Пәйғәмбәр әләйһиссалам униң дуасини тиңшаш үчүн тохтиди, андин ‹Әгәр у киши дуасини тамамлиса, дуаси чоқум иҗабәт болиду› деди. Һәмралиримиздин бирси: ‹Немә билән тамамлайду?› – дәп сорап қалди, бу вақитта пәйғәмбәр әләйһиссалам: ‹Амин› билән тамамлайду. Әгәр у киши дуасини «амин» билән тамамлайдекән, униң дуаси чоқум иҗабәт болиду», – деди. Бу вақитта пәйғәмбәр әләйһиссаламдин сориған һәмраримиз һелиқи дуа қиливатқан адәмниң йениға берип, униңға: ‹Әй, палани! Дуариңни ‹амин› билән ахирлаштурғин, шундақ қилсаң дуариң иҗабәт болиду›, – деди»* (Әбу Давуд ривайити).

10. Дуада сориғанлирини үч қетимдин қайтилап ейтиш. Ибни Мәсъуд рәзийәллаһу әнһудин ривайәт қилинған бир һәдистә:

«Пәйғәмбәр әләйһиссалам дуа қилғинида Аллаһ тәаладин сориғанлирини үч қетимдин қайтилап соратти» (Бухари) дәп кәлгән.

Дуа мәхсәткә йетишниң сәвәплирини оңайлаштуруш вә йоллирини йорутуш ролини ойнайду. Сәвәпкила чоқунуп кетип Аллаһ тәалани унтуп кетиш тоғра болмиғандәк, дуағила йөлинип сәвәптин беһаҗәт болушму тоғра әмәс. Чүнки алдинқиси, Аллаһниң ибадитидин баш тартқанлиқ, кейинкииси, «үзмә пиш, ағзимға чүш» дегәнликтур.

Һәрқандақ ағриқтин, вирустин сақлиниш үчүн, Аллаһ тәалаға ялвуруп дуа қилиш билән биргә тиббий мутәхәссисләр тәвсийә қилған ишларни толуқ вә мукәммәл орунлаш шәрттур. Тиббий тәвсийәләрни көзгә илмаслиқ яки толуқ әмәл қилмаслиқ өзини вә башқиларни һалакәткә атқанлиқ болуп, Аллаһ тәаланиң алдида кәчүрүлмәс җинайәттур.

Әгәр биз исламниң алтун дәвирлиридики үлгилик кишиләрдәк, ислам көрсәтмилириниң һәммисигә толуқ әмәл қилип, һазир биз вирустин қорққандәк Аллаһ тәаладин қорққан болсақ, һазир вирустин қорқуп тазилиқ қилғандәк тазилиқ қилидиған болсақ, мундақ қорқунуч вә әндишиләргә учримиған болар едуқ. Чүнки бизниң динимиз инсанийәтниң бешиға келидиғанларни толуқ билидиған зат тәрәптин кәлгән дин болғанлиқтин, униңда һәрқандақ бир мүшкүлиниң чариси вә һәрқандақ бир кризисниң чиқиш йоли бар.

Һазир мошу күнләрдә бизниң Аллаһ тәалаға чин көңлимиздин ялвуруп, узун-узун дуа қилишимиз, ибадәтләрни бурунқидин бәкирәк мукәммәл орунлашқа тиришишимиз вә тазилиққа алаһидә әһмийәт беришимиз қатарлиқ ишлиримиз бизниң динимизға қайтиватқанлиғимизниң бир ипадисидур. Әслидә биз һемишә мошундақ болушимиз керәк еди.

Мәҗбурий дәм елиштики бош вақитни аилә әзалиримиз билән биллә хошал вә нәтиҗилик өткүзүшкә әһмийәт беришимиз биз үчүн толиму яхшидур. Мәсилән: һәр намаз вақтида аилә

әзалирини чоң-кичик демәй һәммисини җайнамазға тизип, намазни улар билән биллә оқуш, андин биллә дуа қилиш, биллә Қуръан оқуш, китап оқуш, яхши қиссиләрни новәтлишип сөзләп чиқиш немә дегән яхши!

Дәм елиш күнлири ишқа бериш болмиғачқа бамдат намизидин кейин җайнамазда көпирәк олтуруп, күн чиққандин кейин һәммә бирликтә чашгаһ намизи оқуп дуа қилиш, андин хошаллиқ ичидә биллә нашта қилиш, намаз шамдин намаз хуптәнгичә җайнамазда олтурған бойичә бирликтә Қуръан оқуш немә дегән яхши!

Җанабий Аллаһ тәала һәммимизни мошундақ яхши ишларға мувәппәқ қилсун, амин!

27. Көңүл асираш ибадәттур

Қулиғимизға «ибадәт» дегән сөз аңланған һаман әқлимизгә намаз, роза, закат, ата-аниниң хизмитини қилиш дегәндәк ибадәтләр келиду. Чүнки нурғун кишиләр көңүл асирашниң Аллаһ тәаланиң дәргаһида нәқәдәр әһмийәтлик ибадәт екәнлигини билмәйду. Әпсуски, кишиләрниң көңүллирини асирашқа охшаш бәзи муһим ибадәтләр шунчилик катта соваплиқ әмәл туруқлуқ, нурғун кишиләргә мәхпий қалиду.

Көңүл асираш исламий гөзәл әхлақ болуп, бу көңүл-көкси кәң, алийҗанап, әқли сағлам вә әхлақ-пәзиләтлик кишиләрниң сүпитидур. Имам Суфьян Сәври көңүл асирашниң пәзилитини баян қилип: «Бәндиниң Аллаһқа йеқинлиқ издишидә бирәр мусулманниң көңлини асириғинидинму улуқ ибадәт йоқтур» дегән.

Ибни Аббас рәзийәллаһу әнһумадин ривайәт қилинидуки, пәйғәмбәр әләйһиссалам һәр сәҗдидә:

اَللَّهُمَّ اغْفِرْلِي وَارْحَمْنِي وَاهْدِنِي وَاجْبُرْنِي وعَافِنِي وَارْزُقْنِي وَارْفَعْنِي

«Я, Аллаһ! Гунаримни мәғпирәт қилғин, маңа рәһим қилғин, мени йетәклигин, мени кишиләрниң һаҗитини рава қилидиған,

көңүллирини асирайдиған қилғин, маңа сақлиқ вә ризқ әта қилғин, мәртивәмни жуқури қилғин» (Әбу Давуд ривайити) дегән дуани оқатти.

«Қуръан кәрим»дики көңүл асираш нәмунилири

Аллаһ тәала «Қәсәс» сүрисиниң 85-айитидә мундақ дегән: **«(Әй, пәйғәмбәр!) Саңа «Қуръан»ни (йәткүзүшни вә әмәл қилишни) пәриз қилған зат, әлвәттә, сени қайтидиған йәргә (Мәккә) қайтуриду»**. Мәлумки, Мәккә шәһири пәйғәмбәр әләйһиссаламниң киндик қени төкүлгән Ана Вәтини болуп, пәйғәмбәр әләйһиссалам мушрикларниң һәддидин ашқан зорлуқзомбулуғи сәвәплик Мәккини ташлап чиқип кетишкә мәҗбур болған вә Ана Вәтинигә болған сөйгүси урғуп, қаттиқ азапланған еди. Шу чағда Аллаһ тәала пәйғәмбәр әләйһиссаламниң көңлигә тәсәлли берип, бу айәтни назил қилған вә уни өзиниң Ана Вәтинигә ғәлибә билән қайтуридиғанлиғинини вәдә қилған. Әмәлийәт Аллаһ тәала вәдә қилғандәк болған.

«Рәббиң саңа кәлгүсидә (йәни ахирәттә көп яхшилиқ) әта қилиду, сән (буниңдин) мәмнун болисән» («Зуһа» сүриси, 5-айәт). Мәлум вақит вәһий үзүлүп қалғандин кейин, пәйғәмбәр әләйһиссалам қаттиқ беарам болған, һәтта капирлар «Муһәммәдни Рәбби ташливәтти» дейиш арқилиқ униң көңлигә әзийәт бәргән. Аллаһ тәала пәйғәмбәр әләйһиссаламниң бешиға кәлгән әшу көңүлсизлик, ғәм, әндишә вә әзийәтләргә тәсәлли бериш үчүн «Зуһа» сүрисини назил қилған вә униң көңлини хошал қилған. Бу сүрә ғәм-қайғу ичидә қалған вә зор қийинчилиқларға учриған һәрқандақ мусулман үчүн тәсәлли вә шипадур. **«У сениң житимлиғиңни билип пана бәрмидиму? Сениң теңирқап қалғиниңни билип йол көрсәтмидиму? Сениң йоқсуллуғиңни билип бейитмидиму? Сән житимни харлима, тиләмчини силкишлимә»** («Зуһа» сүриси, 6–10-айәтләр) дегән айәтләрдә, Аллаһ тәала пәйғәмбәр әләйһиссаламға жүрәк-

кә тегидиған әң тәсирлик тәбирләр билән хитап қилиш арқилиқ, уни йоқсулларниң, житимларниң һалиға йетишкә, уларниң көңүллирини асирашқа буйруған.

Бизниң күндилик һаятимиздиму динимиз көрсәткән көңүл асираш қаидилири аз әмәс. Мәсилән: мейит чиққан өйдикиләргә тәсәлли бериш, уларниң дәрт-әләмлирини йеникләтишкә тиришиш, кесәлләрни йоқлап, уларниң көңлини көтүрүш қатарлиқлар буниң мисали. Буниң йәнә бир мисали мирас тәқсим қилинған орунға һазир болған кәмбәғәл кишиләрниң көңлини хошал қилиш үчүн уларға аз-тола бирнәрсә бериштур. **«Тәқсимат вақтида (мираста һәққи йоқ) туққанлар, житимлар вә йоқсуллар һазир болса, уларғиму бу мирастин (аз-тола) бериңлар, уларға чирайлиқ сөз қилиңлар»** («Ниса» сүриси, 8-айәт).

Һәдисләрдики көңүл асираш нәмунилири

Дунияда һәрбир инсанниң унтулмас гөзәл әслимилири болиду. Болупму башқилар тәрипидин еришкән яхшилиқ қәтъий унтулмайду. Бу яхшилиғи мәйли бирәр еғиз сөз болсун яки бирәр иш болсун, көңүлләрдә нәқишлинип мәңгүгә қалиду. Пәйғәмбәр әләйһиссалам Таифтин ғәмкин вә һарған һалда қайтип кәлгинидә, Мутим ибни Әди дегән киши униңға пана болған болуп, пәйғәмбәр әләйһиссалам Мутимниң бу яхшилиғини унтуп қалмиған, һәтта бәдри уруши болғанда әсирләрни көздин кәчүргән вақтида, *«Әгәр Мутим һаят болуп, мошу әсирләр тоғрилиқ мәндин немә тилисә, әлвәттә, униң сөзини қобул қилған болаттим»* дегән. Имам Әһмәд һәр сәждидә «Я, Аллаһ! Әбу Һәйсәмниң гуналирини мәғпирәт қилғин» дәп дуа қилидекән. Бир күни оғли униңдин: «Ата! Ким у Әбу Һәйсәм дегән? Бу адәм сизгә немә қилип бәргән еди?» – дәп сорапту. Имам Әһмәд оғлиға жавап берип дәпту: «Оғлум! Әбу Һәйсәм дегән бир қарақчи. Мән зинданға ташланғанда, уму зинданда бар еди. У маңа мун-

дақ дегән: «Мән дуниялиқ үчүн шәйтанға әгишип, қарақчилиқ қилғанлиғим үчүн он сәккиз миң қамча йедим. Сән дин йолида Аллаһқа итаәт қилип йегән қамчилириңға сәвир қилғин» дегән еди. Шу қарақчи адәмниң бир еғиз һәқ сөзи имам Әһмәдни өмүр бойи униңға һәр сәждидә дуа қилидиған һаләткә кәлтүрүп қойған.

Пәйғәмбәр әләйһиссалам саһабилиринин көңлини бәк асиратти, уларниң қандақла бир мүшкилиси болса, уни һәл қилишниң чарисини көрситәтти, уларға вайиға йәткән көйүмчанлиғи билән муамилә қилатти. Бир күни пәйғәмбәр әләйһиссалам мечитқа кирип, намаз вақти әмәс бир вақитта Әбу Умамә исимлик бир саһабиниң өзи ялғуз мечитта олтурғанлиғини көрүп, пәйғәмбәр әләйһиссалам униңдин: *«Әй, Әбу Умамә! Саңа немә болди? Намаз вақти әмәс вақитта мечитқа кирипсән?» – дәп сорайду. Саһабә: «Я, рәсулуллаһ! Қәрзим бар еди, шуниң ғемидә олтураттим», – дәйду. Андин пәйғәмбәр әләйһиссалам униңға: «Саңа бир сөзни үгитип қояйму? Әгәр сән шу сөзни десәң, Аллаһ сени ғәмдин вә қәрзиңдин қутулдуруп қойиду», – дәйду. Саһабә: «Болиду, я, рәсулуллаһ! Әлвәттә, үгитип қойғин», – дәйду. Андин пәйғәмбәр әләйһиссалам униңға: «Сән әтигән-ахшамда*

اَللَّهُمَّ إِنِّي أَعُوذُ بِكَ مِنَ الْهَمِّ وَالْحَزَنِ، وَالْعَجْزِ وَالْكَسَلِ، وَالْبُخْلِ وَالْجُبْنِ، وَضَلَعِ الدَّيْنِ وَغَلَبَةِ الرِّجَالِ

«Я, Аллаһ! Саңа сиғинип ғәм-қайғудин, көңүлсизликтин, аҗизлиқтин, һорунлуқтин, бехиллиқтин, қорқунчақлиқтин, қәриздарлиқтин вә кишиләрниң яманлиғидин пана тиләймән» дегән дуани оқуғин» дәйду (Бухариривайити). Әбу Умамә мундақ дәйду: «Мән пәйғәмбәр әләйһиссалам дегән бойичә қиливедим, Аллаһ мени ғәмдин қәриздин халис қилди» (Әбу Давудривайити).

Бир күни муһаҗирларниң арисидики йоқсул саһабилар пәйғәмбәр әләйһиссаламниң йениға берип униңға: *«Байлар биздин көпирәк совапқа еришидиған болди, уларму биз оқуған намазни оқуйду, биз роза тутқандәк роза тутиду, мал-дуниясидин*

сәдиқә қилип йәнә совап тапиду», – дәйду. Пәйғәмбәр әләйһиссалам уларға: «Аллаһ силәр сәдиқә қилидиған нәрсини әта қилди әмәсму? Силәр ейтидиған һәрбир тәсбиһтә (субһанәллаһ), һәрбир тәкбирдә (Аллаһу әкбәр), һәрбир һәмдусанада (әлһәмду лилләһ), һәрбир тәһлилдә (лә илаһә илләллаһ) вә кишиләрни яхши ишларға буйруп, яман ишлардин тосашта сәдиқиниң совави бар, силәрниң әр-аяллиқ мунасивитиңлардиму сәдиқиниң совави бар», – дәйду. Саһабиләр: «Я, рәсулуллаһ! Биз өзимизниң шәһвитини қандурсақму совап боламду?» – дәп соришиду. Пәйғәмбәр әләйһиссалам уларға: «Навада силәр шәһвитиңларни һарамдин қандурсаңлар гуна болиду әмәсму? Шуниңдәк силәр шәһвитиңларни һалалдин қандурсаңлар совап болиду», – дәйду (Муслим ривайити).

Көңүл асирашниң һаятимиздики ипадилири

Көңүл асираш, хошаллиқ бәхш етиш (беғишлаш) күндилик һаятимизда кам болса болмайдиған зөрүрийәтләрниң биридур. Чүнки биз топлишип яшайдиған иҗтимаий мәхлуқат болғанлиғимиз үчүн, билип-билмәй, бир-биримизниң көңлини рәнҗитип қоюдиған әһваллар йүз берип туриду. Әгәр биз алийҗанаплиқ билән бир-биримизниң яманлиғини әпу қилсақ, бир-биримизниң өзрисини қобул қилсақ, бәзи хаталиқларни көрмәскә салсақ, әлвәттә, ибадәтниң совавини тапимиз. Һәтта базарға барғанда һәммә адәм сетивалған җайдин алмай, түзүк сода қилалмиған кишиләрдин сетивелиш, һемишә чоң дуканлардинла алмай, пәрзәнтлиригә һалал ризқ тепиш йолида қайнам иссиқта һарву сөрәп жүрүп, нәрсә сатидиған кишиләрдин сетивелиш, йолларда қәләм, қол қәғизи қатарлиқларни тәңләп чирайиңизға тәлмүрүп турған сәбийләрни хошал қилиш қатарлиқ ишларниң һәммиси Аллаһ тәаланиң дәргаһида толиму катта ибадәтләрдур.

Заманимизда иҗтимаий зулум дунияниң көп җайлирида умумлашқан, кишиләрниң әхлақи бузулған, нәпсанийәтчилик

һөкүм сүрүватқан мошу дәвирдә, кишиләр тәсәллигә муһтаж, чирайлиқ сөзгә муһтаж вә көйүнүшкә муһтаж. Биз уйғурларда «буғдай нениң болмисиму буғдай сөзүң болсун» дәйдиған мақал бар. Чирайлиқ сөз дилни яйритиду, чирайни нурландуриду, қәлбни раһәтләндүриду, ғәм-қайғуни кәткүзиду.

Көңүл асираш, дилларға хошаллиқ киргүзүш вә кишиләргә көйүмчанлиқ көрситиш вақитқа яки пулға, яки имканийәткә муһтаж әмәс. Буни һәрқандақ вақитта вә һәрқандақ йәрдә қилғили болиду.

28. Биздики ахирәт ишәнчиси

Дунияда һәрким өзигә пайдилиқ ишқа қизиқиду, өзигә зиян болидиған иштин қачиду. Мәсилән: бирәр тижарәткә атланған адәм алди билән униңдин чиқидиған пайдини көз алдиға кәлтүриду вә уни мөлчәрләп көриду, андин униңға киришиду. Шу пайдини қолға кәлтүрүш йолида жапаға, қийинчилиққа сәвир қилиду, чидайду. Шуңа бу ишни вайиға йәткүзүп қилиду. Чүнки шундақ тиришмиса, көзләнгән пайдидин мәһрум қалидиғанлиғини билиду. Шуниңдәк, егиз бир жайдин сәкримәкчи болған адәмму сәкригәндин кейин болидиған ишларни көз алдиға кәлтүриду, пут-қоли сунидиғанлиғини яки өлидиғанлиғини көз алдиға кәлтүридудә, сәкрәштин ваз кечиду.

Мусулман адәм, әлвәттә, әқиллиқ болиду. Чүнки у Рәббини тонуған вә өзиниң дуния вә ахирәтлик пайда-зийинини билгән адәмдур. Мусулман қиммәтлик адәмдур. Шуңа у диний мәжбурийәтләрни ада қилиш, йәр йүзини гүлләндүрүш, инсанийәткә әдли-адаләттә, гөзәл әхлақта, яхши ишларни қилишта үлгә болуш салаһийитигә наил болған (йетишкән). Капирлар бу салаһийәткә наил болалмиған. Мусулман адәм Аллаһ тәаланиң нәзәридиму улуқдур. Бу орунда пәйғәмбәр әләйһиссаламниң Кәбигә қарап туруп: *«Әй, Кәбә! Сән немә дегән улуқ, җеним илкидә болған Аллаһниң нами билән қәсәм қилип ейтимәнки,*

мөмүн адәмниң җени, әлвәттә, сәндин улуқдур!» – дегән (Ибни Маҗә ривайити).

Әнди, әйнә шундақ әқиллиқ вә улуқ болған мусулманниң қилидиған ишлири, әлвәттә, башқилардин пәриқлиқ болуши лазим. Шуңа, Аллаһ тәала биз мусулманлардин һәрбир ишни қилишта, уни тоғра нийәт билән қилишимизни, соваплиқ иш қилмақчи болғанда, униң совавини; гуна қилмақчи болғанда, униң җазасини көз алдимизға кәлтүрүшимизни халайду. Чүнки қилмақчи болған яхши ишиниң совавини билгән адәм бу ишни қетирқинип, мукәммәл қилишқа тиришиду. Шуниңдәк, гунаниң җазасини көз алдиға кәлтүргән адәм гунадин яниду. Чүнки ахирәтлик үчүн яхши иш қилған мөмүн адәм бу ишни өзиниң ахирәттә чоқум совапқа еришидиғанлиғиға чин қәлбидин ишәнгәнликтин, худди шу совапниң нәтиҗиси болған җәннәтни көзи билән көрүп туруватқандәк һис-туйғу билән қилиду. *Пәйғәмбәр әләйһиссалам бир саһабидин «Бүгүн қандақ қоптуң?» – дәп сориғанда, саһабә: «Һәқиқий мөмүнлик һалитимдә қоптум» дегән. Андин пәйғәмбәр әләйһиссалам йәнә униңдин:«Һәрқандақ бирнәрсиниң һәқиқити бар, сениң иманиңниң һәқиқити немә?» – дәп сориғанда, саһабә: «Дуниялиқтин үз өрүдүм, униң алтуни билән топриғи мениң нәзәримдә охшаш болуп қалди, мән җәннәт әһлиниң җәннәттә немәтлиниватқанлиғини, дозақ әһлиниң дозақта азап чекиватқанлиғини өз көзүм билән көргәндәк һаләттимән», – дегән. Шуниң билән, пәйғәмбәр әләйһиссалам униңға: «Ундақта, бу һалитиңни давамлаштурғин» дегән* («Мәҗмууз зәваид» 1/57).

Әли ибни Әбу Талип рәзийәллаһу әнһу: «Мән җәннәт билән дозақни өз көзүм билән көрсәмму һазирқи иманимға һечнәрсә қошулматти» дегән. Чүнки у иман дәриҗисидә шундақ камаләткә йәткәнки, билиш вә ишиниш нуқтисидин ейтқанда, униң нәзәридә ахирәт билән бу дунияниң һечбир пәрқи қалмиған.

Гуна қилған адәм гунани пәқәт ғәпләттә қалғанлиқтинла қилиду. Әгәр у адәм шу гунани қилидиған вақтида, униң ахирәт-

тики җазасиға худди бу дунияда җинайәт садир қилған адәм қанун бойичә җазалинидиғанлиғиға ишәнгәндәк ишәнсә еди, бу гунадин, әлвәттә, ваз кечәтти. Тағдин сәкримәкчи болған адәм қол-пути сунидиғанлиғини яки өлидиғанлиғини көз алдиға кәлтүргәндәк, ахирәтни көз алдиға кәлтүргән адәм гуна қилмайду. Пәйғәмбәр әләйһиссалам: *«Зина қилғучи мөмүнлүк һалитидә зина қилмайду, һарақкәш мөмүнлүк һалитидә һарақ ичмәйду»* дегән (Бухари вә Муслим ривайити). Бу һәдистин шу мәна чиқидуки, инсан бу гуналарни пәқәт имансиз һалдила қилиду. Бу йәрдики имансизлиқ Аллаһ тәалаға яки пәйғәмбәр әләйһиссаламға ишәнмигәнликтин келип чиқидиған имансизлиқ әмәс, бәлки ахирәт һаятини көз алдиға кәлтүрүштин ғәпләттә қалғанлиқтин келип чиққан имансизлиқтур. Гоя у ахирәтни хиялиға кәлтүрүпму қоймиған. Шуңа у ахирәткә ишәнмәйдиғанларниң қилиғини қилған.

Мән ойлаймәнки, башқиларға зулум қилиштин, уларниң һәққини йейиштин қорқмайдиған адәмму имансиз адәмдур. Чүнки гәрчә у Аллаһ тәалаға иман ейтип, шаһадәт кәлимисини ейтқан, барчә ибадәтләрни ада қиливатқан, тәқва сүпәтлик бири болсиму, у ахирәттә һесап бериштин қорқмастин башқиларға зулум қилған вә униң һәққини йегән екән, униңда ахирәткә қарита чин иман йоқ. Әгәр у ахирәткә чин ишәнсә, мал-дуния елип барғили болмайдиған, пәқәтла қуруқ қол баридиған шу ахирәттә қандақ қилармән дәп ойлимамду?

Тоғра, Аллаһ тәала тәвбә қилған бәндисиниң җәми гуналирини мәғпирәт қилиду. Бу һәқтә Аллаһ тәала мундақ дәйду: **«(Әй, Пәйғәмбәр! Гуна қиливерип) өзигә угал қилған бәндилиримгә ейтқинки, силәр Аллаһниң рәһмитидин үмүтсизләнмәңлар. Чүнки Аллаһ (тәвбә қилған киши үчүн) җәми гуналарни мәғпирәт қилиду. Шүбһисизки, Аллаһ наһайити мәғпирәт қилғучидур, наһайити меһрибандур»** («Зумәр» сүриси, 53-айәт).

Йәнә яхши әмәлләрни қилиш арқилиқ гуна-мәсийәтләрниң гуналирини жуюватқили болиду. Аллаһ тәала йәнә: **«...шәксиз-**

ки, яхши ишлар арқилиқ яман ишлар жуюлиду...» («Һуд» сүриси, 114-айәтниң бир қисми) дәйду.

Аллаһ тәала бирсиниң һәққидин өтүп бәрмәйду. Аллаһ тәала тәвбә қилса җәми гуналарни мәғпирәт қилишқа вәдә қилған болсиму, башқиларниң һәққидин өтүп беришни вәдә қилмиған, пәйғәмбәр әләйһиссаламму ундақ демигән. Һәрқандақ бир һәқтин һәқ егиси өтимигичә Аллаһ тәала өтимәйду. Чүнки гуна-мәсийәтләр вә җинайәтләр Аллаһниң һәққигә қарши ишләнгән гуна-мәсийәтләр вә мәхлуқатқа қарши ишләнгән қилмишлар дәп иккигә бөлүниду. Аллаһниң һәққигә қарши ишләнгән гуна-мәсийәтләр Аллаһниң «Қуръан кәрим» яки Муһәммәд әләйһиссаламниң тили арқилиқ инсанларға билдүргән «қил» вә «қилма» дегән әмир-пәрманлириға хилап келидиған һәрқандақ гуна-мәсийәтләрни көрситиду. Аллаһ инсанни шунчә гөзәл шәкилдә яритип, униңға йәр йүзиниң хоҗайинлиғини бәргәнниң сиртида, уни һөрмәтләп мәхлуқатниң әң һөрмәтлиги қилди. Уни түрлүк есил немәтләр билән ризқландурди. Бу сәвәптинму, Аллаһниң инсанлар үстидики һәққи, әлвәттә, чоңдур. Аллаһниң инсанлар үстидики һәққи инсанларниң Аллаһниң әмир-пәрманлирини орунлап, чәклигәнлирини тәрк етип, Аллаһ истигән (халиған) рәвиштә һаят кәчүрүшидин ибарәттур. Аллаһниң әмир-пәрманлириға қарши һәрқандақ бир итаәтсизлик униң һәққигә қарши гуна-мәсийәт садир қилғанлиқтур.

Мәхлуқатқа қарши ишләнгән қилмишлар дегинимиз: инсанларни зиян-зәһмәткә учритиш, зулум қилиш, һәқлирини йәвелиш, һоқуқлирини дәпсәндә қилиш, абройлирини төкүш, һайванларни азаплаш, қийнаш қатарлиқ җинаий қилмишларни көрситиду. Чүнки мундақ қилиш инсанларниң башқилар тәрипидин зиян-зәһмәткә учритилмастин һузур ичидә яшаштин ибарәт тәбиий һәққигә тәҗавуз қилғанлиқ болиду. Шундақла, һайванларни азаплаш, қийнаш вә уларға қарши ишләнгән қандақла бир йолсизлиқ, уларға зулум қилғанлиқ вә улардин йоллуқ пайдилиниш, һәмдә уларға шәпқәтлик муамилә қилиштин ибарәт ислам принципиға хилаплиқ қилғанлиқ болиду.

Аллаһ тәаланиң һәққигә қарши садир қилинған гуна-мәсийәтләрниң тәвбиси төвәндики үч шәрт билән қобул қилиниду:

1. Бурун қилған гуна, яман ишлириға пушайман қилиш,

2. Гуна, яман ишлардин қәтъий қол үзүш,

3. Бурун қилған гуна, яман ишларни қайта қилмаслиққа чин ирадә бағлаш.

Инсанларниң һәққигә қарши ишләнгән яман қилмишларниң тәвбисиниң қобул болуши үчүн жуқуриқи үч шәрт билән биргә, һәқ егисини рази қилиш шәрт қилиниду. Чүнки бу хилдики һәқ Аллаһ тәаланиң һәққи болмастин, инсанларниң өз һәқлири болғанлиғи үчүн, улар қилмишкарлирини өзлири кәчүрмигичә Аллаһ тәала кәчүрмәйду вә тәвбилирини қобул қилмайду. Мана бу, Аллаһ тәаланиң адалитидур.

Пәйғәмбәр әләйһиссалам бир күни саһабилиридин: *«Кимниң қуруқ қол қалғучи екәнлигини биләмсиләр?» – дәп сориғанда, саһабилар: «Һечқандақ мал–мүлки болмиған кишини қуруқ қол қалғучи киши дәймиз», – дәйду. Бу вақитта пәйғәмбәр әләйһиссалам: «Қиямәт күни бирси намаз, закат вә роза билән келиду. Әмма у бирини тиллиған, бириғә төһмәт чаплиған, бириниң мелини йәвалған, бириниң қенини төккән, бирини урған болуп, бу сәвәптин униң яхшилиқлири шуларға елип бериливду. Униң саваплиқ әмәллири түгисә, уларниң гуналири униңға артилиду. Андин у дозаққа ташлиниду. Мана бу қиямәт күнидә мениң үммитимниң қуруқ қол қалғучисидур» дегән* (Муслим ривайити).

Биз һәммимиз ахирәткә ишинимиз, әмма көпинчимиз ахирәткә ишәнмәйдиғанларниң ишини яки ахирәткә ишәнмәйдиғандәк иш қилимиз. Ахирәт етиқадимизда бар, әмма әмәлийитимиздә йоқ. Биздә «қапақта немә болса, тешиға шу тепиду» дәйдиған мақал бар. Шуңа дәймизки, әмәл-ибадәтләрни әл қатари қилип қойидиған, гуна қилиштин қорқмайдиған, кишиниң һәққидин қорқмайдиған, бирсигә һәқсизлиқ қилишниң җазасидин қорқмайдиған инсанлар ахирәткә шәк қилидиған яки ишәнмәйдиған кишиләрдур. Ахирәткә ишәнмигән яки ахирәттики җазадин қорқмайдиған адәмдин барчә яманлиқларни күткили болиду.

29. Һәр ишни Аллаһ үчүн қилиң, қалғини өзи келиду

Ихлас – һәрқандақ бир әмәл-ибадәтни Аллаһ тәаланиң өзигә халис қилиш дегәнлик болуп, ихлас әмәл-ибадәтниң қобул болушиниң алдинқи шәртидур. Өз вақтидики мушрикларму Аллаһ тәаланиң яратқучи вә ризқ бәргүчи илаһ екәнлигини етирап қилатти. Әмма уларниң капир болған йери ибадәтни Аллаһқа қилиш билән биргә бутлириғиму қилиш еди. Чүнки улар Аллаһ тәаланиң **«Аллаһқа башқа мәбудни (ширик) қилмиғин»** («Бәни Исраил» сүриси, 22-айәтниң бир қисми) дегән әмригә хилаплиқ қилип, бутлардин мәдәт тиләтти.

Пәйғәмбәр әләйһиссалам әмәл-ибадәтләрни кишиләргә көрситиш үчүн қилишни «мәхпий ширик» дәп атиған. Чүнки Аллаһ тәалаға халис қилиниши тәләп қилинған ибадәтни Аллаһ тәалаға қилиш билән биргә кишиләр үчүнму қилиш әшу кишиләрни Аллаһ тәалаға тәң қилғанлиқ болиду. Әбу Умамә Баһилий рәзийәллаһу әнһудин ривайәт қилиниду, бир адәм пәйғәмбәр әләйһиссаламниң һузуриға келип, униңдин: *«Я, рәсулуллаһ! Бирси җиһат қилип Аллаһ разилиғини тилисә вә нами чиқишниму көзлисә қандақ болиду?» – дәп сориғанда, пәйғәмбәр әләйһиссалам: «Униңға соваптин һечнәрсә йоқ» дәп болуп, андин йәнә: «Аллаһ өзиниң разилиғини көзләп халис қилинған әмәлдин башқисини қобул қилмайду»* (Тирмизий ривайити) дәп җавап бәргән. Демәк, Аллаһ тәала өзи үчүн халис қилинмиған әмәлни қобул қилмайду.

Тәҗрибиләр шуни испатлидики, сиз Аллаһ тәаланиң һәққи болған әмәл-ибадәтни Аллаһ тәаланиң өзигә халис қилип, уни рази қилсиңиз, Аллаһ тәала чоқум сизни мәмнун қилиду. Муһими Аллаһ сизни яхши көрсә, Аллаһ тәаланиң бәндилириму сизни яхши көриду. Аллаһ тәала сизни қәдирлисә, Аллаһ тәаланиң бәндилириму сизни, әлвәттә, қәдирләйду. Пәйғәмбәр әләйһиссалам мундақ дегән: *«Аллаһ бирәр бәндисини яхши көрсә, Җибриилға әмир қилиду, Җибриил асмандики пәриштиләр-*

гә «Аллаһ паланини яхши көрди, силәрму уни яхши көрүңлар» дәп нида қилиду, шуниң билән асмандики пәриштиләр уни яхши көриду, андин йәр йүзидики бәндиләр яхши көрүшкә башлайду» (Бухари ривайити).

Сиз ишниң бешидила Аллаһ тәала билән содилашқандәк яки ибадәткә шәрт қошқандәк, дунияви ғәрәзләрни нийәт қилсиңиз, сиз дунияликқа еришисиз, әмма ахирәтликтин несивиңиз болмайду. Әгәр сиз әмәл–ибадәтни вә һәрқандақ яхши ишни пәқәтла Аллаһ тәаланиң разилиғини көзләп қилсиңиз, Аллаһ тәала уни қобул қилса, сизни көңлиңиздики арзулириңизға еришттүрүш арқилиқ сизни чоқум мәмнун қилиду. Чүнки Аллаһ тәала сиздин рази болғандин кейин, әлвәттә, сизни мәмнун қилиду. **«...Аллаһ улардин рази болиду, уларму Аллаһтин мәмнун болиду...»** («Бәййинә» сүриси, 8-айәтниң бир қисми) дегән айәт буни ипадиләйду. Шөһрәт, пул-мал қатарлиқ нәрсиләр Аллаһ тәаладин мукапат орнида келиду, бу сизниң әмәлиңизниң бәдили әмәс, бәлки Аллаһ тәаланиң пәзли-кәрәмидур. Аллаһ тәала сизни мошу дунияда мукапатлимақчи болса, сизниң көңлиңиздә арзу қилғанлириңизни сиз униңға еришишни тилимисиңизму бериду.

Пәйғәмбәрләр, хусусән, Ибраһим әләйһиссалам билән Муһәммәд әләйһиссалам Аллаһ тәаланиң разилиғидин башқисини ойлимиған, мәшһур болуп, кишиләрниң тилида мәдһийилинишни техиму ойлимиған. Әмма Аллаһ тәала уларға шундақ үзүлмәс шөһрәт əта қилғанки, та қиямәткичә давамлишиду вә ахирәттиму давамлишиду. Мана бу халис әмәлниң мукапити еди.

Әпсуски, бәзи кишиләр өзиниң нами шәрипи чиқмайдиған һәрқандақ муһим хизмәтләргиму аваз қошмайду, динимизға яки миллитимизгә пайдилиқ муһим ишлардиму өз көңлидә содилишиду, әгәр ишниң бир бөжигигә болсиму өзиниң нами шәрипи елинидиған болса, у ишни қоллайду, ундақ болмиса һәргиз қоллимайду.

Мән Нобел мукапити алғанлардин бәзилириниң тәржимиһалини оқуп чиқишқа муйәссәр болдум. Билдимки, уларниң

һечбири Нобел мукапити елиш үчүн яки дунияда мәшһур болуш үчүн тиришқан әмәс екән. Улар инсанийәткә мәнпәәт йәткүзүш арқилиқ вижданий раһәтлик вә көңүл азадиликкә еришиш үчүн жапа чәккән екән. Аллаһ тәала уларниң мукапитини бәргән вә уларни дунияда мәдһийилинидиған қилған. Чүнки Аллаһ тәала инсанийәт үчүн хизмәт қилған мөмүнләрниң мукапитини бу дунияда вә ахирәттә бериду, мусулман әмәсләрниң мукапитини мошу дуниядила бериду. Эдисон, Эйнштейн қатарлиқлар буниң мисали. Улар инсанийәткә хизмәт қилай дәп тәр төкүп, шу мукапатқа еришкән. Навада улар шөһрәт қазиниш үчүнла йолға чиқип миллиардларчә доллар хәшлигән болсиму, бунчилик шөһрәткә еришәлмәтти. Шуңа, сиз һәр ишни Аллаһ тәала үчүн қилип, Аллаһ тәалани рази қилсиңиз, Аллаһ тәаламу сизни арманлириңизға йәткүзүш, мурадиңизға ериштүрүш билән мәмнун қилиду.

30. Яхшилиқ қилиш сизниң хислитиңизгә айлансун

Кувейтта чиқидиған «әл-Мужтәмәъ» журнилиниң 2011-жили 25-март санида «яхшилиқ вә дунияниң чаянлири» дегән темида мундақ бир мақалә елан қилинған: Бир данишмән адәм деңиз бойида олтуруп, Аллаһ тәаланиң деңиздики вә әтраптики гөзәл санаәтлири вә чәксиз қудритиниң әсәрлири һәққидә тәпәккүр қиливататти. Шу арида бир чаян өмиләп келип, деңизға чүшүп кетиду вә өзини қутқузуш үчүн сүниң еқишиниң тәтүригә үзүп қаттиқ күчәйду, әмма судин чиқишни бежирәлмәйду. Бу вақитта һелиқи данишмән чаянға ич ағритиду вә уни қутқузуп қелиш үчүн қолини узитиду, лекин чаян униң қолини чеқивалиду вә йәнә суға чүшүп кетиду. Бир пәстин кейин данишмән уни йәнә қутқазмақчи болиду, йәнә чеқивалиду. Данишмән йәнә қутқазмақчи болиду. Данишмәнниң бу һәрикитини күзитип олтурған бир жигит данишмәнгә: «Сиз қандақ ибрәт алмайдиған адәм? Икки қетим қолиңизни чеқивалған чаянни йәнә қутқузимән дәп

өзиңизгә зиян йәткүзидиған?» – дәйду. Әмма данишмән униң сөзигә пәрва қилмай, йәнә чаянға қолини созиду вә ахири уни судин қутқузуп чиқип, деңиз бойиға қоюп бериду. Андин һелиқи яшниң йениға берип, униң мүрисини тутуп туруп: «Әй, оғлум! Чаянниң характери чеқиш, мениң характерим сөйүш вә ярдәм қилиш турса, мән қандақму өзәмниң характерини чаянниң характериға бойсундуримән?» – дәйду.

Сиз нурғун кишиләргә яхшилиқ қилип улардин яманлиқтин башқини көрмигән болушиңиз мүмкин. Бу әһвал сизни башқиларға яхшилиқ қилиштин тосап қалаламду? Яқ, яхшилиқ қилиш есилликниң аламитидур. Бирсиниң пәзилитини етирап қилиш, яхшилиқ қилғучиға рәһмәт ейтиш адимийликниң аламити болуп, қәлбниң сүзүклүгидин дерәк бериду. Бир-биригә яхшилиқ қилиш, қолидин кәлгән ярдәмни айимаслиқ вә яхшилиқ қилғучиниң яхшилиғини яхшилиқ билән қайтуруш, инсанлар арисидики инақлиқ вә достлуқ риштини ашуриду.

Яхшилиқ қилишниң чеки йоқ. Яхшилиқ чәксиз, миннәтсиз вә иккилинишсиз қилинидиған пәзиләттур.

Қандақ қилғанда өзиңизни яхшилиққа адәтләндүрәләйсиз?

Инсан яхшилиқ қилиш йолида бәзи қийинчилиқларға, тосқунлуқларға учрап туриду. Мәсилән: сизниң яхшилиғиңизни вә ярдимиңизни көргән инсанлардин сизгә яманлиқ кәлгәндә, әгәр сиз күчлүк иманға, мустәһкәм ирадигә вә сәвир-тақәткә егә болмисиңиз бирдәмдила яхшилиқ қилиштин соғуп келишиңиз, һәтта ваз кечишиңиз мүмкин. Чүнки инсанлардин аш бәргән қазанни чеқип ташлайдиған тузкор, нан бәргән қолни чишләйдиған ишт миҗәз адәмләрму аз әмәс.

Төвәндикиләр сизниң яхшилиққа давам қилишиңизға ярдәмчи болиду:

1. Сизниң башқиларға яхшилиқ қилишиңизни Аллаһ тәаланиң әмри дәп билишиңиз лазим. Чүнки Аллаһ тәала һәммигә ях-

шилик қилғучи вә бизләрниму яхшиликқа буйруған заттур. **«... Аллаһ саңа яхшилик қилғандәк сәнму башқиларға яхшилиқ қилғин...»** («Қәсәс» сүриси, 77-айәтниң бир қисми), **«Яхшилиқниң мукапити пәқәт яхшилик болиду»** («Рәһман» сүриси, 60-айәт). Һәркимгә яхшилиқ қилиш Аллаһ тәаланиң әмри болған екән, бу әмирни мәмнунлуқ билән орунлишиңиз сизниң иманиңизниң тәқәззасидур.

2. Аллаһ тәаланиң сизгә әта қилған ата-еһсанлири, немәтлири вә яхшилиқлири билән сизниң башқиларға қилған яхшилиқлириңизни селиштуруп көрүң. Бу вақитта сизгә Аллаһ тәала тәрипидин қилиниватқан яхшилиқларниң қанчилик көп вә қанчилик катта екәнлигини, сизниң башқиларға қилған яхшилиқлириңизниң Аллаһ тәаланиң яхшилиқлири алдида һечнәрсә әмәслигини, шундақла сизниң башқиларға қилғанлириңизму Аллаһниң ярдими вә һидайити билән болғанлиқ етибари билән Аллаһниң яхшилиғи екәнлигини билип қалисиз.

3. «Қуръан кәрим»дики яхшиликқа буйруған айәтләр билән пәйғәмбәр әләйһиссаламниң бу һәқтики һәдислириниң мәнисини билип, тилиңизға һемишә жарий қилдуруң. Шундақ қилсиңиз өзиңиздә сизни һемишә яхшиликқа үндәп туридиған түрткини һасил қилисиз. Аллаһ тәала «Қуръан кәрим»дә: **«Әй, мөмүнләр! Нижат тепишиңлар үчүн Рәббиңларға руку қилиңлар, сәждә қилиңлар, униң өзигила ибадәт қилиңлар вә яхши ишларни қилиңлар»** («Һәж» сүрси, 77-айәт) дәп көрсәткән.

4. Қандақла бир яхшилиқниң мукапити чоң болидиғанлиғини әстин чиқармаслиқ лазим. Мундақ қилиш, әлвәттә, яхшилиқни көп қилишқа түрткә болиду. Аллаһ тәаланиң яхшилиқ қилғучиларға қилған вәдилирини әскә елиш яхшиликқа түрткә болиду. **«Яхши иш қилғанлар җәннәткә вә Аллаһниң җамалини көрүшкә наил (муйәссәр) болиду, уларниң үзлирини қарилиқ вә харлиқ қаплимайду (йәни уларға ғәм-қайғу вә пәришанлиқ йүзләнмәйду). Әйнә шулар әһли җәннәт болуп, җәннәттә мәңгү қалғучилардур»** («Юнус» сүриси, 26-айәт).

Бу дунияда яхшилиқ қилғучиларни Аллаһ тәала ахирәттә җәннәтниң есил қәсирлиригә киргүзиду. Җәннәт әһли җәннәттә көз көрүп бақмиған, қулақ аңлап бақмиған вә көңүлгә кәлтүрүп бақмиған назу-немәтләр билән немәтлиниду.

Дейл Карнеги бизгә кишиләр арисида кәң тарқалған тузкорлуқ мәсилиси тоғрилиқ мундақ бир қанчә мисални кәлтүриду: «сиз бирсиниң һаятини һалакәттин қутулдурған болсиңиз, бәдилигә униңдин рәһмәт сөзи күтәмсиз? Бәлки шундақ қилишиңиз мүмкин. Лекин Самуэль Лейбовиц авал адвокат, кейинчә сотчи болуп ишләш җәриянида 78 кишини ток орундуғида олтарғузуп ижра қилинидиған өлүм җазасидин қутулдуруп қалған болсиму, улардин берәрсиму униңға рәһмәт ейтмиған. Әйса әләйһиссалам паләч кесилигә гириптар болған 10 адәмни бир күндила сақайтқан болсиму, улардин қанчә киши Әйса әләйһиссаламға рәһмәт ейтти дәйсиз? Аранла бир адәм. Әмма башқилар шунчә әрзән рәһмәт сөзиниму ейтмастин қайтип кетишкән еди. Чарльз Шваб еғир ихтисадий кризисқа учриған бир сәррапни (пул алмаштурғучи, обменник) түрмә җазасидин қутқузуп қалған еди. Лекин сәррап униңға рәһмәт ейттиму? Һә-ә бир күни униңға рәһмәт сөзини наһайити қийин дейәлиди, андин уни арқисидин тиллашқа башлиди».

Дейл Карнеги гоя Аллаһниң **«Инсан һәқиқәтән Рәббигә қарита бәкму тузкордур»** («Адият» сүриси, 6-айәт) дегән сөзини шәрһилигәндәк мундақ дәйду «Тузкорлуқ шундақ бир характер болуп, у зиминға үнгән от-чөпләргә охшаш бирси уни теримастин өзлигидин үнүп чиқидиған нәрсә, әмма шүкүр пәқәт уни яхши пәрвиш қилиш биләнла үнүп чиқидиған гүлгә охшайду. Инсан характери йәнила шу әзәлдики инсан характери болуп, у мәңгүгә өзгәрмәйду». Әһвал мундақ екән, уни шу бойичә қобул қилишимиз, қилған яхшилиғимизниң мукапитини Аллаһ тәаладин күтишимиз керәк. Шундақ қилғандила йәр йүзидә яхшилиқ давамлишиду вә көңлимиз арам тапиду.

31. Қетирқинип (қаттиқ тиришип, көңүл қоюп) қилған иш риважлиқ иштур

Динниң үч мәртивиси бар. Улар: иман, ислам вә еһсандин ибарәттур. «Еһсан» дегән сөз әрәп тилида «яхшилиқ қилиш» вә «ишни қетирқинип қилиш» дегән икки мәнидә келиду. Әмма еһсан иманниң мәртивиси қатарида кәлгәндә ишни қетирқинип қилиш дегән мәнини ипадиләйду. «Қуръан кәрим»дики:

«الَّذِي أَحْسَنَ كُلَّ شَيْءٍ خَلَقَهُ» **«Аллаһ һәрнәрсини мукәммәл яратқан заттур...»** («Сәждә» сүриси, 7-айәтниң бир қисми) дегән айәт бу мәнини ипадиләйду.

Бир күни Җибриил әләйһиссалам пәйғәмбәр әләйһиссаламниң алдиға адәм сүритидә келип униңдин иман, ислам вә еһсан тоғрилиқ сориғанда, пәйғәмбәр әләйһиссалам иман вә исламни баян қилип болуп, еһсанни *«Аллаһни көрүп туруватқандәк ибадәт қилишиңдур, гәрчә сән Аллаһни көрәлмисәңму, Аллаһ сени көрүп туриду»* (Бухари вә Муслим) дәп чүшәндүргән. Бу еһсанниң ибадәттики мәнисидур. Бу шуни ипадиләйдуки, адәм ибадәтни Аллаһ тәала мени көрүп туруватиду, мән униң һузурида туруватимән дегән етиқат билән қилғандәк, дин вә дуниялиққа мунасивәтлик һәрқандақ бир ишни шундақ қетирқинип қилиши лазим. Униң һәр вақит Аллаһ тәаланиң уни күзитип туридиғанлиғини бир минутму есидин чиқармиған асаста иш көрүши тәләп қилиниду.

Мөмүн адәм һәрбир ишни Аллаһ тәала мени вә қиливатқан ишимни көрүп туруватиду, дегән етиқатта чин ихласи билән қетирқинип, вайиға йәткүзүп қилидиған болса, у мөмүнликниң әң жуқури пәллисигә йәткән болиду. Мундақ киши «Қуръан кәрим»дики **«Шәксизки, Аллаһ тәқвадарлиқ қилғучилар вә қетирқинип иш қилғучилар билән биллидур»** («Нәһл» сүриси, 128-айәт) дегән айәттә тилға елинғанлар қатаридин орун алған болиду. Аллаһ тәала бу айәттә өзиниң һәрбир ишни қетирқинип қилғучилар билән биллә екәнлигини баян қилған. Аллаһ тәала

өзи билән биллә болуш мәртивисигә йәткән бәндилирини һимайә қилиду, қоғдайду вә уларға ярдәм қилиду. Демәк, «муһсин» йәни «ишни қетирқинип қилғучи» дегән сүпәт «мөмүн» дегән сүпәттин хас сүпәт болуп, һәрқандақ муһсин мөмүн дейилиду, әмма һәрқандақ мөмүн муһсин дейилмәйду.

Әмәл-ибадәтләрни рәсмийәткә охшашла қилип қойидиған, өзиниң дин вә дунիялиқ вәзиписини қолиниң учидила орунлап қойидиған адәм йә Аллаһ тәалани, йә инсанларни рази қилалмайду. Мундақ адәм һечкимниң алқишиға еришәлмәйду, һечкимниң сөйгүсигә лайиқ болалмайду. Ундақ адәм дуния вә ахирәттә зиян тартиду.

Һекайә қилинишичә, бир қурулушчи мәлум бир бенакарлиқ ширкитидә узун жил ишләп, ахири дәм елишқа чиқидиған вақти кәпту. Шуниң билән, у киши ширкәт башлиғиға өзиниң дәм елишқа чиқиш илтимасини сунупту. Бирақ башлиқ униң илтимасини қобул қилиш билән биллә униңдин яхши бир өй селип берип, андин дәм елишқа чиқишини өтүнүпту. Қурулушчи яқ дейәлмигәнлиги үчүн мәҗбурий һалда мақул дәпту вә шу өйни тезирәк пүткүзүп берип, ғожайинниң көзидин жирақ бир йәрдә дәм елишқа чиқишқа алдирапту. Қурулушчи дәм елишқа чиқишқа алдирап турғанда, ғожайинниң униңдин ахирқи қетим бир өй селип беришни тәләп қилғанлиғи униңға қәтъий хош яқмиған болсиму, лекин у қолиниң учида болсиму, бир өй пүтирип беришкә киришипту вә материялларниму яхши таллимай, тамлирини әгри-бүгри қилип, бир өйни пландин бурун пүтирип чиқипту.

Бу касапәт өйни пүтирип болғиниға хошал болған қурулушчи әтиси ғожайинниң ишханисиға алдираш кирип, «Болди, өй пүтти, мәндин ачқучни елип, мени дәм елишқа қоюп бәргәйсиз» дәп ачқучни ғожайинниң алдиға қоюпту. Ғожайин бир дәм турувалғандин кейин, қурулушчиға қарап: «Һә бопту, тезла пүтирип чиқипсиз. Бу өйни әслидә биз сизниң ширкитимизгә атиған қириқ жиллиқ әмгигиңиз бәдилигә сизгә һәдийә қилиш үчүн

салдурған едуқ. Ачқучни елиң, өй сизниң, яхши олтуруп дәм елиң», – дәпту. Бу чағда, һелиқи қурулушчи өйни қолиниң учидила болушиға селип, өзини алдиғанлиғиға қаттиқ пушайман қилип, қоллирини чишләпту. Әмма бу чағдики пушайман немигә әсқатсун!

Сиз ахирәттә Аллаһ тәаланиң алдида мошу һекайидики қурулушчиға охшаш пушайманни алғили қача тапалмай қалсиңиз қандақ қиларсиз? Буни ойлап көрдиңизму?

Бу дуния бизниң ахирәтлигимиз үчүн ишләйдиған мәйдандур. Өзимизниң ахирәттики җайимизни мошу дунияда иман вә яхши әмәлни хам материял қилип туруп, өзимиз қуруп чиқимиз. Турушлуқ җайимизни есил қәсир қилип селиш яки кәпидәк аддийла селип қоюш өзимизниң илкидики иштур. Чүнки һәрким өзиниң җәннитини яки дозиғини мошу дунияда өзи яритиду.

Демәк, дин вә дуниялиқ һәрқандақ бир ишни қетирқинип, көңүл бөлүп, вайиға йәткүзүп қилиш динниң иман вә исламдин кейинки мәртивисидур. Бу мәртивигә йәткәнләр Аллаһ тәала билән биллә болуш шәрипигә наил болғучилардур.

Һазирқи мусулманларниң көпинчиси дуниялиқ ишларни сахтилиқ билән, көзбоямчилиқ билән, қолиниң учида қилидиған болуп қалғанлиқтин, пән-техникида, ишләпчиқиришта мусулман әмәс дөләтләрдин хелила арқида турмақта. Чүнки улар ишләпчиқиришқа көңүл бөлмәйду, һәтта өзи ишләпчиқиришқа чами йетидиған нәрсиләрниму мусулман әмәс дөләтләрдин елип келип, истимал қилиду. Улар ахирәтлик әмәл-ибадәтләрниму рәсмийәткә охшашла қилип қоюшқа адәтлинип қалғанлиқтин, уларниң қилған әмәл-ибадәтлири өзиниң әхлақиға, җүрүш-турушиға қилчә тәсир қилмайдиған болуп қалған. Буниңдин уларниң өзлири қилған әмәл-ибадәтниң мевисини көрәлмигәнлиги чиқиду. Бу дунияда мевиси вә тәсири көрүлмигән әмәл-ибадәтниң ахирәттә әсқетиши тәсәввурдин жирақтур. Чүнки динимизниң пешивалири болған саһабә кирамлар Аллаһ тәалаға ибадәт қилиш арқилиқ һаятини түптин өзгәрткән, һәтта исламийәттин

илгири өз қизлирини номустин тирик турғузуп йәргә көмүвәткән кишиләрму, исламдин кейин әхлақ-пәзиләттә дунияға үлгә яратқан, дунияниң жирақ бир четидә зулумға учриған қизларни қутқузуш үчүн жиһатқа атланған кишиләрдин болуп қалған. Әмәл-ибадәт тәсир қилса, әйнә шундақ тәсир қилиду, кишиләрниң һаятини әйнә шундақ өзгәртиду. Әмма рәсмийәт йүзисидин қилип қойидиған әмәл-ибадәтләр һечкимгә тәсир қилмайду, һечкимни өзгәртәлмәйду. Демәк, қолиниң учида қилип қойған иш йә дунияда, яки ахирәттә әсқатмайду.

32. Пәйғәмбәр әләйһиссаламниң 24 саат ичидики зикир вә дуалири

Инсанийәтниң иптиһарлиқ (пәхирлиниш) үлгиси һәзрити Муһәммәд әләйһиссалам кечә-күндүздики һәрбир ишта Аллаһ тәалаға муражиәт қилатти, һемишә Аллаһ тәала билән биллә еди. У һәр күни һаятни хошаллиқ вә үмүт билән күтүвалатти. Кечиниң үчтән бири қалған вақтида, орнидин туруп:

الْحَمْدُ لِلّٰهِ الَّذِي عَافَانِي فِي جَسَدِي وَرَدَّ عَلَيَّ رُوحِي وأَذِنَ لِي بِذِكْرِهِ

йәни *«Тенимни сақ қилған, жәнимни маңа қайта әта қилған вә өзини яд етишим үчүн маңа пурсәт бәргән Аллаһқа шүкүр ейтимән»* (Тирмизий ривайити) дәтти. Бу дуадики вайиға йәткән кәмтәрлик билән әдәпкә қараң! Пәйғәмбәр әләйһиссалам бу дуада һаят билән тән сақлиғиниң әң катта немәт екәнлигини вә Аллаһ тәаланиң ибадәт қилиш пурситини бәргәнлиги йәнә айрим бир немәт екәнлигини изһар қилған. Бәрһәққи, һаят билән тән сақлиқ бизгә берилгән немәт вә пурсәттур. Биз бу иккисигә егә болушта һечқандақ бәдәл төлимидуқ, буларни сетивалмидуқ, пәқәтла Аллаһ тәала тәрипидин ата-еһсан вә аманәт сүпитидә бизгә берилди. Шуңа қиямәт күни алди билән бу немәтләрдин сорилимиз. *«Бәндә қиямәт мәйданиға қәдәм қойған һаман төрт нәрсидин сорилиду: өмрини немә билән түгәткәнлигидин,*

яшлиғини немә билән өткүзгәнлигидин, пул-мални нәдин тепип, нәгә ишләткәнлигидин, үгәнгән билими билән қандақ ишларни қилғанлиғидин» (Тирмизий ривайити).

Кечә билән күндүз Аллаһ тәала бизгә әта қилған немәт болуп, икки аләмлик аманлиқни вә бәхит-саадәтни қолға кәлтүрмәкчи болғанлар үчүн пурсәттур.

اللهُ الَّذِي جَعَلَ لَكُمُ اللَّيْلَ لِتَسْكُنُوا فِيهِ وَالنَّهَارَ مُبْصِرًا إِنَّ اللهَ لَذُو فَضْلٍ عَلَى النَّاسِ وَلَكِنَّ أَكْثَرَ النَّاسِ لَا يَشْكُرُونَ

йәни **«Аллаһ силәрниң арам елишиңлар үчүн, силәргә кечини (қараңғу) қилип бәргән, (тирикчилик қилишиңлар үчүн) күндүзни йоруқ қилип бәргән заттур. Чүнки Аллаһ инсанларға толиму мәрһәмәтликтур. Әмма инсанларниң толиси йәнила шүкүр қилмайду»** («Ғафир» сүриси, 61-айәт).

Пәйғәмбәр әләйһиссалам йәнә һәрбир йеңи күнни көплигән есил дуа вә зикирләр билән башлатти.

اَللَّهُمَّ إِنِّي أَصْبَحْتُ مِنْكَ فِي نِعْمَةٍ وَعَافِيَةٍ وَسِتْرٍ، فَأَتِمْ عَلَيَّ نِعْمَتَكَ وَعَافِيَتَكَ وَسِتْرَكَ فِي الدُّنْيَا وَالْآخِرَةِ

йәни *«Я, Аллаһ! Мән сән тәрәптин берилгән немәт, аманлиқ вә мәғпирәт ичидә таң атқуздум. Я, Аллаһ! Немитиңни, аманлиғиңни вә мәғпиритиңни дуния вә ахирәттә маңа толуқлап бәргин»* (Нәсаи ривайити) (үч қетим).

اَللَّهُمَّ مَا أَصْبَحَ بِي مِنْ نِعْمَةٍ أَوْ بِأَحَدٍ مِنْ خَلْقِكَ، فَمِنْكَ وَحْدَكَ لاَ شَرِيكَ لَكَ، فَلَكَ الْحَمْدُ وَلَكَ الشُّكْرُ، يَا رَبِّ لَكَ الْحَمْدُ كَمَا يَنْبَغِي لِجَلاَلِ وَجْهِكَ وَعَظِيمِ سُلْطَانَكَ

(ахшими **مَا أَصْبَحَ بِي** ниң орниға **مَا اَمْسَى بِي** дәп оқулиду) йәни *«Я, Аллаһ! Маңа яки бәндилириңдин бирәрсигә әтигәндә (ахшамда) әта қилинған қандақла бир немәт болмисун, у чоқум сениңдиндур. Сениң һеч шеригиң йоқ, һәмду сана вә шүкүр пәқәт саңила хастур. Пәрвәрдигарим! Сениң падишалиғиңниң*

каттилиғи вә мәртивәңниң улуқлиғиға лайиқ келидиған һәмду сана саңа хастур» (Әбу Давуд ривайити) (үч қетим оқулиду).

رَضِيتُ بِاللهِ رَبًّا، وَبِالْإِسْلَامِ دِينًا، وَ بِنَبِيِّنَا مُحَمَّدٍ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ نَبِيًّا وَرَسُولًا

йәни *«Егәм Аллаһ, диним ислам, пәйғәмбирим Муһәммәд әләйһиссалам екәнлигини қобул қилдим»* (Имам Әһмәд ривайити) (үч қетим).

سُبْحَانَ اللهِ وَبِحَمْدِهِ عَدَدَ خَلْقِهِ، وَرِضَا نَفْسِهِ، وَزِنَةَ عَرْشِهِ وَمِدَادَ كَلِمَاتِهِ

йәни *«Аллаһ пактур, у мәхлуқатлириниң һесавичә, Әршиниң зенәтлиричә, униң сөзлирини йезишқа йетәрлик сияларғичә вә өзи мәмнун болғичә һәмду санаға лайиқтур»* (Муслим ривайити) (үч қетим).

بِسْمِ اللهِ الَّذِي لاَ يَضُرُّ مَعَ اِسْمِهِ شَيْءٌ فِي الْأَرْضِ وَلَا فِي السَّمَاءِ وَهُوَ السَّمِيعُ العَلِيمُ

йәни *«Намини атиған кишигә асман вә зиминда һечнәрсә зиян йәткүзәлмәйдиған Аллаһниң нами билән башлаймән. Аллаһ һәммини аңлап вә көрүп турғучидур»* (Имам Әһмәд ривайити) (үч қетим оқулиду).

Таһарәт елиш алдида:

بِسْمِ اللهِ йәни *«Аллаһниң исми билән башлаймән»* (Әбу Давуд ривайити).

Таһарәттин кейин:

أَشْهَدُ أَنْ لَا إِلَهَ إِلَّا اللهُ وَحْدَهُ لاَ شَرِيكَ لَهُ وَأَشْهَدُ أَنَّ مُحَمَّدًا عَبْدُهُ وَرَسُولُهُ

йәни *«Ялғуз бир Аллаһтин башқа һәқиқий илаһ йоқлиғиға, униң шириги йоқлиғиға вә Муһәммәд әләйһиссаламниң Аллаһниң бәндиси вә бәрһәқ пәйғәмбири екәнлигигә гуваһлиқ беримән»* (Муслим ривайити).

اللَّهُمَّ اجْعَلْنِي مِنَ التَّوَّابِينَ، وَاجْعَلْنِي مِنَ الْمُتَطَهِّرِينَ

йәни *«Я, Аллаһ! Мени тәвбә қилғучилардин вә гуналардин пак болғучилардин қилғин»* (Тирмизий ривайити).

Өйдин чиқишта: بِسْمِ اللهِ تَوَكَّلْتُ عَلَى اللهِ لاَ حَوْلَ وَلاَ قُوَّةَ إِلَّا بِاللهِ
йәни *«Аллаһниң исми билән башлаймән, униңға тәвәккәл қилдим. Аллаһниң ярдими болмиса қолимиздин һеч иш кәлмәйду»* (Әбу Давуд).

Мечитқа киришта: اَللَّهُمَّ افْتَحْ لِي أَبْوَابَ رَحْمَتِكَ йәни *«Әй, Аллаһ! Улуқ пәзлиңдин рәһмәт əта қилишиңни тиләймән»* (Муслим ривайити).

Мечиттин чиқишта: اَللَّهُمَّ اعْصِمْنِي مِنَ الشَّيْطَانِ الرَّجِيمِ йәни *«Я, Аллаһ! Мени қоғланди шәйтанниң шәрридин сақлиғин»* (Ибни Маҗә ривайити).

Таамдин авал: اَللَّهُمَّ بَارِكْ لَنَا فِيمَا رَزَقْتَنَا وَقِنَا عَذَابَ النَّارِ بِسْمِ اللهِ
йәни *«Я, Аллаһ! Бизгә əта қилған ризқиңға бәрикәт бәргәйсән вә бизни дозақ азавидин сақлиғайсән, Аллаһниң нами билән башлаймән»* (Ибну Сунний ривайити).

Таамдин кейин: اَلْحَمْدُ لِلهِ الَّذِي أَطْعَمَنِي هٰذَا وَرَزَقَنِيهِ مِنْ غَيْرِ حَوْلٍ مِنِّي وَلَا قُوَّةٍ
йәни *«Җәми һәмду сана мән һечқандақ күч сәрип қилмастин, мени бу таам билән ғизаландурған вә уни маңа ризқ қилип əта қилған Аллаһқа хастур, униңға шүкүр ейтимән»* (Бухари ривайити).

Улаққа мингәндә:

سُبْحَانَ الَّذِي سَخَّرَ لَنَا هَذَا وَمَا كُنَّا لَهُ مُقْرِنِينَ. وَإِنَّا إِلَى رَبِّنَا لَمُنقَلِبُونَ йәни **«...бизгә буни бойсундуруп бәргән зат пактур, биз буниңға (чиқишқа) қадир әмәс едуқ, биз һәқиқәтән пәрвәрдигаримизниң дәргаһиға қайтқучилармиз»** (“Зухруф” сүриси, 13-айәтниң бир қисми вә 14-айәт).

Меһманға барғанда: اَللَّهُمَّ بَارِكْ لَهُمْ فِيمَا رَزَقْتَهُمْ وَاغْفِرْ لَهُمْ وَارْحَمْهُمْ
йәни *«Я, Аллаһ! Уларға əта қилған ризқиңға бәрикәт əта қилғин, уларни мәғпирәт қилғин вә уларға рәһим қилғин»* (Бухари ривайити).

Сорундин кейин: سُبْحَانَكَ اللَّهُمَّ وَبِحَمْدِكَ لَا إِلٰهَ إِلَّا أَنْتَ أَسْتَغْفِرُكَ وَأَتُوبُ إِلَيْكَ
йәни *«Я, Аллаһ! Сән пактурсән, җәми һәмду сана саңа хастур, сәндин башқа һәқиқий илаһ йоқтур. Сәндин мәғпирәт тиләймән вә саңа тәвбә қилимән»* (Тирмизий ривайити).

Қийинчиликқа йолуққанда:

لَا إِلٰهَ إِلَّا اللهُ الْعَظِيمُ الْحَلِيمُ. لَا إِلٰهَ إِلَّا اللهُ رَبُّ الْعَرْشِ الْعَظِيمِ. لَا إِلٰهَ إِلَّا اللهُ رَبُّ السَّمَاوَاتِ وَرَبُّ الْأَرْضِ وَرَبُّ الْعَرْشِ الْكَرِيمِ

йәни «Асийларни җазалашқа алдирап кәтмәйдиған улуқ Аллаһтин башқа һәқиқий илаһ йоқ. Улуқ Әршниң егиси болған Аллаһтин башқа һәқиқий илаһ йоқ. Асманларниң, зиминниң вә улуқ Әршниң пәрвәрдигари Аллаһтин башқа һәқиқий илаһ йоқтур» (Бухари ривайити).

Дүшмәнгә йолуққанда: اَللَّهُمَّ إِنَّا نَجْعَلُكَ فِي نُحُورِهِمْ وَنَعُوذُ بِكَ مِنْ شُرُورِهِمْ йәни *«Я, Аллаһ! Уларни сениң җазариңға тапшурдуқ, саңа сиғинип уларниң шәрридин пана тиләймиз»* (Әбу Давуд ривайити).

Тәһдиткә учриғанда حَسْبُنَا اللهُ وَنِعْمَ الْوَكِيلُ йәни *«Аллаһ бизгә купайә, у әң яхши мәдәткардур»* (Бухари ривайити).

Кесәл йоқлиғанда: اَسْأَلُ اللهَ الْعَظِيمَ رَبَّ الْعَرْشِ الْعَظِيمِ أَنْ يَشْفِيكَ йәни *«улуқ Әршниң егиси болған улуқ Аллаһтин сизгә шипалиқ тиләймән»* (Тирмизий ривайити).

Өйгә кириштә: بِسْمِ اللهِ وَلَجْنَا وَبِسْمِ اللهِ خَرَجْنَا، وَعَلَى اللهِ رَبِّنَا تَوَكَّلْنَا йәни *«Аллаһниң нами билән кирдуқ, униң нами билән чиқтуқ вә пәрвәрдигаримиз Аллаһқа тәвәккәл қилдуқ»* (Әбу Давуд ривайити).

Һаҗәтханиға кириштә: اللَّهُمَّ إِنِّي أَعُوذُ بِكَ مِنَ الْخُبْثِ وَالْخَبَائِثِ йәни *«я, Аллаһ! Саңа сиғинип һәрқандақ шәйтанниң зиянкәшлигидин пана тиләймән»* (Бухари ривайити).

Һаҗәтханидин чиқишта: غُفْرَانَكَ، الْحَمْدُ لِلهِ الَّذِي اَذْهَبَ عَنِّي الْأَذَى وَعَافَانِيَ йәни *«Я, Аллаһ! Гуналиримни кәчүргәйсән, мәндин зиян-зәһмәтни йоқ қилған вә мени саламәт қилған Аллаһқа һәмду сана ейтимән»* (Бухари ривайити).

Әйнәккә қариғанда: اَللَّهُمَّ أَحْسَنْتَ خَلْقِي فَأَحْسِنْ خُلُقِي йәни *«Я, Аллаһ! Мени чирайлиқ яратқиниңдәк әхлақимниму гөзәл қилғин»* (Имам Әһмәд ривайити).

Ямғур яғқанда: صَيِّبًا نَافِعًا йәни *«Я, Аллаһ! Уни бизгә пайдилиқ қилип бәргин»* (Бухари ривайити).

Ямғур бәк көп йеғип кәткәндә: اللَّهُمَّ حَوَالَيْنَا وَلَا عَلَيْنَا йәни *«Я, Аллаһ! Бизниң зийинимизға әмәс, әтрапимизға яғдурғин»* (Бухари вә Муслим ривайити).

Чақмақ чаққанда: اللَّهُمَّ لَا تَقْتُلْنَا بِغَضَبِكَ، وَلَا تُهْلِكْنَا بِعَذَابِكَ، وَعَافِنَا قَبْلَ ذَلِكَ йәни «Я, Аллаһ! Бизни ғәзибиң билән өлтүрмигин, азавиң билән һалак қилмиғин, униңдин бурун бизгә саламәтлик бәргин».

Боран чиққанда:

«اللَّهُمَّ إِنَّا نَسْأَلُكَ مِنْ خَيْرِ هَذِهِ الرِّيحِ وَمِنْ خَيْرِ مَا فِيهَا وَمِنْ خَيْرِ مَا أُرْسِلَتْ بِهِ وَنَعُوذُ بِكَ مِنْ شَرِّ هَذِهِ الرِّيحِ وَمِنْ شَرِّ مَا فِيهَا وَمِنْ شَرِّ مَا أُرْسِلَتْ بِهِ»

йәни *«Я, Аллаһ! Биз сәндин бу шамалниң яхшилиқлиридин, униңдики яхшилиқлардин вә униң билән әвәтилгәнләрниң яхшилиқлиридин сораймиз, саңа сиғинип бу шамалниң яманлиғидин, униңдики яманлиқлардин вә униң билән әвәтилгәнләрниң яманлиғидин пана тиләймиз»* (Имам Әһмәд ривайити).

Ухлаш алдида: Айшә рәзийәллаһу әнһадин ривайәт қилинидуки: *«Пәйғәмбәр әләйһиссалам һәр ахшими ятақ җайиға барғинида, икки алиқинини бирләштүрүп туруп, «Ихлас», «Фәләқ» вә «Нас» сүрилирини оқуп, икки алиқини билән бәдининиң қоли йәткән йериниң һәммисини үч қетимдин силап чиқатти. Алди билән бешини, андин үзини вә бәдининиң алди тәрипини силатти»* (Бухари ривайити). Андин мону дуани оқатти: بِاسْمِكَ رَبِّي وَضَعْتُ جَنْبِي، وَبِكَ أَرْفَعُهُ، إِنْ أَمْسَكْتَ نَفْسِي فَارْحَمْهَا، وَإِنْ أَرْسَلْتَهَا فَاحْفَظْهَا بِمَا تَحْفَظُ بِهِ عِبَادَكَ الصَّالِحِينَ

йәни *«Әй, Пәрвәрдигарим! Сениң намиң билән өзәмни йәргә қойдум вә намиң билән орнумдин туримән, әгәр җенимни алмақчи болсаң униңға рәһим қилғин, әгәр уни маңа қайта әта қилмақчи болсаң, уни үлгилик бәндилириңни сақлайдиған инайитиң билән сақлиғин»* (Бухари ривайити).

33. Сиз ишәнгән бириниң илкидә болсиңиз һеч қорқмаң

Бир жүп әр-аял узун жиллиқ өйлүк болуп, бир-бирини бәк яхши көридекән, һәтта бирәр күн көрмисә туралмайдекән. Әмма уларниң характери бир-биригә тамамән зит болуп, әр наһайити еғир-бесиқ, оңай аччиқланмайдиған киши екән, аяли болса ериниң әксичә, аддий ишларғиму чечилидиған, сәпра мижәз (териккәк) аял екән. Улар бир күни кемә билән деңиз сәпиригә чиққан болуп, қаттиқ боран сәвәплик кемигә су тошқили турупту, кемидики йолувчилар қорқунуч ичидә дад-пәряд қилишип кетипту. Һелиқи аял бу дәһшәтлик әһвал ичидә ерини издәшкә башлапту. Қариса ери бир чәттә бәһримән олтарғудәк, аял қаттиқ ғәзәп билән еригә етилип, «Кемидә болуватқан дәһшәттин хәвириңиз йоқму? Немандақ жим олтурисиз?» – дәп вақирапту. Адәм «Биливатимән» дәпту-дә, йенидин хәнжирини (икки бислиқ чоң пичақ) чиқирип, аялниң бойниға тоғрилап туруп, «Хәнжәрдин қорқмамсиз?» – дәп қаттиқ вақирапту. Аял еригә қарап: «Яқ, қорқмаймән» дәп жавап берипту, ери аялидин: «Немишкә қорқмайсиз?» – дәп соришиға, аяли дәрһал жавап берип: «Чүнки хәнжәр мән ишәнчә қилидиған вә сөйидиған кишиниң қолида», – дәпту. Андин ери күлүмсирәп: «Мәнму шуңа қорқмаймән, чүнки бу қаттиқ боранму мән ишәнчә қилидиған вә мән яхши көридиған затниң илкидә. Әһвал мундақ турса, мән немидин қорқаттим?!» – дәпту.

Бу бир мисал, бир һекайә. Бизниң буниңдин алидиған дәрисимиз шуки, бизниң һәммә ишимиз, кечә-күндүздики әһвалимиз, тәғдиримиз вә һаятимиз, маматимиз (өлүм) чәксиз қудрәтлик, рәһим-шәпқәтлик затниң илкидә болған екән, биз шу затниң дегәнлирини орунлап, тосиғанлиридин йенип, униңға һәқиқий рәвиштә қуллуқ қилсақ, у зат бизни дуния вә ахирәтниң хапилиқлиридин, хәтәрлиридин сақлашқа йетәрликтур. Аэроплан силкингәндә, аэропландики мәсъулларниң «Қорқмаңлар, аэро-

план назаритимиз астида» дегән сөзигә ишинип, хатирҗәм болимиз, жүригимиз җайиға чүшиду-ю, Аллаһ тәаланиң йүзләрчә вәдисигә **«...кимки Аллаһқа тәқвалиқ қилидекән, Аллаһ униңға чиқиш йоли бериду»** («Талақ» сүриси, 2-айәтниң бир қисми), вә **«...Кимки Аллаһқа тәқвалиқ қилидекән, Аллаһ униң ишини оңайлаштуруп бериду...»** («Талақ» сүриси, 3-айәтниң бир қисми) дегән сөзлиригә ишәнмәймиз, гәрчә дилимизда ишәнгән болсақму, иш-һәрикитимиздә ишәнмигәндәк ипадиләрни әкс әттүрүп қойимиз. Бу бизниң йетәрсизлигимиздур.

Аллаһ тәалаға тәқвалиқ қилиш – Аллаһ тәаланиң буйруғанлирини толуқ орунлап, тосиғанлиридин дәрһал йениш арқилиқ униңға мукәммәл итаәт қилиш дегәнликтур.

34. Өлүк белиқтин башқиси суниң еқишиға маңмайду

Һаятлиқ – һәрикәт, күрәш, тиришиш вә ишләш дегәнликтур. Һаят билән өлүмниң оттурисидики пәриқ һәрикәттур. Чүнки һаятта һәрикәт, өлүмдә җимлиқ бар. Еқин су пакиз, рәңги гөзәл, тәми яхши келиду, әмма турғун су паскина, рәңги өзгәргән, тәми бузулған келиду. Һәрикәт қилмайдиған, ишлимәйдиған, қосиғини чиң толдурувелип, интернет яки телевизор алдида һаят кәчүридиған инсанлар кесәлдин қутулалмайду. Әксичә, һәрикәт қилип туридиған, ишләйдиған, бир йәрдә җим турмайдиған адәмләрниң тени сақ келиду. Чүнки ишлимәслик, җапа чәкмәслик һаятлиқниң қанунийитигә зит иштур. Чүнки Аллаһ тәала бизни тиришишқа вә ишләшкә яратқан. **«Әй, инсан! Шәксизки, сән Рәббиңниң алдиға барғанға қәдәр җапалиқ ишләйсән»** («Иншиқақ» сүриси, 6-айәт) дегән айәт буни ипадиләйду.

Дуния тәрәққий қилип, нурғун ишлар машинилашқан вә инсанниң һәрикәт қилиши азийип кәткәндин кейин, инсанларда қан бесими, қәнт кесили, қанға май арилишивелиш қатарлиқ өтмүшләрдә әҗдатлиримиз аңлап бақмиған кесәлликләр пәйда

болди. Бунiң асаслиқ сәвәви Аллаһ тәала яратқан қанунийәт-кә зит иш қилғанлиқтин болса керәк. Чүнки Аллаһ тәаланиң «тәбиәт» вә «шәриәт» дәп икки қануни бар болуп, «тәбиәт» қануниға хилаплиқ қилғанлар униң җазасини мошу дунияда тартиду. Мәсилән: пеқирлиқтин қутулуш үчүн ишлимигән, мустәмликидин қутулуш үчүн күрәш қилмиған кишиләрниң пеқирлиқтин вә мустәмликидин қутулалмиғанлиғиға, тамақниң есилини йәп, қосиғини помпайтип җүридиған, һәрикәт қилишни, ишләшни, җапа чекишни яқтурмайдиған кишиләрниң кесәл болуп яш туруп өлүп кәткинигә охшаш. Әмма Аллаһ тәаланиң «шәриәт» қануниға әмәл қилмиғанларниң җазаси ахирәттә берилиду. Демәк, Аллаһ тәаланиң қануниға хилаплиқ қилғучилар җазасини тартмай қалмайду.

«Һаятлиқ қаидилири» намлиқ әсәрниң автори Ричард Темплар мундақ дәп язиду: «Һаятлиқ җапа-мәшәққәт вә қийинчилиқлар билән толған. Һаятлиқниң шундақ болғанлиғи Аллаһ тәаланиң бәндилиригә қилған катта илтипатидур. Шуңа, униңға шүкүр қилиш тәләп қилиниду. Чүнки әгәр һаятлиқ қийинчилиқтин халий болуп, һәммә иш асан болидиған болса еди, өзимизни тәрәққий қилдуралмиған, һаятлиқтики муһим тәҗрибә савақларни үгинәлмигән болаттуқ. Һаятлиқниң һәммиси хошаллиқ күнләрдинла ибарәт болса еди, бу һаятлиқ зерикишлик болуп қалатти, униң тәми вә һалавити қалмиған болатти. Ямғур болмиған болса еди, биздә ямғур тохтиғандин кейинки хошаллиқ болматти. Һәммә иш оңай болуп кәткән болса еди, биз күч-кувәт һасил қилалмиған болаттуқ. Шуңа биз һаятлиқниң мошундақ болғанлиғи үчүн Аллаһқа шүкүр қилишимиз керәк. Йәнә шуни билишимиз керәкки, өлүк белиқла суниң еқишиға қарап маңиду. Әмма башқилар һемишә күрәш вә тиришчанлиқ ичидә болиду. Шуңа биз су үзүшни давамлаштурушимиз керәк. Әгәр шундақ қилмисақ, суда ғәриқ болуп өлимиз. Биз һәрикәт қилипла туридиған болсақ, һәрбир һәрикитимиздә, һәрбир тиришчанлиғимизда күч-кувәткә толимиз, җисманий җәһәттин лаяқәткә еришимиз вә аләмчә хошаллиқ һәм саадәтни һис қилимиз.

Бәзи статистикиларға қариғанда, дәм елишқа чиқиш әрләр үчүн һәргиз яхши иш әмәс. Чүнки дәм елишқа чиққан кишиләрниң толиси дәм елишқа чиқип, узун өтмәйла өлүп кетидекән. Сәвәп, улар сුниң еқишиниң әксигә қарап су үзүштин тохтап қалған вә өлүк белиқларға охшаш суниң еқишиға қарап маңған, шуниң билән түгәшкән. Шуңа сиз су үзүштин һәргиз тохтап қалмаң. Болмиса һаятиңиз тохтап қалиду. Һаятиңиздики һәрбир мәғлубийәт сизниң тәрәққий қилишиңиз вә ғәлибә қилишиңиз үчүн яритилған пурсәттур. Мәғлубийәт сизни ажизлаштурмайду, әксичә сизни күчлүк қилиду. Һаятлиқ әйнә шундақ күрәш вә турмай ишләштур. Әнди сиз қайсини таллайсиз? Өлүк белиқ болушниму яки күчлүк лосось белиғи болушниму?».

35. Тәвбә – истиғпарниң әһмийити

Өзиниң камчилиқлирини, хаталиқлирини вә гуналирини тонуп, Аллаһ тәалаға тәвбә-истиғпар ейтиш арқилиқ униңдин кәчүрүм тиләп туруш сәмимийликниң, кәмтәрликниң ипадисидур.

Тәвбә – қилмишиға пушайман қилип дуруслуққа қайтиш дегәнликтур. Истиғпар – Аллаһ тәаладин гунасини мәғпирәт қилишини тиләш дегәнликтур. Заманимизда көпинчә кишиләр тәвбә-истиғпар ейтиңлар дейилсә, худди тәвбә-истиғпарни чоң гуналарни садир қилған яки җинайәт ишлигән адәм ейтса болиду дегәндәк, яки әлһәмду лилләһ биз бәш вақ намизимизни мукәммәл ада қилип келиватимиз, бирсиниң һәққини йемидуқ, бирсигә зулум қилмидуқ, Аллаһ тәалаға асийлиқ қилмидуқ, шуңа истиғпарни ейтсақму яки ейтмисақму бәк муһим әмәс дегәндәк қилип, тәвбә-истиғпардин ибарәт бу муһим әмәлгә әһмийәт бәрмәйду. Әмәлийәт улар ойлиғандәк әмәс. Чүнки тәвбә-истиғпарни гунакар адәмләрла ейтмайду. Чүнки истиғпарни гунадин пак пәйғәмбәрләр һәммиси ейтқан. Пәйғәмбәр әләйһиссалам: *«Мән һәр күни Аллаһқа 70 қетимдин көпирәк тәвбә-истиғпар ейтимән»* дегән (Бухари ривайити). Илгирики вә кейинки пүтүн

гуналири, камчилиқлири вә хаталиқлири кәчүрүм қиливетилгән бир пак пәйғәмбәрниң күндә Аллаһ тәалаға 70 қетимдин артуқ тәвбә-истиғпар ейтишиниң сәвәви немә? Тәвбә дегәнни гуна қилғанларла қиламду? Яқ! Тәвбә-истиғпар қәдимимизниң тейилип кәтмәслиги, тоғра йолда изчил жүрүшимиз үчүн толиму зөрүрдур. Мәсилән: көйнигиниң түгмилирини хата әткән адәм уни байқиған һаман дәрһал хаталиғини түзитип, түгмини тоғра етип маңғанда, кейинки түгмиләр дурус етилип маңиду, әгәр мундақ қилмиғанда баштики түгмидин башлап һәммини бир-бирләп оңшап чиқишқа тоғра келиду. Худди шуниңдәк, һәрбир гуна вә һәрбир хаталиқ үчүн тәвбә қилип вә хаталиқни түзитип маңғанда, дуруслуқ вә тоғрилиқ үстидә маңған болимиз, әгәр мундақ қилмиғанда, гуналиримиз вә хаталиқлиримиз бизни һалак қилиду. Пәйғәмбәр әләйһиссалам: *«Һечқандақ бир гунани кичик санимаңлар, гуналар бирикип ахири адәмни һалак қиливетәләйду»* дегән (Имам Әһмәд ривайити).

Тәвбә-истиғпар адәмни тоғра йолда мустәһкәм қилиду

Тәвбә-истиғпар адәмни гуналардин паклап, хаталиқлардин жирақ қилип туридиған нәрсә. Хаталиқни оңшап, гунани тәвбә билән өчүрүп маңмиғанда, бир гуна йәнә бир гунани, бир хаталиқ йәнә бир яки бир қанчә хаталиқларни туғдуруп меңиверидү. Шуниң билән уни оңшаш қийин болиду. Бу худди көйнәкниң биринчи түгмисини хата етиш билән униң пүтүн түгмилири хата етилип маңғиниға охшаш. Көйнәкниң дәсләп әткән түгмисини қайтидин тоғра әткәндин кейинла, башқа түгмиләрму тоғра вә җайида етилип маңиду.

Өз хаталиғини билгән һаман униңдин дәрһал қол үзгән, бир гунани ишлигән һаман униңға пушайман қилип, тәвбә қилған адәм қайта хаталиқ садир қилиштин вә гунаға чүшүп келиштин өзини жирақ туталайду. Демәк, тәвбә-истиғпар адәмниң иш-һәрикәтлириниң тоғра вә мустәһкәм болуп давам қилишини

капаләтләндүридиған нәрсә. Шуңа тәвбиниң әһмийити зор, пайдиси көптур.

Пәйғәмбәр әләйһиссалам йәнә: *«Һәрқандақ адәм балиси хаталашқучидур, хаталашқучиларниң әң яхшиси тәвбә қилғучилардур»* дегән (Тирмизий вә Әбу Давуд ривайити). Буниңдики сир немә? Чүнки тәвбә-истиғпар инсанниң тоғра йолдин езип кәтмәслиги үчүн униң қәдимини мустәһкәм қилип туридиған, хаталиқларниң вақтида жуюлуп, гуналарниң өчүрүлүп туруши арқилиқ уни мурәккәп хаталиқлар вә еғир гуналардин сақлап туридиған қалқандур.

Истиғпар ейтишниң муәййән вақти йоқ. Уни қайси вақитта вә қандақ жайда ейтса болиду.

Истиғпар ейтишниң әң әвзәл вақти

Истиғпар ейтишниң әң әвзәл вақти сәһәр вақтидур. Аллаһ тәала жәннәткә киридиған тәқвадарларниң сүпәтлирини баян қилған айәттә уларни **«...улар сәһәрләрдә истиғпар ейтқучилардур»** («Аль-Имран» сүриси, 17-айәтниң бир қисми) дәп махтиған. Йәнә **«Улар сәһәрләрдә (Рәббидин) мәғпирәт тиләтти»** («Зарият» сүриси, 18-айәт) дәп тәриплигән.

Истиғпар барчә қийинчилиқни һәл қилишқа вәсилә болиду

Истиғпарниң барчә қийинчилиқларниң һәл болушидики ролини һечким инкар қилалмайду. Чүнки бу әмәлийәт. Бир адәм Сәудийә Әрәпстанниң сабиқ муфтиси әлламә Абдулла ибни Базниң йениға келип, аялиниң йәттә жилдин бери һамилдар болмиғанлиғини ейтип, униңдин бир чиқиш йоли сориғанда, әлламә Абдуллаһ ибни Баз у адәмгә истиғпарни көп ейтқин дәп буйруған. Бир жилдин кейин һелиқи адәм әлламә ибни Базниң һузуриға келип аялиниң һамилдар болғанлиғини ейтқан.

Әнди өтмүшләрдин мисал кәлтүрмәкчи болсақ, дәймизки, бир адәм әлламә Һәсән Бәсриниң һузуриға келип, ямғур яғмиғанлиқтин шикайәт қилип кәлгән. Әлламә Һәсән Бәсри униңға «Истиғпар ейтқин» дәп нәсиһәт қилған. Арқидин йәнә бир адәм келип аялиниң туғмас екәнлигини вә өзиниң бала көрүшни арзу қилидиғанлиғини ейтқанда, униңғиму «Истиғпар ейтқин» дәп нәсиһәт қилған. Арқидин йәнә бир адәм келип өзиниң қаттиқ йоқсул екәнлигини ейтип, бирәр чиқиш йоли бармиду, дәп сориғанда, униңғиму «Истиғпар ейтқин» дәп нәсиһәт қилған. Әлламә Һәсән Бәсриниң йенида олтурғанлар униңдин «Өзлири кәлгән бу кишиләрниң һәммисини истиғпар ейтишқа буйридиғу?» – дегәндә, әлламә Һәсән Бәсри уларға Нуһ әләйһиссаламниң мону сөзини тилавәт қилип бәргән екән: **«(Уларға) ейттим: Рәббиңлардин мәғпирәт тиләңлар. Чүнки у наһайити мәғпирәт қилғучидур. (Шундақ қилсаңлар) у силәргә мол ямғур яғдуруп бериду. Силәрниң пул-мелиңларни вә оғуллириңларни көпәйтип бериду, силәргә бағларни, өстәңләрни əта қилиду»** («Нуһ» сүриси, 10–12 айәтләр).

Истиғпарниң пайдилири көп

Биринчиси: истиғпар ейтип туридиған адәм дунияда маддий вә мәнивий җәһәтләрдин һәргиз азап чәкмәйду. Чүнки Аллаһ тәала «Қуръан кәрим»дә мундақ дегән: **«...улар истиғпар ейтип турған чағда Аллаһ уларға азап қилмайду»** («Әнфал» сүриси, 33-айәтниң бир қисми). Демәк, истиғпар инсанни маддий, мәнивий, пикрий вә иҗтимаий барлиқ азаплардин азат қилиду.

Демәк, йәр йүзидә икки аманлиқ бар. Уларниң бири өтүп кәткән, йәнә бири қелип қалғандур. Кетип қалғини пәйғәмбәр әләйһиссаламдур. Қелип қалғини истиғпардур.

Иккинчиси: истиғпар инсанға барлиқ яхшилиқ түрлирини ачиду. Бу мавзуда Нуһ әләйһиссаламниң **«...Рәббиңлардин мәғпирәт тиләңлар. Чүнки у наһайити мәғпирәт қилғучидур.**

(шундақ қилсаңлар) у силәргә мол ямғур яғдуруп бериду. Силәрниң мал-мүлкүңларни вә оғуллириңларни көпәйтип бериду, силәргә бағларни, өстәңләрни эта қилиду» («Нуһ» сүриси, 10–12 айәтләр) дегән сөзини әскә елиш йетәрликтур.

Үчинчиси: истиғпар мусулман адәмгә вә мусулманлар җәмийитигә күч-кувәт вә қудрәт эта қилиду. Аллаһ тәала Һуд әләйһиссаламниң қовмиға ейтқан сөзини қиссә қилип мундақ дәйду: **«Ей, қовмим! Рәббиңлардин мәғпирәт тиләңлар, андин униңға тәвбә қилиңлар. (Шундақ қилсаңлар), у силәргә көп йеғин яғдуруп бериду вә күчүңларға күч қатиду...»** («Һуд» сүриси, 52-айәтниң бир қисми).

Төртинчиси: истиғпар инсанға бәхит-саадәтлик һаят беғишлайду. Аллаһ тәала йәнә Һуд әләйһиссаламниң сөзини қиссә қилип мундақ дәйду: **«Силәр Рәббиңлардин мәғпирәт тәләп қилиңлар, андин униңға тәвбә қилиңлар. (Шундақ қилсаңлар) Аллаһ силәрни бәлгүләнгән әҗилиңлар тошқичә убдан яшитиду...»** («Һуд» сүриси, 3-айәтниң бир қисми).

Гуна қилмайдиған адәм йоқ

Һәрқандақ адәм билип-билмәй чоқум хаталиқ өткүзиду вә гуналиқ қилмишлардин хали болалмайду. Һәтта һеч гуна қилмиған адәмниң өзини гунасиз һис қилип, мәғрурлинишиниң өзиму гуна өткүзгәндин еғирирақ гунадур. Демәк, дунияда гунасиз адәм йоқ! Аллаһ тәала гуна қилмайдиған адәмдин гуна қилип, гунариға тәвбә қилип, мунаҗатта (Аллаһтин мәдәт, ниҗатлиқ тиләп қилинидиған ибадәт) болған адәмни яхши көриду. Чүнки гуна қилмиған адәм гуна-мәсийәтниң һарам ләззитини тетимиғанлиғи үчүн, у мәғпирәтниң һалавитиниму тетиялмайду. Мәсилән: тамака чекишкә охшаш бирәр гуна ишқа адәтлинип қалған адәм уни ташлаш йолида көп қийинчилиқ тартиду, қийнилиду, азаплиниду, бу арқилиқ Аллаһ тәаланиң дәргаһида һәссиләп совапқа еришиду, гуналирини тәвбә арқилиқ яхши әмәл-

ләргә өзгиртәләйду. Әмма гуна қилмиған адәм мундақ қийинчилиққа учримайду вә мәғпирәтниң ләззитиниму тетимайду.

Пәйғәмбәр әләйһиссалам: *«Әгәр силәр гуна қилмисаңлар, Аллаһ гуна қилидиған, андин кейин тәвбә қилидиған бир хәлиқни яритип, уларниң гуналирини мәғпирәт қилиду»* дегән (Муслим ривайити). Бу һәдис Аллаһ тәаланиң гуна-мәсийәтләрни яқтуридиғанлиғинини ипадилимәйду, әксичә бәндилириниң тәвбилирини қобул қилиш арқилиқ өзиниң «әл-Ғәфур» йәни «кәчүргүчи» вә «әл-Ғаффар» «наһайити, бәк кәчүргүчи» дегән улуқ сүпәтлириниң әсәрлирини оттуриға чиқиришни вә бәндилиригә болған меһрибанлиғини ипадиләшни халайду.

36. Кишиләрни хошал қилиш сәнъити

Ислам динимиз пүткүл аләмләр үчүн рәһмәт вә шәпқәт дини болғанлиқтин, инсанларни дуния вә ахирәттә бәхитлик вә һузурлуқ һаятқа ериштүрүшни ғайә қилғандәк, кишиләрниң көңүллиригә хошаллиқ киргүзүшни ибадәт қатаридин санниған. Пәйғәмбәр әләйһиссалам буни баян қилип мундақ дегән: *«Пәриз әмәллардин қалса Аллаһқа әң сөйүмлүк әмәл бирәр мусулманниң көңлигә хошаллиқ киргүзүштур»* (Имам Тәбәрани ривайити), *«Бирәр кишиниң көңлигә хошаллиқ киргүзүш гуналарниң мәғпирәт қилинишиға түрткә болиду»* (Имам Тәбәрани ривайити).

Ривайәт қилинишичә, мәлум бир дохтурханида икки бемар айларчә давалинидекән. Уларниң бири омуртқиси зәхмиләнгәнликтин орнидин туралмайдекән. У деризиниң йенидики каравәттә ятқан бемарниң параңлирини аңлап көңлини хуш қилидекән. Деризиниң йенидики каравәттики бемар дайим деризидин сиртқа қарап олтуруп, униңға сирттики гөзәл мәнзириләр һәққидә сөзләп беридекән, сирттики хуш пурақ гүлләр, мәйданда ойнаватқан омақ балилар, сайраватқан қушлар тоғрилиқ тохтимай сөзләп беридекән. Буниң билән һелиқи орнидин туралмайдиған бемар көңлини хуш қилип, һузур ичидә

ятидекән. Күнләрниң биридә деризиниң йенидики каравәттики бемардин үн чиқмайдиған болуп қапту, орнидинму турмапту. Арқидин һәмшириләр алақзадә болушуп, дохтурни чақирипту. Қариса у бемар аллибурун вапат болған екән. Кейин һелиқи орнидин туралмайдиған бемар өзини деризиниң йенидики каравәткә йөткәп қоюшини тәләп қилипту. Униң тәливигә асасән, дохтурлар уни деризиниң йенидики каравәткә йөткәп қоюпту. Адәм өзидә «әнди мәнму сирттики гөзәл мәнзирини көрүп ятидиған болдум» дәп ойлап хошал болупту. Әмма қариғидәк болса, сиртта йоған бир там болуп, у там сиртни пүтүнләй тосап туридекән, деризиниң сиртида тамдин башқа һечнәрсә йоқ екән. Бемар буниңға һәйран болуп, һәмшириләрдин сорапту: «Қени бу сирттики гөзәл мәнзириләр? Қени у омақ балилар, қени у хуш пурақ гүлләр? Қени қушлар?». Һәмшириләр бемарниң әқлидин гуманлинишқа башлапту, андин униңға сиртта өзи көргән әшу тамдин башқа һечнәрсә йоқлиғини ейтипту. Андин һелиқи бемар һәмшириләрдин вапат болған бемарниң әма екәнлигини аңлап техиму һәйран болупту. Көп ойланмастинла мәрһумниң өзини хуш қилиш үчүн әшу гөзәл һекайиләрни тоқуп чиққанлиғини билип, униң бу гөзәл әхлақидин қаттиқ тәсирлинип жиғлап кетипту. Кишиләрниң көңлигә хошаллиқ киргүзүш дегән әйнә шундақ оңай, әмма унтулмас яхшилиқтур. Һәрбиримиз буни қилалаймиз.

Инсанларға яхшилиқ қилишниң башқичә бир ләззити бар. Униң ләззитини хәйир-еһсан егилирила тетиялайду. Чүнки яхшилиқ көңүлни шатландуридиған, вижданни раһәтләндүридиған, инсанларни хош қилидиған гөзәл әхлақтур. Бәргүчи үчүн әң чоң хошаллиқ униң кишиләргә бәргән вақтидики хошаллиғидур.

Пәйғәмбәр әләйһиссалам: *«Яхшилиқ адәттур»* дегән (Имам Ибни Мажә ривайити). Бу сөзниң мәниси шуки, Аллаһ тааланиң мәхлуқатлириға яхшилиқ қилиш, һемишә яхши ишларни қилиш вә яхшилардин болуш һәрбир мусулман қилишқа тегишлик зөрүрийәттур. Кишиләргә яхшилиқ қилиш яритилиштики

тәбиий һаләтни сақлап қалғанлиқ вә яритилишниң тәқәззасиға мунасип иш қилғанлиқтур. Чүнки инсанлар туғулушидин яхшилиқ сөйиду вә яманлиқтин нәпрәтлиниду.

37. Аллаһ тәалаға мураҗиәт қилишни унтуп қалмайли!

Турмушимизда дуаниң роли интайин чоң вә әһмийити зордур. Дуа мусулман кишиниң өткүр қурали вә түрлүк хәтәрләрдин сақлинидиған қалқинидур. Инсанийәтниң иптиһарлиқ (пәхирлинидиған) үлгиси һәзрити Муһәммәд әләйһиссалам кечә-күндүздики һәрбир ишта Аллаһ тәалаға мураҗиәт қилатти, һемишә Аллаһ тәала билән биллә еди. У һәр күни һаятни хошаллиқ вә үмүт билән күтүвалатти. Кечиниң үчидин бири қалған вақтида, орнидин туруп: الْحَمْدُ لِلّٰهِ الَّذِي عَافَانِي فِي جَسَدِي وَرَدَّ عَلَيَّ رُوحِي وأَذِنَ لِي بِذِكْرِهِ *«Тенимни сақ қилған, җенимни маңа қайта әта қилған вә өзини яд етишим үчүн маңа пурсәт бәргән Аллаһқа шүкүр ейтимән»* дәтти (Тирмизий ривайити).

Пәйғәмбәр әләйһиссалам: *«Дуа – ибадәттур»* (ӘбуДавуд ривайити) дәп көрсәткән. Чүнки дуа әң сәмимий вә әң ихласлиқ ибадәттур. Пәйғәмбәр әләйһиссалам йәнә: *«Аллаһ тәалаға дуадин йеқимлиқ бирнәрсә йоқ»* (Имам Әһмәд ривайити) дәп көрсәткән. Чүнки Аллаһ тәала бәндилириниң өз аҗизлиғини вә униңға болған муһтаҗлиғини һемишә һис қилип турушини яқтуриду.

Дуния тирикчилиги бизниң көпинчә вақитларда Аллаһ тәаладин ғәплəттә қелишимизға, униңға болған қулчилиқ вәзипимизни унтушимизға, униң бәлгүлимилиридин чәтнәп қелишимизға вә униң һемишә биз билән биллә екәнлигини унтушимизға сәвәп болиду. Әмма биз һемишә Аллаһ тәалаға мураҗиәт қилиш вә униңға һаҗәтлиримизни изһар қилиш билән болғинимизда, биз тилигәнлиримизгә еришкәнниң сиртида, Аллаһ тәаланиң һимайиси вә қоғдиши астида болимиз. Буниң билән бизниң дин вә дуниялиқ барлиқ ишлиримиз ғәлибилик болған һалда давамлишиду.

Мәсилини һәл қилишниң чариси сәвәп билән дуадур

Нурғун кишиләр бешиға кәлгән қийинчилиқларниң һәммисини сәвәп қилиш биләнла һәл қилип кәткили болидиғанлиғини ойлап, Аллаһ тәалаға мураҗиәт қилиш, униңдин ярдәм вә мәдәт сорашни унутқан һалда, маддий сәвәпләргила тайиниду. Нәтиҗидә, улар бәхит-саадәтниң барлиқ сәвәплирини вә чарәтәдбирлирини шунчилик мукәммәл, шунчилик толуқ орунлиған болсиму, улар йәнила бәхитлик болалмайду. Чүнки ишларниң ғәлибилик болуши үчүн икки шәрт бар. Бири Аллаһ тәалаға чин ишәнчә қилип тайиниш, йәнә бири сәвәп қилиштур. Бу икки шәртниң қайсибирини тәрк әткән адәм қилған ишида ғәлибә қилалмайду. Мәсилән: бәзи адәмләр өзлирини вә балилирини бәхитлик қилиш үчүн қилмиғини қалмайду, бар күчи билән тиришиду, яхши мәктәпләрдә оқутиду, балилириниң маддий еһтияҗлирини тәл-төкүс қилип бериду, бәхитлик турмуш үчүн маддий сәвәплириниң һәммисини қилиду. Әмма ахирида йә өзлири, яки балилири бәхитлик болалмиғанлиқтин, улар бу турмуштин қахшайду, балилири ата-анисидин мәмнун әмәс, ата-анилириму балилиридин рази әмәс, һәммиси бәхитсиз бир һаятқа муптила болуп қалиду. Йәнә нурғун кишиләр гәрчә маддий имканийәтлири чәклик, өзи йоқсул болсиму, әмма мәнивий тәрәптин әң бай, әң күчлүк яшайду. Улар һемишә Аллаһ тәала билән биллә болғанлиқтин, баяшатлиқ вә тарлиқ турмушта Аллаһ тәалани унтуп қалмиғанлиқтин, өзи һемишә бәхитлик, көңли теч һалда турмушни давам қилиду. Улар балилириға көп мал-дуния тепип берәлмисиму, уларни һемишә Аллаһ тәала билән болидиған, һәрқандақ бир ишта униңдин ярдәм сорайдиған вә өзиниң Аллаһ тәалаға муһтаж екәнлигини дайим һис қилидиған қилип тәрбийә қилғанлиқтин, ата-ана билән балиларниң қәлбидә ортақ орун алған қанаәт сайисида улар һемишә бәхитлик, һемишә хошал турмуш кәчүриду.

Ибраһим әләйһиссалам аяли Һәҗәр билән оғли Исмаил әләйһиссаламни қәдимки Мәккидин ибарәт дәштә чөлдә сусиз, таамсиз тәрк етип кетип қалиду. Әмма Ибраһим әләйһиссалам уларни өз һалиға, өзиниң бешиниң чарисини өзи көрүшкә ташлап қойған әмәс. Чүнки һечбир ата аилисини мундақ йөләксиз тәрк әтмәйду, буни тәсәввур қилғилиму болмайду. Шәксизки, Ибраһим әләйһиссалам уларни Аллаһ тәалаға қоюп кәткән еди. Чүнки аяли Һәҗәрниң: «Әй, Ибраһим! Бизни мундақ чөлдә ялғуз тәрк етиш өз рәйиңиздинму яки Рәббиңиз шундақ әмир қилдиму?» – дәп сориғанда, Ибраһим әләйһиссалам : «Рәббим шундақ әмир
қилди» дәп җавап бәргәнлиги, андин Һәҗәрниң толуқ хатирҗәмлик вә Аллаһ тәалаға болған чин ишәнчә билән: «Болди, ундақта, сиз кетивериң» дәп җавап бәргәнлиги буни ипадиләйду. Йәни Ибраһим әләйһиссалам билән Һәҗәр һәммидин авал Аллаһ тәалаға ишәнчә қилған. Ибраһим әләйһиссалам аилисини қақаслиқ чөлдә ташлап қоюп, җим олтурған әмәс, бәлки Аллаһ тәалаға ялвурған, униңдин аилисини түрлүк ризқлар билән ризқландурушини тилигән вә мундақ дегән: **«Рәббимиз! Әвладимниң бир қисмини сениң һөрмәтлик өйүңниң қешидики екинсиз бир вадиға орунлаштурдум, Рәббимиз! Сәнму инсанлардин бир қисминиң диллирини уларға майил қилғин, түрлүк мевиләрни уларға ризқ қилип бәргин. Үмүтки, улар (бу немәтлириңгә) шүкүр қилғай»** («Ибраһим» сүриси, 37-айәт).

Аллаһ тәалаға мураҗиәт қилиш әң һәл қилғуч чаридур

Йәнә нурғун кишиләр мәйли аилә һаятида болсун, мәйли иш вә хизмәт һаятида болсун, өзлири дуч кәлгән кризисларни, қийинчилиқларни вә җедәл-маҗираларни һәл қилиш үчүн маддий сәвәпләрниң һәммисини толуқ қилиду. Мәсилән: улар аилә һаятидики җедәл-маҗираларни һәл қилиш йолида чоңларға, жутниң

каттилириға, әһли-илимләргә, һәтта гайида қанун органлириға мураҗиәт қилғинидәк, иш вә хизмәт һаятидики кризисларни вә қийинчилиқларни һәл қилишта, шу саһаниң мутәхәссислиригә, тәҗрибә егилиригә вә қанун китаплириға мураҗиәт қилиду. Уларниң көплири шундақ қилған турупму, йәнила ғәлибә қилалмайду, мәсилини һәл қилалмайду. Чүнки улар өзлири әң йеқин болған, һәтта уларға өзлириниң җан томурлиридин бәк йеқин туруватқан зат – Аллаһ тәалаға мураҗиәт қилишни унтуп қалиду, униңдин ярдәм сорашқа әһмийәт бәрмәйду. Шуңа улар мәсилилирини һәл қилалмайду. Чүнки кризисниң тәл-төкүс һәл болуп, көңүлни раһәтлитиши үчүн сәвәп билән Аллаһ тәалаға мураҗиәт қилиштин ибарәт икки шәртниң һазир болуши шәрттур. Сәвәпкила йөлинивелип, Аллаһ тәалаға мураҗиәт қилишни унутқанлар ғәлибә қилалмиғандәк, Аллаһ тәалаға тайиниш баһаниси билән сәвәп қилмиғанларму ғәлибә қилалмайду. Инсанийәтниң иптихарлиқ үлгиси, гөзәл әхлақниң нәмуниси һәзрити Муһәммәд әләйһиссалам сәвәп қилиш билән Аллаһ тәаладин ярдәм сораштин ибарәт бу икки амилни қолдин бәрмәтти. Ғәлибә униңға вәдә қилинған, һәтта Мәккиниң азат болидиғанлиғи униңға алдин бешарәт берилгән туруп, шу ғәлибини қолға кәлтүрүш йолида җиһат қилишни унутмиғандәк, Аллаһ тәалаға тайинишни, униңдин ярдәм сорашниму унтумиған. Шуңа у һәммә ишида ғәлибә қилған.

Аллаһ тәала бәндилириниң униңға дуа қилип турушини вә өзиму бәндилириниң сориғанлирини əта қилип, уларни хошал қилишни яқтуриду. Аллаһ тәала бәндилирини дуа қилишқа тәшәббус қилип: **«...Маңа дуа қилиңлар, мән (дуариңларни) иҗабәт қилимән»** («Ғафир» сүриси, 60-айәтниң бир қисми) дәп көрсәткән. Йәнә шу айәткә улап: **«...мениң ибадитимдин баш тартқучилар харланған һалда дозаққа кириду»** дейиш арқилиқ дуаниң ибадәт екәнлигини вә дуадин беһаҗәт болғучиларниң дозаққа киридиғанлиғини әскәрткән. Дуа шундақ пәзиләтлик вә пайдилиқ бир ибадәтки, мусулман киши Аллаһ

тәаладин һаҗәтлирини сораш йүзисидин униңға дуа қилғинида үч тәрәптин пайдиға еришиду: биринчидин, Аллаһ тәалаға дуа қилип, уни сөйүндүргәнлиги үчүн Аллаһ тәаланиң муһәббитигә еришиду; иккинчидин, дуа ибадәт болғанлиғи йүзисидин ибадәтниң совавиға еришиду; үчинчидин, сориған һаҗәтлири рава болиду. Навада сориғанлири иҗабәт болмиған тәғдирдиму униң әҗрини чоқум көриду.

38. Ата-ана билән бала оттурисидики ишәнчә кредити

Банкиға пул қойған адәм уни күтүлмигән әһвалларға йолуққанда ишлитиш вә зөрүр һаҗәтләрдин чиқиш үчүн қойиду. Ишәнчә кредитиму худди банк кредитиға охшаш муһим һаҗәтләрдин чиқиш үчүн селиниду. Банк кредитидики аманәт турмуш үчүн муһим болғандәк, ишәнчә кредитидики аманәт кишилик мунасивәт үчүн наһайити муһимдур. Биз һәрқандақ бир адәмгә, хусусән балиларға тоғра, сәмимий вә растчил болушимиз биздики ишәнчә кредитини бейитиду. Ишәнчә кредити башқа һиссият селинмилириниң асасий һесаплиниду. «Ишәшлик адәм» дегән ишәнчә кредитиға егә болуш банкида миллион долларлиқ пул кредитиға егә болғандин жуқуридур. Чүнки адәмниң қиммити униң ишәнчә кредитида болиду.

Инсанда һәрхил кредитлар болиду. Буларниң ичидә әң қиммәтлик кредит ишәнчә кредитидур. Мундақ кредити болған адәм навада хаталашсиму яки башқилар төһмәт қилип қарилисиму, кишиләр йәнила уни ақлайду вә униңға ишиниду. Чүнки униңдики ишәнчә кредити уни шундақ ишәшлик адәмгә айландуриду. Пәйғәмбәр әләйһиссалам бир саһабиниң өйигә меһманға барған болуп, аилидики аял балисини *«Бери кәл, саңа бирнәрсә беримән» дәп чақириведи, пәйғәмбәр әләйһиссалам у аялдин: «Сиз балиңизға немә бәрмәкчи?» – дәп сориди. Аял: «Бәлки хорма берәрмән», – деди. Андин пәйғәмбәр әләйһиссалам*

униңға: «Әгәр сиз балиңизға бирнәрсә бәрмисиңиз, сизгә ялған ейтқанлиқниң гунаси йезилиду», – деди. Пәйғәмбәр әләйһиссалам һәрбир пурсәттә кишиләргә тәлим беришни қолдин бәрмәтти. Аялниң балисиға вәдә қилип болуп, униңға бирнәрсә бәрмәслиги өзидики ишәнчә кредитини йоқитип қоюшини пәйғәмбәр әләйһиссалам убдан биләтти. Шуңа аялға шундақ дегән. Ата-аниниң өзидики ишәнчә кредитини йоқитиши бирәр қетим ялған ейтиш биләнла әмәлгә ашидиған шунчилик оңай иш. Әмма йоқатқан кредитини он дәрижигә яки жигирмә дәрижигә көтүрүш оңай әмәс, һәтта мүмкин әмәс. Бу чеқиватқән чинини әслигә кәлтүргили болмиғандәк иштур. Чүнки сиз балиңизға бир қетим ялған ейтип қоюп, арқидин он қетим, әллик қетим, һәтта йүз қетим раст сөзлисиңизму, пәрзәнт сизгә толуқ ишәнчә қилалмаслиғи мүмкин. Чүнки у көңлидә «Дадам маңа бир қетим ялған сөзлигәнти, бәлки бу қетимму ялған ейтидиғанду» дәп ойлайду. Әгәр пәрзәнт сиздин бирәр қетимму ялған сөз аңлимиған болса, бирәр қетимму вәдиңизни бузмиған болсиңиз, пүтүн дуния хәлқи бирлишип сизни ялғанчи десиму, пәрзәнт уларға қәтъий ишәнмәйду вә сизни җенини тикип қоғдайду.

Инсан әң авал өз пәрзәнтлириниң нәзәридә ишәшлик адәм болуши лазим. Әгәр мундақ болмиғанда, у адәм һәрқанчә өлима яки зиялий болуп кәтсиму пәрзәнт тәрбийисидә ғәлибә қилалмайду. Сәмимий болуш дегән – сөзидә туруш, растчил болуш, ейтқанлирини әмәлдә көрситиш дегәнликтур. Ата-ана билән балилар оттурисидики ишәнчә кредити уларни бир-биригә бағлап туридиған асаслиқ һалқа һесаплиниду. Ишәнчә кредити көпәйгәнсири уларниң оттурисидики мунасивәт техиму күчлиниду, у төвәнлигәнсири уларниң оттурисидики мунасивәт аҗизлишиду.

Ата-ана билән бала оттурисида ишәнчиниң йоқилиши

Ата-анилар билән балилар оттурисидики ишәнчиниң йоқилиши әң хәтәрлик ақивәтләргә йол ачидиған хаталиқтур. Ата-анисиға ишәш қилмиған бала, қандақму уларниң тәрбийисини қобул қилсун?

Ата-ана билән бала оттурисидики ишәнчиниң йоқилишиға сәвәп болидиған асаслиқ амиллар ата-ананиң балисиға қилған вәдисигә хилаплиқ қилиши, балиға қилған тәһдидлирини (қорқутуш) ижра қилмаслиғи, ялған сөзлиши вә сахтипәзлик қилиши қатарлиқ начар илләтләрдур.

Ата-ана балисиға түнүгүн бәргән вәдисини бүгүн унтуп келиши мүмкин. Әмма балилар бир жилдин кейинму унтумайду. Балиларниң әқлини аддий санашниң өзи бир хаталиқ.

Ата-аниларниң бәзидә балиларни қорқутуш нийити билән «Өлтүримән», «Бойнуңни үзимән» дегәнгә охшаш тәһдидлик сөзләрни ишлитиши балиларни техиму исиянкарлиққа (қаршилиқ) майил қилип қойиду. Чүнки балилар ата-анисиниң уларни өлтүрмәйдиғанлиғини вә бойнини үзмәйдиғанлиғини яхши билидиған болғачқа, нәтижидә уларниң дегәнлириниң әксини қилиду. Шуңа әмәлгә ашмайдиған тәһдидлик сөзләрни ишләтмәслик лазим.

Бу хаталиқниң зиянлири

1. Бала ата-анисиға ишәнмәйдиған болуп қалса, уларниң қилған чирайлиқ нәсиһәтлирини қобул қилмайду, уларниң тәһдидлиридинму қорқуп қалмайду. Нәтижидә, ата-анисиниң тәрбийисидин мәһрум қалиду.

2. Бала ата-анисиға ишәш қилалмайдиған болуп қалғанда, у ишәнчини кочидики достлириға яки муәллимигә, яки савақдашлириға бағлайдиған болуп қалиду. Бу достлар вә савақдашлар үлгә болушқа тегишлик диянәтлик, әхлақлиқ кишиләрдин болсиғу мәсилә йоқ. Навада улар әхлақсиз, диянәт-

сиз, һәтта имансиз кишиләрдин болуп қалсичу? Бу чағда әһвал немә болмақ?

Шәксизки бу әһвалда, балиниң вә ата-аниниң тәңла зиян тартқини тартқан. Бу зиянниң алдини елиш бәкму қийин, һәтта мүмкин әмәс.

3. Ата-анисидин өзини қачуридиған, улар билән сөһбәтлишишни вә улардин ярдәм сорашни халимайдиған балилар башқилардинму ағринип жүридиған болуп қалиду. Нәтижидә, ялғузлуқни халайдиған, кишиләрдин қачидиған болуп чиқиду. Чүнки у баридиған дости, муәллими вә савақдиши һемишә униң дәртлирини тиңшап олтуралмайду, чүнки уларниңму өзлириниң иши болиду.

Бу хаталиқни түзитишниң чариси

1. Ата-бала мунасивитини күчәйтиш лазим, улар ата-бала әмәс, гоя достлардәк сирдаш болуп кетиши керәк.

2. Балиларға уларниң аилидики әһмийитини һис қилдуруш, аилиниң бәзи ишлири вә планлири тоғрилиқ уларға мәслиһәт селиш, һәмдә уларға йешиға вә сәвийәсигә мунасип аилә мәсъулийәтлирини жүкләш.

3. Ата-ана балиларға қилған вәдисигә чоқум әмәл қилиши, әмәлгә ашуралмайдиған ишқа вәдә бәрмәслиги лазим. Мабада вәдисини әмәлгә ашуралмайдиғандәк болуп қалса, дәрһал балиларға өзрисини ейтип, чүшәндүрүш бериши лазим.

39. Тәғдиргә исиян қилиштин сақлиниң

Аллаһ тәала инсан характерини баян қилип мундақ дегән: **«Инсан һәқиқәтән чидамсиз яритилди. Өзигә бирәр көңүлсизлик йәтсә, бәкму зарланғучидур. Бирәр яхшилиққа еришсә, наһайити бехиллиқ қилғучидур»** («Маариж» сүриси, 19–21 айәтләр). Инсан җисми тупрақтин, роһи Аллаһ тәала тәрипидин кәлгән бир мәхлуқтур. Инсанда яхшилиқ вә яманлиқниң түрткилири мәвҗуттур. Шуңа у яхшилиққиму майил,

яманлиққиму майилдур. Инсанни пәқәт сағлам иман, «Қуръан кәрим» вә сап әқил қатарлиқ яхшилиқ амиллирила яман ишлардин сақлап қалалайду вә тизгинлийәләйду. Әгәр мундақ тизгинләнмигәндә, инсанниң башқа җанлиқлардин пәрқи қалмайду. Инсан өз тәбиитидә дунялиқ мәнпәәтни бәк яхши көриду. Шуңа инсанларниң нурғуни дунялиқни ахирәтликтин алдинқи орунда қоювалиду. Инсанни мундақ қилиштин имандин башқа һечнәрсә тосалмайду. Инсан пәқәт иман сайисидила һәқиқәтни һәқиқәт, батилни батил дәп тонуйду. Қәлби иман билән безәлгән адәм һәқиқәтни тонуған һаман униңға әгишиду вә Аллаһ тааланиң әмир-пәрманлирини орунлайду. Мундақ адәм нәпси шәйтанни иман вә әқилниң күчи билән йеңип чиқиду вә һәқиқәтниң дағдам йолида тәврәнмәстин маңиду.

Инсан толиму чидамсиз вә ирадисиз яритилған бир мәхлуқ болуп, униңға бирәр палакәт яки бирәр зиян-зәһмәт йәткән һаман үмүтсизлинип кетиду. Униң хиялида бешиға кәлгән хапилиқлар, зиян-зәһмәтләр вә һәр түрлүк көңүлсизликләр тақабил турғили болмайдиған, илаһий қудрәткә бойсунмайдиған дәрижидә чоң көрүнүп кетиду. Шуңа мундақ адәм пүтүнләй үмүтсизлик ичидә қелип, өзиниң мәнивий күч-қувитини хоритишқа башлайду. Әгәр униңға бирәр яхшилиқ, бирәр пайда, күтүлмигән бирәр тәләй келип қалса, уни кишиләрдин қизғинип кетиду, һечкимгә бирнәрсә бәргүси кәлмәйду, һечкимгә қилчиликму яхшилиқ қилмайду. Чүнки у өзи еришкән мал-дунияни, үз-абройни вә барчә артуқчилиқни пәқәтла өз күчүм билән вә алаһидә билимим билән қолға кәлтүрдүм, дәп ойлайду. Мундақ қарғуларчә мәғрурлуқ ичидә жүридиғанлар һечкимгә яхшилиқ қилмайду, өз үстидики һәқ-һоқуқларни тонумайду, пул-мелида йоқсулларниң һәққи барлиғиниму етирап қилмайду. Мундақ адәмләр яман тәбиәтлик, бағри қаттиқ, ачкөз, тоймас, шәхсийәтчи, бехил вә намәрт келиду.

Инсан характери шүкүр қилиштин бәкирәк дәртлинишкә майил болғанлиқтин, нурғун кишиләр өзлиригә амәт, пурсәт вә

бәхит-саадәт йүзләнгәндә, немәтләрни әта қилған затқа шүкүр қилмайду, әмма бирәр келишмәсликкә учриса яки бирәр кесәлгә йолуқса, дәртлинип кетиду, «Немә үчүн маңа келиду?» – дәп кетиду. Пәйғәмбәр әләйһиссалам қәлби иман билән толған мөмүн адәмни сүпәтләп мундақ дегән: *«Мөмүн адәмниң иши һәқиқәтән әҗәплинәрлик. Униң һәммә иши яхшилиқтур, бу яхшилиқ мөмүн адәмдин башқисиға несип болмайду. Униңға бирәр яхшилиқ йәтсә шүкүр қилиду, бу униң үчүн яхшилиқтур, бешиға хапилиқ кәлсә сәвир қилиду, буму униң үчүн яхшилиқтур»* (Муслим ривайити). Демәк, мөмүн адәм һәммә һаләттә яхшилиққа вә совапқа еришиду. Чүнки бешиға кәлгән хапилиққа сәвир қилип, Аллаһ тәаладин әҗир күтсә совапқа еришкәндәк, өзигә йәткән яхшилиқ үчүн Аллаһ тәалаға шүкүр қилса йәнә совапқа еришиду. У һәммә һаләттә өзини вә Аллаһ тәалани рази қилиду.

Америкилиқ теннис чемпиони Артур Роберт Эш (Arthur Robert Ashe) 1993-жили СПИД кесилигә муптила болған болуп, вапат болушидин илгири униңға дунияниң һәрқайси тәрәплиридин һәрхил хәтләр келишкә башлайду. Шу хәтләрниң биридә: «Шунчә көп инсан арисидин бу кесәл немә үчүн сизни тапқанду?» – дегән гәп йезилған екән. Артур хәткә җавап берип мундақ дәп язған: «дунияда 500 миллиондин көпирәк бала теннис ойнайду, улардин 50 миллиони теннис ойнаш қаидисини үгинәлиди, уларниң ичидин 5 миллиони уста тенис оюнчиси болуп чиқти. Улардин 50 миңи талланған теннис ойниғучилири болуп чиқти. Уларниң арисидин 5 миңи Франциядики даңлиқ теннис маһирлири билән риқабәткә чүшәлиди, улардин 50 киши Англиядики теннис маһирлири билән риқабәткә кирәлиди. Униңда дәсләп төрт киши утуп чиққан болуп, ахирқи оюнда бирла киши утуп чиқти вә биринчи дәриҗилик чемпионлуқ лоңқисини алди. У киши болса мән. Мән шу мукапатни алған хошаллиқ һалитимдә, Рәббимдин: «Әй, Рәббим! Немә үчүн мән қазандим?» – дәп соримиған едим».

40. Иҗабийлиқ есил кишиләрниң хислитидур

Өткән заманда, бир падиша хәлқини синаш үчүн, йоған бир ташни адәмләр көп өтидиған бир йолниң оттурисиға қойдуруп, униңға йеқин бир дәрәқниң кәйнидә назарәтчиләрни орунлаштуруп қойған екән. Шу шәһәрниң мәшһур байлиридин бири һелиқи йолдин өтүп кетиветип, бу ташни көрүпту вә «Буни йол оттурисиға қандақ наәһлий қойғанду-һә!» – дәп тиллап қоюп өтүп кетипту. Андин бенакарлиқта ишләйдиған бир адәм йолдин өтүветип, «Қандақ қамлашмиған иш бу?» – дәп ғудурап қоюпту. Андин йәнә бир қанчә яш йолдин өтүп кетиветип, «Бу қандақ қилғиниду?» – дәп аччиқлинип кетип қапту. Андин бир деһқан келип, ташни көрүп лам, җим демәйла ташни йөткивәтмәкчи болуп тутуш қилипту, әмма күчи йәтмигәчкә йолдин өткәнләрдин ярдәм сорап, ташни йөткиветипту. Ташниң астиға қариса бир сандуқ турғудәкмиш, деһқан сандуқни ечип көрсә, ичидә бир қанчә тилла алтун билән бир парчә хәт чиқипту. Хәттә: «Падишадин бу ташни йолдин еливәткән әзимәткә салам, бу һәрқандақ бир мүшкүллүктин дәртлинишниң орниға, уни һәл қилишқа тиришқан һәрбир иҗабий инсанға берилгән мукапаттур» дәп йезилған екән.

Пәйғәмбәр әләйһиссалам иманни баян қилип: *«Иман йәтмиш нәччә шахчә болуп, жуқуриси, «Аллаһтин башқа һечбир илаһ йоқтур» дегән шаһадәт кәлимиси, төвини йолдики әзийәтни еливетиштур»* (Муслим ривайити) дәп көрсәткән. Пәйғәмбәр әләйһиссалам бу һәдистә йолда кишиләргә тақишидиған нәрсиләрни еливетиштәк аддий бир иҗабийлиқни иманниң қаторидин саниған. Аллаһ тәаланиң иҗабий кишиләргә беридиған мукапитини дунияниң бир қанчә тилла алтуниға қияс қилғили болмайду, уни бәндиниң тәсәввур қилалиши мүмкин әмәс, чүнки бәндидин келидиған аддий бир иҗабийлиқ Аллаһ тәаланиң нәзәридә һәргиз аддий әмәстур. Аллаһ тәаланиң дәргаһидики мукапатлар дунияниң мукапатлиридин, әлвәттә, каттидур.

«...Аллаһниң дәргаһидики мукапат һәммидин яхшидур вә мәңгүлүктур...» («Қәсәс» сүриси, 60-айәтниң бир қисми). Аллаһ тәала бәндиниң гөзәл нийитигә вә есил хислитигә қарап мукапат бериду. Ишниң чоң, кичиклиги муһим әмәс, муһим болғини ижабий болуштур. Жуқуриқи һәдистин йәнә динниң ғайиси Аллаһ тәалаға иман ейтиш билән мәхлуқатқа яхшилиқ қилишқа мәркәзләшкәнлигини чүшинивелиш қийин әмәс.

Һаятимизда нурғунлиған кризисларға учрап туримиз. Әгәр биз дәртлинишниң орниға ижабий иш қилиш йолини тутсақ, бу мүшкүлләрниң нурғунлирини наһайити оңайла һәл қилип кетәләймиз. Нурғун ишларни көзимиздә чоңайтиветимиз, андин өзимизни расттинла чоң мүшкүллүккә йолуққандәк ойлап дәртлинип кетимиз. Әгәр ижабий болуп, һәр ишниң яхши тәрипини ойлап иш көрсәк, биз нурғунлиған жүклиримизни йениклитәләймиз.

41. Мукәммәлшунас болувалмаң

Мукәммәлшунаслиқ – өзидин яки башқилардин мукәммәлликни (толуқ, камчилиқсиз) тәләп қилиш, һәр ишта мукәммәлликни шәрт қиливелиш дегәнлик болуп, бу мүмкин болмайдиған иш вә еришкили болмайдиған арзудур. Чүнки Аллаһ тәаладин башқа һечким мукәммәл әмәс. Реаллиқ шуки, өзидин мукәммәлликни тәләп қилғучилар өзини беһудә азаплайду, башқилардин мукәммәлликни тәләп қилғучилар улардин айрилип қалиду.

Данишмәнләрдин бири «Әгәр мән кишиләрниң хаталиғи билән һәпилишип (керишип) қалсам, уларни яхши көрүшкә пурситим болмай қалидекән» дегән екән.

Аллаһ тәала инсанларни шәкил, рәң, иқтидар (күч, қудрәт) вә характер қатарлиқ нурғун тәрәпләрдә бир-биригә охшимайдиған қилип яратқан. Сиз қанчә қилсиңизму уларни һәргиз өзиңизгә охшаш қилалмайсиз. Шуңа кишиләрниң өзи болушиға йол қоюң, уларни камаләт үлгиси қилишқа урунмаң, уларниң

сиз халиғандәк яки сиздәк болушини күтмәй, шу нақислиғи (камчилиқ) вә шу әйиплири билән қобул қилиң вә яхши көрүң. Әгәр шундақ қилсиңиз, уларниң өзидики җәвһәрләрни вә әвзәлликләрни оттуриға чиқириши үчүн уларға һаяттин пәнҗириләрни (тосақларни) ечип бәргән болисиз. Аллаһ тәала һәрбир инсанда өзигә хас алаһидиликләрни яратқан болуп, һечбир инсан қиммәтсиз әмәс.

Әқилликләр билидуки, әгәр биз башқиларниң биздәк болушини шәрт қиливалсақ, биз уларни мәңгүлүк йоқитип қойимиз.

Җоримизни, пәрзәнтлиримизни өзимиздәк вә өзимиз халиғандәк қилимиз дәп аварә болмай, уларни Аллаһ тәала яратқан пети бойичә яхши көрәлисәк, уларниң қабилийитини йетилдүрүши, өзини йетиштүрүши, ичидики қиммәтләрни оттуриға чиқириши үчүн ярдәм қилған болимиз. Пәрзәнтләрниң қәлбигә Аллаһ сөйгүсини, яхшилиқ қилиш истигини (хаһиш, интилиш) вә өзигә тайиниш қизғинлиғини селишимиз толиму муһимдур.

Аллаһ тәала бизни бир-биримизгә охшимайдиған шәкил вә рәңдә яратқандин ташқири, һәрбиримизгә охшаш болмиған әқил, иқтидар вә тәпәккүр қилиш қудрити әта қилған турса, биз немә үчүн башқиларни өзимизгә охшаш болушқа зорлаймиз? Аллаһ тәала һәммини охшаш қилишни халиса еди, әлвәттә, бизни бир-биримиздин пәриқләнмәйдиған қилип яратқан болатти. Аллаһ тәала бизни шундақ һәрхил шәкилдә, һәрхил рәңдә вә һәрхил иқтидарда яратқанлиғи униң гөзәл сәнъәтлириниң биридур. **«Аллаһниң (қудритиниң) аламәтлиридин бири, униң асманларни, зиминни яратқанлиғи, тилиңларниң, рәңгиңларниң хилму-хил болушидур. Буниңда һәрбир илим егиси үчүн һәқиқәтән нурғун ибрәтләр бар»** («Рум» сүриси, 22-айәт).

Кишиләрни шу пети қобул қилиш дегәнлик уларниң йетәрсизлик тәрәплиригә, әхлақиниң начарлиғиға рази болуш вә уларни яхши ишларға буйруп, яман ишлардин тосашқа әһмийәт бәрмәслик дегән мәнигә кәлмәйду. Авал өзимизни, андин аилә әзалиримизни, андин холум-хошна, яр-бурадәрлиримизни вә

биз арилишидиған барлиқ кишиләрни яхши ишларға буйруп, яман ишлардин тосаш үстимиздики пәриздур. Әмма кишиләрни әшу тәқи-турқи, әхлақи, хаталиғи вә барчә йетәрсизлиги билән қобул қилиш дегәнлик улардин мукәммәлликни вә илкидә болмиған ишларни тәләп қилмаслиқ дегәнликтур. Чүнки һечким мукәммәл әмәс, мукәммәллик бирла Аллаһ тәалаға хастур. Аллаһ тәалаға хас болған сүпәтни башқилардин яки өзимиздин тәләп қилиш бемәниликтур.

Биз әтрапимиздики кишиләрни вә уларниң характерини өзгәртимән, маңа яқмиған тәрәплирини түзитимән дәп аварә болмай, уларни шу пети қобул қилишимиз лазим. Әгәр шундақ қилмиғанда, биз уларни «Немишкә мәндәк болмайду?» – дәп ичимизни йәп, өзимизгә-өзимиз зиян йәткүзүп қойимиз һәм улардин айрилип қалимиз. Шуңа биз Аллаһ тәаланиң инсанларни бир-биригә охшимайдиған қилип ятратқанлиқ һекмитини етирап қилишимиз лазим. Чүнки әшу охшашмаслиқлар билән һаят гөзәлдур. Һаят әйнә шулар билән мукәммәл болиду.

Әтрапиңиздики кишиләрниң мукәммәл болушини күтмәң

Һаятниң сиз арзу қилғандәк болушиға яки ишларниң сиз тә-сәввур қилғандәк болушиға, яки әтрапиңиздики кишиләрниң сиз ойлиғандәк болушиға болған риғбәттин өзиңизни азат қилиң. Чүнки мундақ болуши мүмкин әмәс.

Әгәр сиз инсанлар маңа адил болиду вә мән уларниң бешиға еғир күнләр кәлгәндә уларниң йенида болғандәк уларму мениң йенимда болиду, дәп ойлап қалған болсиңиз, ғәпләттин ойғиниң. Чүнки сиз хиял дунниясида яшайдекәнсиз.

Әгәр сиз дуния маңа һемишә инсап қилиду вә адиллиқ билән муамилә қилиду, дәп ойлап қалған болсиңиз, бу толиму саддилиқ. Чүнки бу өзиниң тақити йәтмәйдиған ишларни башқилардин күтүш болуп қалиду. Уйқуңизни ечиң, реаллиққа қараң!

Аллаһ тәалани яд етиш ибадәтниң җәвһиридур

Аллаһ тәалани яд етиш – Аллаһ тәалани есидин чиқармаслиқ, униң бизни күзитип туридиғанлиғини унтуп қалмаслиқ вә уни улуқлаш, мәдһийиләш, униң илими вә қудрити һәққидә тәпәккур қилиш, немәтлиригә шүкүр қилиш дегәнликтур. Мана бу Аллаһ тәалаға зикир ейтқанлиқтур. **«Шәксизки, асманларниң вә зиминниң яритилишида, кечә билән күндүзниң новәтлишип турушида әқли сағлам кишиләр үчүн, әлвәттә, (Аллаһниң бирлигини вә қудритини көрситидиған) оп-очуқ дәлилләр бар. Улар өрә турғандиму, олтарғандиму, ятқандиму Аллаһни әсләп туриду, асманларниң вә зиминниң яритилиши тоғрисида пикир жүргүзиду (вә мундақ дәйду:) «Я, Рәббимиз! Сән буни бекар яратмидиң. (Һекмәтсиз иш қилиштин) әлвәттә, пактурсән! Бизни дозақ азавидин сақлиғин»** («Аль -Имран» сүриси, 190–191 айәтләр). Пәйғәмбәр әләйһиссалам мундақ дегән: *«Аллаһни яд етип туридиған адәм билән Аллаһни яд әтмәйдиған адәмниң пәрқи тирик билән өлүккә охшаштур»* (Бухари ривайити).

Аллаһ тәалани яд етиш бәндиниң Аллаһ тәалаға болған иманини чоңқурлаштуриду, униңға болған бағлинишини күчәйтиду, сөйгү-муһәббитини ашуриду, Аллаһ тәаланиң өзигә наһайити йеқин екәнлигини вә барлиқ әмәллирини күзитип туруватқанлиғини һис қилдуриду, динда мустәһкәмликни, Аллаһ тәалаға болған иманни, ишәнчини вә истиқамәтни күчәйтиду.

Аллаһ тәалани яд етишниң түрлири

Аллаһ тәалани яд етиш тил билән, дил билән вә әмәлий һәрикәт билән болиду.

Аллаһ тәалани тил билән яд етиш. Аллаһ тәала мундақ дегән: **«Рәббиңниң (саңа бәргән) немитини ағзиңдин чүшүрмә»** (“Зуһа” сүриси, 11-айәт). Пәйғәмбәр әләйһиссалам мундақ дегән:

«Тилиң Аллаһқа зикир ейтиш билән һөл болуп турсун» (Имам Әһмәд ривайити).

Аллаһ тәалани дил билән яд етиш. Аллаһ тәала мундақ дәп буйруған: **«Рәббиңни йелинған вә униңдин қорққан һалда ичиңдә яд әткин, әтигәндә-ахшамда пәс авазда униңға зикир ейтқин, һәргиз ғапиллардин болмиғин»** (“Әъраф” сүриси, 205-айәт).

Аллаһ тәалани әмәлий һәрикәт билән яд етиш. Мәйли дунялиқ яки ахирәтлик һәммә ишлиримизда, гәп-сөзлиримиздә, муамилимиздә вә барлиқ жүрүш-турушимизда Аллаһ тәаланиң бизни күзитип туруватқанлиғини есимиздә тутушимиз – Аллаһ тәалани яд әткәнликтур.

Аллаһ тәалани яд етиш пәриздур

Аллаһ тәалани көп яд етиш, уни һәр вақит есидә тутуш һәрбир мусулманға пәриздур. **«Әй, иман ейтқанлар! Алаһни көп яд етиңлар»** (“Әһзаб” сүриси, 41-айәт), **«Әй, иман ейтқанлар! Пул-маллириңлар вә балилириңлар силәрни Аллаһни яд етиштин ғәпләттә қалдурмисун...»** (“Мунафиқун” сүриси, 9-айәтниң бир қисми) дегән айәтләр буни ипадиләйду.

Аллаһ тәалани яд етиш билән дил арам тапиду

Аллаһ тәалани яд етишниң һәқиқий мевиси көңүлниң арам тепиши, дилниң хатирҗәмлигидур. **«Улар (йәни Аллаһ һидайәт қилидиған кишиләр) иман ейтқан, диллири Аллаһни яд етиш билән арам тапидиған кишиләрдур. Билиңларки, диллар Аллаһни яд етиш билән арам тапиду»** (“Рәъд” сүриси, 28-айәт).

Аллаһ тәалани көп яд етишниң йоллири

Аллаһ тәалани яд етишниң йоллири наһайити көптур. Мәсилән: Қуръан оқуш, пәриз әмәлләрни ада қилиш, илим сорунлириға қатнишиш, әтигән-ахшими вә һәр намаздин кейин униңға зикир етиш, һәр вақит униңға дуа қилиш вә мунажат қилиш қатарлиқлар.

1. Қуръан оқуш. «Қуръан кәрим» өзи зикирдур. Чүнки Аллаһ тәала **««Қуръан»ни һәқиқәтән биз назил қилдуқ вә уни, әлвәттә, өзимиз қоғдаймиз»** (“Һижр” сүриси, 9-айәт) дегән сөзидә уни зикир дәп атиған. Шәксизки, Қуръан оқуған, уни ядлиған вә аңлиған киши Аллаһ тәалани яд әткән болиду.

2. Пәриз әмәлләр. Пәриз әмәлләрни ада қилиш Аллаһ тәалани яд әткәнликтур. Мәсилән: намаз оқуш, роза тутуш, закат бериш, һәж қилиш қатарлиқ ибадәтләрни орунлаш Аллаһ тәалани яд әткәнликтур. **«Мән һәқиқәтән (ибадәткә лайиқ) Аллаһдурмән. Мәндин башқа һечбир илаһ йоқтур. Шуңа, сән (ялғуз) маңила ибадәт қилғин, мени яд қилиш үчүн намаз оқуғин»** (“Таһа” сүриси, 14-айәт).

3. Илим соруни. Оқуш, үгиниш вә үгитиш, вәз-нәсиһәтләрни аңлаш, өлималарниң мәжлислиригә (жиғилишлириға) һазир болуш қатарлиқ ишларниң һәммиси Аллаһ тәалани яд әткәнликтур. Чүнки жуқуриқи ишларниң һәммиси Аллаһ тәаланиң әмри болуп, Аллаһ тәаланиң әмир-пәрманлирини орунлаш уни яд әткәнликтур. Аллаһ тәала илим әһлини зикир әһли дәп сүпәтлигән: **«...билмисәңлар, илим әһлилиридин сораңлар»** (“Нәһл” сүриси, 43-айәтниң бир қисми).

4. Аллаһ тәалани һәр вақит яд етиш. Аллаһ тәаланиң исим–сүпәтлирини оқуш, үгиниш, әтигән-ахшими, һәр намаздин, уйқиға барған вә уйқидин турғандин кейин, Аллаһ тәалаға зикир ейтиш, дуа қилиш, истиғпар ейтиш қатарлиқларниң һәммиси Аллаһ тәалани яд әткәнликтур.

5. Пәйғәмбәр әләйһиссаламға дурут ейтиш. Пәйғәмбәр әләйһиссаламға дурут ейтиш Аллаһ тәалани яд әткәнликкә кири-

ду. Чүнки дурут ейтишқа әмир қилғучи зат Аллаһ тәаладур. Аллаһ тәаланиң әмрини орунлаш уни яд әткәнликтур. **«Шәксизки, Аллаһ пәйғәмбәргә рәһмәт қилиду, пәриштиләрму (униң үчүн) мәғпирәт тиләйду. Әй, иман ейтқанлар! Силәрму униңға дурут ейтиңлар вә аманлиқ тиләңлар»** (“Әһзаб” сүриси, 56-айәт). Әлламә Иззуддин ибни Абдуссалам мундақ дегән: «Рәсулуллаһқа дурут ейтишимиз бизниң униңға шапаәт қилғанлиғимиз әмәс, чүнки биз рәсулуллаһқа шапаәт қилалмаймиз. Лекин Аллаһ бизни бизгә яхшилиқ қилған кишигә униң яхшилиғини қайтурушқа, әгәр қайтуралмисақ, Аллаһниң қайтурушини тиләп дуа қилишқа буйруған. Биз рәсулуллаһниң яхшилиғини қайтуралмиғанлиғимиз үчүн, Аллаһ бизни униңға дурут ейтишқа буйруған» (“Фәтһул бари” 11-том, 168-бәт). Ислам өлималири пәйғәмбәр әләйһиссаламға дурут ейтишниң ибадәт екәнлиги вә һәрбир мусулманға пәриз екәнлигидә бирликкә кәлгән.

Бәзи аталғуларниң мәниси

Тәсбиһ – Аллаһ тәаланиң барчә нуқсанлардин вә камчилиқлардин, әлвәттә, пак дәп тәрипләш демәктур. Мәсилән: سُبْحَانَ اللهِ “субһанәллаһ” йәни «Аллаһ тәала пактур» дегәнгә охшаш.

Тәкбир – Аллаһ тәаланиң улуқлаш демәктур. Мәсилән: اللهُ أَكْبَرْ “Аллаһу әкбәр” йәни «Аллаһ тәала әң бүйүктур» дәп тәкбир ейтқанға охшаш.

Һәмду сана – Аллаһ тәаланиң мәдһийиләш билән биргә униңға шүкүр қилиш демәктур. Мәсилән: اَلْحَمْدُ لِلّٰهِ «әлһәмду лилләһ» йәни «барчә мәдһийә вә махташлар Аллаһ тәалаға хастур, униңға шүкүр қилимән» дегәнгә охшаш.

Тәһлил – Аллаһ тәаланиң ялғузлуғини вә шериги йоқлиғини иқрар билән җакарлаш демәктур. Мәсилән: لَا اِلَهَ اِلَّا اللهُ وَحْدَهُ لَا شَرِيكَ لَهُ “лә илаһә илләллаһу вәһдәһу лә шәрикә ләһу” йәни «Аллаһ тәаладин башқа һәқиқий илаһ йоқтур. У ялғуздур, униң һеч шириги йоқтур» дегәнгә охшаш.

Һәвқәлә – күч-қувәтниң Аллаһқила мәнсуп екәнлигини тәбирләш (изаһлаш) жүмлисиниң қисқартилмисидур. Мәсилән: لَا حَوْلَ وَلَا قُوَّةَ إِلَّا بِاللهِ «лә һәвлә вәлә қуввәтә иллә билләһ» йәни «Аллаһ тәаланиң ярдими болмиса, қолимиздин һеч иш кәлмәйду» дегәнгә охшаш.

Истиғфар – гунасиға тәвбә қилиш вә Аллаһтин кәчүрүм сораш демәктур. Мәсилән: أَسْتَغْفِرُاللهَ وَأَتُوبُ اِلَيْهِ "әстәғфируллаһә вә әтубу иләйһ" йәни «Аллаһтин мәғпирәт тиләймән вә гуналиримға тәвбә қилимән» дегәнгә охшаш.

42. Қорқунучни йеңишни биливелиң

«Мөмүнләр (шундақ затларки, бир қисим) кишиләр уларға: «шәк-шүбһисизки, кишиләр силәргә қарши қошун топлиди, улардин қорқуңлар» дегәндә, бу сөз уларниң иманини күчәйтти. Улар: "бизгә Аллаһ купайә, Аллаһ немә дегән яхши һамий!" – деди» ("Аль-Имран" сүриси, 173-айәт).

Хатиржәмлик вә аманлиқ әң катта немәттур. Хатиржәмлик болғандила әмәл-ибадәтләрни көңүллүк қилғили, вәтәнниң вә милләтниң ғемини йегили болиду. Аллаһ тәала бу немәтни әслитип мундақ дегән: **«Қурәйшләр қоғдалғанлиғи. Қишлиқ вә язлиқ сәпиридә қоғдалғанлиғи(ға миннәтдарлиқ билдүрүш) үчүн, өзлирини ачлиқтин тойғузған, қорқунучтин хатиржәм қилған бу өйниң (Кәбиниң) Рәббигә ибадәт қилсун!»** ("Қурәйш" сүриси).

Қорқуш инсандики тәбиий һаләт болуп, дунияда нурғунлиған қорқунуч түрлири бар. Мәсилән: инсанлар бирәр ишқа бәл бағлаштин қорқиду, өлүмдин қорқиду, қанунниң жазасидин қорқиду, мал-дуниясидин айрилип қелиштин қорқиду, ағриқ-силақтин қорқиду, оғри-ялғандин қорқиду, үз-абройиниң төкүлүп кетишидин қорқиду, өзлиригә яки пәрзәнтлиригә зиян-зәһмәт йетип келиштин қорқиду, бирсиниң көңлини рәнжитип қоюштин қорқиду, бирәр башлиқниң яки жамаәтниң нәзәридин

чүшүп кетиштин қорқиду, өзигә яхшилиқ қилип туруватқан кишисини рәнжитип қоюп, оттуридики мунасивәтниң үзүлүп келишидин қорқиду.

Қорқунуч билән саадәт бирләшмәйду

Инсанниң саадәтни һис қилиши униң көңлиниң қорқунучлардин вә ғәм-қайғулардин хатирҗәм болушиға бағлиқтур. Қорқунучтин халас болушниң йоли қорқунучни йеңиштур. Қорқунучни йеңишниң йоли шиҗаәт вә җүръәттур.

Бир күни бир ишт уссап кәткәнликтин, дәрия бойиға берип су ичәй дегәндә, суда өзиниң сүритини көрүп қалиду вә қорқуп кетип иккилинип қалиду. Әмма ишт қаттиқ уссап кәткән болғачқа йәнә бир қетим синап бақмақчи болиду-ю, йәнила қорқуп иккилинип қалиду. Һаһайәт қорқунчисини йеңишқа бәл бағлап җүръәт қилиду вә дәрияға сәкрәйду, су үстидә өзини қорқутқан сүрити болса көзидин ғайип болиду.

Аримизда нурғун кишиләр өзини хиялий нәрсиләрниң қорқунчиси астиға қоюволиду, һаятини йоқ бир қорқунучларға вә шүбһиләргә бағливалиду, йәнә нурғун кишиләр балилиқ чеғида қобул қиливалған сәлбий қанаәт бойичә қорқунуч вә әнсирәш ичидә яшайду.

Сиз бирәр ишни қарар қилиштин илгири убдан ойлиниң, өзиңиз ишәнчә қилидиған кишилириңиз билән мәслиһәтлишиң, истихарә қилиң. Шуниңдин кейин, бирәр ишқа бәл бағлиған екәнсиз һәргиз иккиләнмәң, ичиңиздин келидиған қорқунуч авазлириға қулақ салмаң, арқиға қариманң, бәл бағлиған ишқа батурларчә йүзлиниң.

Қорқунучларни йеңиш сизниң илкиңиздики иштур. Қорқунучни йеңәй десиңиз, көңлиңиздә қорқунучларға қәтъий орун бәрмәң, шиҗаәт билән алдиңизға илгириләң. Қорқунучлириңизни қумларниң үстигә йезип қойиңки, долқунлар уни жирақларға елип кәтсун. Сизни қорқитидиғанлардин вә йолиңизға

шәкшүбһиниң ташлирини атидиғанлардин жирақ туруң. Шундақ қилсиңиз, узунға қалмайла, сиз қорқунуч дәп ойлиған нәрсиләрниң пәқәтла вәһимә (қорқунуч) вә хиял екәнлигини билип қалисиз. Унтуманңки, парлақ келәчәк ишәнчә вә жүръәт билән йолини давамлаштурғанларға хастур.

43. Һәсәтхорлуқ – әң хәтәрлик мәнивий кесәлдур

Һәсәт – башқиларниң илкидә болғанниң йоқ болушини арзу қилиш дегәнлик болуп, һәсәтхорлуқ өч-адавәттинму күчлүк болған интайин қәбиһ роһий һаләттур. У қәлбниң ажизлашқанлиғиниң, әхлақниң нөлгә чүшүп қалғанлиғиниң вә етиқатсизлиқниң ипадисидур. Һәсәтхор адәм башқиларниң мал-мүлүк, һоқуқ-мәнсәп, илим-һекмәт қатарлиқ диний вә дунияви нemәтлириниң йоқулушини ойлап қизилкөзлүк қилиду. Жәмийәттики бәзи кишиләр бу дуниядин ибарәт қисқиғина һаятлиқ сәһнисидә билип-билмәй бу хил рәзил кесәлгә гириптар болуп қалиду. Дост бурадәрлири, холум-хошнилири, һәтта қериндашлириниңму азғинә мал-мүлкигә, кичиккинә һоқуқ-мәнсипигә һәсәт қилишиду. Мундақлар башқиларниң шатлиғидин ғәмкин болиду, әләм тартиду. Уларниң раһитидин зәһмәт чекиду.

1. Һәсәт Иблисниң Аллаһ тәаланиң рәһмитидин қоғлинип та қиямәткичә ләнәткәрдигә айлинишиға сәвәп болған. Чүнки Иблис Адәм әләйһиссаламға һәсәт қилғанлиқтин, Аллаһ тәаланиң униңға сәждә қил дегән әмригә қарши чиққан. **«Өз вақтида пәриштиләргә: «Адәмгә сәждә қилиңлар!» – дедуқ, Иблистин башқа һәммиси сәждә қилди, у (сәждә қилғили) унимиди, тәкәббурлуқ қилди вә капирлардин болуп кәтти»** (“Бәқәрә” сүриси, 34-айәт).

2. Һәсәт йәр йүзидә тунжи қатиллиқниң садир болушиға сәвәп болған. **«(Әй, пәйғәмбәр!) Уларға Адәмниң (Һабил вә**

Қабил) икки оғлиниң қиссисини әйнән баян қилип бәргин, өз вақтида у иккиси қурбанлиқ қилған еди. Бири (йәни Һабил)ниң қобул болди, йәнә бири (йәни Қабил)ниң қобул болмиди. (Қабил Һабилға): «Мән сени чоқум өлтүрүмән» деди. Һабил немишкә девиди, Қабил: “Аллаһ сениң қурбанлиғиңни қобул қилип, мениңкини қобул қилмиди”, – деди. (Һабил) ейтти: «Аллаһ пәқәт тәқвадарларниңкини қобул қилиду. Әгәр сән мени өлтүрүш үчүн қолуңни созудиған болсаң, мән сени өлтүрүш үчүн қолумни созмаймән. Чүнки мән аләмләрниң Рәбби Аллаһтин қорқимән. Мән һәқиқәтән сениң мениң гунаримни вә өзәңниң гунасини үстүңгә елип, дозақ әһлидин болушуңни тиләймән, залимларниң җазаси шудур». У (Қабил)ниң нәпси хаһиши уни қериндишини өлтүрүшкә қутратти-дә, уни өлтүрүп қоюп, зиян тартқучилардин болди» (“Маидә” сүриси, 27–30 айәтләр).

3. Һәсәт йәһудийлар билән христианларниң ислам динини қобул қилмаслиғиға сәвәп болған. Чүнки улар исламниң һәқ дин екәнлигини билип туруп, пәйғәмбәрниң өзлириниң нәзәридә төвән санилидиған әрәплардин чиққанлиғини қобул қилалмиған. **«Биз китап бәргән кишиләр (йәһудий вә насаралар) уни (йәни Муһәммәд әләйһиссаламни) худди өзлириниң оғуллирини тонуғандәк тонуйду. Өзлиригә өзлири зиян салғучилар униңға иман ейтмайду»** (“Әнъам” сүриси, 20-айәт), **«Әһли китап ичидики нурғун кишиләр өзлиригә һәқиқәт ашкарә болғандин кейин, ич-ичидин һәсәт қилип, силәрни иманиңлардин қайтуруп, капир қилишни арзу қилиду...»** (“Бәқәрә” сүриси, 109-айәтниң бир қисми).

4. Һәсәт өз вақтидики Қурәйш каттибашлириниң иман ейтмаслиғиға сәвәп болған. Өз вақтида Қурәйш каттибашлиридин бири мундақ дегән: «Муһәммәдниң дини һәқтур. Әмма биз Мәхзум аймиғи, Абдуманап аймиғи билән яхши ишларда бәслишип келиватимиз, улар Кәбигә хизмәт қилса, бизму қилдуқ, улар Һәрәмниң зиярәтчилиригә таам вә су бәрсә, бизму бәрдуқ.

Әмди келип, улардин пәйғәмбәр чиқса, биздин чиқмиса, биз буниңға қандақ тақәт қилип туралаймиз? Шуңа бизниң улардин чиққан пәйғәмбәргә қарши туруштин башқа йолимиз йоқтур».

5. Һәсәт капирларниң капирлиғини ашурувәткән болуп, мусулманларға болған өчмәнлигидин уларниң капир болушини тиләйдиған дәрижигә йәткән. Аллаһ тәала капирлар һәққидә мундақ дегән: **«Улар силәрниң өзлиридәк капир болушиңларни, шуниң билән өзлиригә охшаш болушуңларни үмүт қилиду...»** (“Ниса” сүриси, 89-айәтниң бир қисми).

6. Һәсәт заманимиздики нурғун кишиләрни һәқиқәтни қобул қилиштин тосап кәлмәктә. Униң өрнәклири интайин көп. Өзлирини исламға мәнсүп қиливалғанлар арисидики бәзи ичи тар кишиләр өзлириниңму башқилардәк нәтиҗилик, пәзиләтлик вә гөзәл әхлақлиқ болалмиғанлиғиға аччиқлинип, нәтиҗилик вә гөзәл әхлақ-пәзиләтлик кишиләргә һәсәт қилиду, дүшмән болиду, уларни өч көриду, уларни кишиләргә яман көрситишкә урунду, уларниң арқисидин һәрхил өсәк сөзләрни тарқитиду.

7. Һәсәт нурғун кишиләрниң өзлирини ислаһ қилип, дилини паклишиға, гөзәл әхлақ билән зенәтлинишигә вә илим-һекмәт үгинишигә тосалғу болуп кәлмәктә. Униң заманимиздики өрнәклири интайин көп. Мәсилән: бәзи кишиләр өзи өч көридиған яки өзи билән билим сәвийәси тәң болған, яки жуқури болған кишиләргә һәсәт қилғанлиқтин, уларниң илим-мәрипәт сорунлирини яқтурмайду, вәз-нәсиһәтлирини аңлимайду, язмилирини оқумайду. Шуниң билән, өзиниң һәсәтхорлуғидин нурғунлиған яхшилиқлардин, илим-мәрипәттин мәһрум қалиду. Бу кесәл уйғурларниң һәммә саһә кишилиридә ортақлашқан нәҗәс кесәлдур. Әпсуски, бу кесәл илим талиплири вә бәзи өлималиримиз арисидиму бар.

Пәйғәмбәр әләйһиссалам мундақ дегән: *«Өз ара дүшмәнләшмәңлар, бир-бириңларға һәсәт қилишмаңлар, бир-бириңлардин үз өрүшмәңлар, туққанчилиқ һәққини тәрк әтмәңлар, өз ара қериндашлардин болуп, Аллаһниң яхши бәндилиридин болуңлар»*

(Муслим ривайити) дәп көрсәткән. Пәйғәмбәр әләйһиссалам йәнә: *«Һәсәттин сақлиниңлар, һәсәтхорлуқ худди от отунни йегәндәк яхши әмәлләрни йәп кетиду»* (Әбу Давуд ривайити) дегән.

Һәсәтхор Аллаһ тәаланиң тәқсиматиға рази болмиған вә илаһий һекмәткә қарши чиққан кишидур. Аллаһ тәала мундақ дегән: **«Рәббиңниң рәһмитини улар тәқсим қилип берәмдекән? Уларниң бу дуния һаятидики ризқини уларниң арисида биз тәқсим қилдуқ, уларниң бәзиси бәзисини ишқа салсун дәп, уларниң бәзисиниң дәрижисини бәзисиниңкидин үстүн қилдуқ...»** (“Зухруф” сүриси, 32-айәтниң бир қисми).

Өлималар вә философлар һәсәтни «бәхитсизликниң әң чоң сәвәплиридин биридур» дәп тәрипләйду. Мәлумки, һәсәтниң зийини һәсәт қилғучи биләнла тохтап қалмайду, бәлки башқиларғиму йетиду. Һәсәтхор өзиниң гөшини өзи титип йәп, азап билән яшайду, башқиларниму раһәтсиз қилиду. Ичидики һәсәт күчиниң қаттиқлиғидин һемишә ағизини бузиду, һақарәт қилиду, аччиғини башқилардин чиқиришқа тиришиду. Шуңа, һәсәтхорни әң бәхитсиз адәм дейишкә болиду.

Һәсәткә муптила болғанлар әқлини йоқитип қойиду, улар башқиларға зиян йәткүзүш үчүн еғир бәдәлләрни төләшкиму рази болиду. Ривайәт қилинишичә, бир падишаниң икки вәзири бар болуп, улар бир-биригә қаттиқ һәсәт қилишидекән. Падиша бир күни уларниң арисини оңшап қояй дәп, уларни чақиртипту вә дәпту: «иккиңларниң бириңлар өзигә немә тилисә, мән йәнә бириңларға шуниң икки һәссисини беримән». Улардин бири өзиниң бир көзини қурбан қилип болсиму рәқибиниң икки көзини әма қилип қоюш үчүн, «Падишарим! Мениң бир көзүмни қуюветиң» дәпту.

Үч адәм бир шәһәрдин айрилишни қарар қилип әйни вақитта йолға чиқип, йолда учришип қапту. Улар өз ара тонушқандин кейин, мәлум болидуки, уларниң һәммиси шу шәһәрдики кишиләрниң есиллиги вә яхшилиғиға һәсәт қилип чидап туралмай, мәзкур шәһәрдин айрилған кишиләр екән. Улар йол-

да кетип барғинида бир комзәк алтун тепивапту. Уни һәрбири өзи алмақчи болуп, тәндин бөлүшүшкә яки башқа тәклипләргә қәтъий көнмәпту. Ахир улар өз ара жедәллишип, урушуп қапту. Шу жайға йеқин бир йәргә шикарға (ов овлаш) чиққан бир һакимниң адәмлири урушуватқан бу адәмләрниң әһвалини һакимға билдүрүпту. Һаким уларни чақиртип келип, әһвални толуқ уқупту. Андин уларниң һәрбиридин өзиниң қайси дәрижидә һәсәтхор екәнлигини сөзләп беришини тәләп қилипту. Тәләпкә асасән, мәзкур һәсәтхорлардин бири дәпту:

– мениң һечкимгә қилчә ярдәм қилғум кәлмәйду.

– бирсигә ярдәм қилған адәмни көрсәм қаттиқ аччиғим келип кетиду, дәпту иккинчиси. Андин үчинчиси сөз башлап дәптуки,

– мән маңа яхшилиқ қилған адәмни көрсәм униңдики бу гөзәл әхлаққа қаттиқ һәсәт қилип, у адәмни бәк яман көрүп кетимән.

Һаким һәммини аңлиғандин кейин, шундақ пәрман чүшүрүпту:

Бу инсанларға яшаш һарамдур! Биринчисини кийимлирини салдурувелип чөлгә апирип ташлаветиңлар, шу йәрдә жиртқучларға йәм болсун. Иккинчисини белигә таш бағлап дәрға ташлаветиңлар! Шу йәрдә өлсун. Үчинчисини бойнидин есип өлтүрүңлар!

Һәсәтхорниң яманлиғидин сақлиниш үчүн немә қилиш керәк?

Динимизда һәрқандақ бир қийинчилиқниң бир чиқиш йоли болғинидәк, инсанниң бешиға келидиған һәрқандақ дәртниң даваси бар. Аллаһ тәала пәйғәмбиримиз һәзрити Муһәммәд әләйһиссаламға һәсәттин, сеһирдин вә яман көзләрдин сақлиниши үчүн мону икки сүрини үгәткән:

«قُلْ أَعُوذُ بِرَبِّ الْفَلَقِ. مِن شَرِّ مَا خَلَقَ. وَمِن شَرِّ غَاسِقٍ إِذَا وَقَبَ. وَمِن شَرِّ النَّفَّاثَاتِ فِي الْعُقَدِ وَمِن شَرِّ حَاسِدٍ إِذَا حَسَدَ».

«(Әй, пәйғәмбәр! Сән) ‹мәхлуқатниң яманлиғидин, қараңғулуққа толған кечиниң яманлиғидин, чегикләргә дәм салидиған сеһиргәрләрниң яманлиғидин, һәсәтхорниң һәсәт қилған чағдики яманлиғидин сүбһиниң Рәббигә (Аллаһқа) сиғинип пана тиләймән› дегин» (“Фәләқ” сүриси).

قُلْ أَعُوذُ بِرَبِّ النَّاسِ. مَلِكِ النَّاسِ. إِلَهِ النَّاسِ. مِن شَرِّ الْوَسْوَاسِ الْخَنَّاسِ. الَّذِي يُوَسْوِسُ فِي صُدُورِ النَّاسِ. مِنَ الْجِنَّةِ وَالنَّاسِ.

«(Әй, пәйғәмбәр! Сән) ‹инсанларниң Рәбби, инсанларниң падишаси, инсанларниң илаһиға (болған Аллаһқа) сиғинип, кишиләр (ғәпләттә қалғанда, улар)ниң диллирида вәсвәсә қилидиған, (улар Аллаһ билән болғанда) йоқилидиған жин шәйтанниң вә адимий шәйтанниң яманлиғидин пана тиләймән› дегин» («Нас» сүриси).

Айшә рәзийәллаһу әнһадин ривайәт қилинған бир сәһиһ һәдистә пәйғәмбәр әләйһиссаламниң һәр ахшими бу икки сүрини оқуп, икки алиқиниға сүпләп, бәдининиң қоли йәткән жайлириниң һәммисини силап чиқидиғанлиғи баян қилинған.

Имам Бухари вә имам Муслим Ибни Аббас рәзийәллаһу әнһумадин ривайәт қилидуки, *«пәйғәмбәр әләйһиссалам нәврилири Һәсән билән Һүсәйнләргә:*

أَعُوذُ بِكَلِمَاتِ اللهِ التَّامَّةِ مِنْ كُلِّ شَيْطَانٍ وَهَامَّةٍ وَمِنْ كُلِّ عَيْنٍ لَامَّةٍ *йәни «Аллаһниң мукәммәл кәлимилиригә сиғинип, һәрбир шәйтандин, һәрбир зиянлиқ нәрсидин вә һәрбир яман көздин пана тиләймән» дәп дәм салатти».*

Көз тегишниң растлиғи вә яман көзләрниң кишиләргә зиян йәткүзәләйдиғанлиғи бир һәқиқәттур. Бу инсанлар турмушида көрилип кәлгән бир иш. Пәйғәмбәр әләйһиссалам бир һәдисидә: *«көзниң тегидиғанлиғи растттур, әгәр қәдәрниң (тәғдир) алдиға өтидиған бирнәрсә болса еди, у чоқум көз болатти»* (Имам Әһмәд ривайити) дәп көрсәткән.

Көз тоғрилиқ бу мавзу икки түрлүк болуп, бири, көз тегиштин бурун униң алдини елиш; йәнә бири көз тәккәндин кейин униңдин шипа тепиш үчүн чарә қилиштин ибарәт.

1. Көз тегиштин сақлинишниң чарилири:

1 - Шәриәт әһкамлирини толуқ орунлаш, мәнъий қилинған ишларни тәрк етиш вә чоң кичик барлиқ гуналарға тәвбә қилиш.

2 - Қуръан кәрим тилавити билән көпирәк мәшғул болуш.

3 - Шәриәттә күндилик оқушқа буйрулған дуаларни оқушни өзигә вәзипә қилиш. Мәзкур дуаларниң муһимирәклири төвәндикичә:

بِسْمِ اللهِ الَّذِي لَا يَضُرُّ مَعَ اسْمِهِ شَيْءٌ فِي الْأَرْضِ وَلَا فِي السَّمَاءِ وَهُوَ السَّمِيعُ الْعَلِيمُ

йәни «униң намини атиған кишигә асман вә зиминда һечқандақ нәрсә зиян йәткүзәлмәйдиған Аллаһниң нами билән башлаймән. Аллаһ һәммини аңлиғучи вә толуқ билгүчидур» дегән бу дуани вә «Ихлас», «Фәләқ», «Нас» сүрилириниң һәрбирини әтигән һәм ахшамлири үч қетимдин оқуш («Тирмизий» ривайити).

Һәр намаздин кейин вә йетиштин бурун «айәтул курси»ни бир қетимдин вә

«لَا إِلَهَ إِلَّا اللهُ وَحْدَهُ لَا شَرِيكَ لَهُ، لَهُ الْمُلْكُ وَلَهُ الْحَمْدُ وَهُوَ عَلَى كُلِّ شَيْءٍ قَدِيرٌ» ни күнигә 100 қетимдин оқуш (Бухари ривайити).

4 - Өзидин яки пул-мелидин, яки аилисидикилириниң бирәрсидин хошалланған вақтида, Аллаһ тәаладин бәрикәт тиләп «мубарәк болсун» дейиш вә мону дуани оқуш

مَاشَاءَ اللهُ لَا قُوَّةَ اِلَّا بِاللهِ، اَللَّهُمَّ بَارِكْ عَلَيْهِ йәни «һәммә Аллаһниң хаһиши билән болғучидур. Аллаһниң ярдими болмиса қолимиздин һеч иш кәлмәйду. Я, Аллаһ! Униңға бәрикәт әта қилғин» (Имам Әһмәд ривайити). Пәйғәмбәр әләйһиссалам мундақ дәп көрсәткән: *«силәрниң бириңлар өзидә яки мал-дуниясида, яки диний бурадәрлириниң бирәрсидә хошаллинарлиқ бирнәрсини көрсә, (ма шаа Аллаһни оқуп) уни мубарәклисун. Чүнки көзниң тегидиғанлиғи растгур»* (Имам Әһмәд ривайити).

5 - Көздин қорқидиғанлирини кишиләрниң көзидин йошурушқа тиришиш.

2. Көз тәккәндин кейин уни қайтуруш чарилири төвәндикичә:

1 - «Фатиһә», «Ихлас», «Фәләқ», «Нас» сүрилирини, «Айәтул курси»ни, «Бәқәрә» сүрисиниң әң ахирқи икки айитини, көз вә тилдин сақлиништа оқулидиған зикир вә дуаларни үч қетимдин яки униңдин көп оқуп көз тәккән кишигә, хусусән униң ағриған йеригә сүфләп оң қол билән сипаш (Бухари ривайәт қилған).

Көз тәккән киши әгәр Қуръан савати бар киши болса, жуқурриқиларни өзи оқуғини яхши.

2 - Жуқуриқи айәт вә дуаларни суға оқуп көз тәккүчигә ичкүзүш вә ашқинини униңға чечиш (Әбу Давуд ривайити).

44. Кишиләрни һөрмәтләш сизни йүксәлтиду (өрлимәк, яхшиланмақ)

Инсан җәми мәвҗудатниң ичидә әң улуқ вә һөрмәтлик яритилған, қиммәтлик барлиқ. Барчә каинат вә униңдики шәйьиләр инсан үчүн яритилған. **«Шәксизки, биз адәм балилирини әзиз қилдуқ, уларни қуруқлуқта (түрлүк қатнаш веситилириға), деңизда (кемә вә пароходларға) чиқардуқ. Уларни шерин йемәкликләр билән ризқландурдуқ, йәнә уларни мәхлуқатлиримизниң нурғунидин алаһидә үстүн қилдуқ»** («Исра» сүриси, 70-айәт), **«Аллаһ асманларни вә зиминни яратқан, булуттин ямғур яғдуруп бәргән, шу ямғур билән силәргә ризқ қилип нурғун мевиләрни өстүрүп бәргән вә силәргә кемиләрни өз әмри бойичә деңизда қатнайдиған қилип бәргән, силәргә дәрияларни бойсундуруп бәргән заттур»** («Ибраһим» сүриси, 32-айәт). Аллаһ тәала инсанни һөрмәтлик вә җәми мәвҗудаттин улуқ қилип яратқан екән, инсанларниңму бир-бирини һөрмәтлиши вә қәдирлиши әқәллий тәләптур. Инсан башқиларни һөрмәтлигәнсири, уларға қиммәт бәргәнсири өзиниң һөрмитини ашуралайду вә өзини йүксәлтәләйду.

Инсанийәтниң иптиһарлиқ үлгиси, гөзәл әхлақниң нәмуниси һәзрити Муһәммәд әләйһиссалам һечқандақ адәмни төвән саниматти, кишиләрниң нәзәридә аддий санилидиған кишиләргиму алаһидә көңүл бөләтти, уларни қәдирләтти; бирси билән қол елишип көрүшсә, униң қолини чиң сиқип тутатти, у қолини тартмиғичә, пәйғәмбәр әләйһиссалам қолини тартматти, у үзини башқа яққа буримиғичә, пәйғәмбәр әләйһиссалам үзини униңдин башқа яққа буриматти. Пәйғәмбәр әләйһиссаламниң нәзәридә қиммәтсиз адәм йоқ еди, у кишиләрниң қәлбидә шундақ унтулмас гөзәл тәсирләрни қалдураттики, униң билән һәмсөһбәт болған һәрқандақ адәм пәйғәмбәр әләйһиссалам мени һәммидин бәк яхши көриду, дәп қалатти.

Саһабилириниң ичидә Абдуллаһ исимлик бир киши бар болуп, ләқими ешәк еди. Кишиләр уни ешәк дәп чақиратти. Мундақ чақириш уни һайванға охшатқанлиқтин әмәс еди. Чүнки әрәпләр пәрзәнтлиригә шуңқар (бүркүткә охшаш жиртқуч қуш), бөрә дегәнгә охшаш исимларни көп қойиду. Чүнки шуңқар һөрмәт вә иззәтни ипадилисә, бөрә җасурлуқни вә шиҗаәтни ипадиләйду. Ешәк дегән исимму сәвир вә чидамчанлиқни ипадиләйду. Абдуллаһ пәйғәмбәр әләйһиссаламни интайин бәк яхши көрәтти, базарларни айлинип жүрүп, йемәк-ичмәк, мевә-чевә вә кийим-кечәк дегәндәк көзигә немә чирайлиқ көрүнсә шуни сетивелип келип, уни пәйғәмбәр әләйһиссаламға һәдийә қилатти. Бир күни у базарда кетиветип, бирнәрсини яқтуруп қалиду (униң кийимму, йемәк-ичмәкму немә екәнлигини равий баян қилмиған), әмма сетивалғили пули болмиғанлиқтин, сатқучиға: «арқамдин маң, пулуңни беримән» дәп, сатқучини елип пәйғәмбәр әләйһиссаламниң өйигә келиду. Абдуллаһ пәйғәмбәр әләйһиссаламға салам бәргәндин кейин, «Я, рәсулуллаһ! Буни өзлиригә һәдийә қилип елип кәлдим», – дәйду. Пәйғәмбәр әләйһиссалам униңға рәһмәт ейтип қайтай дәп турушиға, Абдуллаһ: «Я, рәсулуллаһ! Буниң пулини беривәтсиңиз», – дәйду. Пәйғәмбәр әләйһиссалам униңға: «Сән буни һәдийә дегән әмәсмедиң?» – дәйду.

Абдуллаһ: «Тоғра дәйсиз, бу сизгә һәдийә, әмма беридиған пулум йоқ», – дәйду. Пәйғәмбәр әләйһиссалам тәбәссүм қилиду вә пулини бериветиду. Абдуллаһ пәйғәмбәр әләйһиссаламни һәқиқәтән наһайити бәк яхши көрәтти, пәйғәмбәр әләйһиссаламму уни яхши көрәтти. Бир күни Абдуллаһ һарақ ичкәнлиги үчүн пәйғәмбәр әләйһиссаламниң һузуриға елип келинип дәррә урулиду (ислам шәриитидә һараққәшни сәксән қамча уруп җазалаш бар). Шу чағда, саһабилардин бири: «Аллаһ ләнәт қилсун! Бир қетим әмәс, көп қетим мошундақ җазаланди» дегәндә, пәйғәмбәр әләйһиссалам у саһабиға аччиқлинип: «униңға ләнәт оқума! Аллаһниң нами билән қәсәм қилимәнки, у адәм Аллаһни вә Аллаһниң пәйғәмбирини яхши көриду», – дәйду. Абдуллаһ һарақ ичкәнлиги үчүн гунакар саналсиму, пәйғәмбәр әләйһиссалам униң яхши тәрипини һесапқа алған вә шу яхши тәрипи йүзисидин уни яхши көргән. Кашки бизму әтрапимиздики кишиләргә уларниң яман тәрәплирини әмәс, яхши тәрәплирини көздә тутуп, муамилә қилишни үгәнгән болсақ, немә дегән яхши болар еди, һә!

Мәлумки, исламдин илгирики җаһилийәт дәвирдики әрәпләрдә һарақ ичиш көп еди. Ислам кәлгәндин кейин, «Қуръан кәрим» айәтлири билән һарақ ичиш һарам қилинғандин кейин, саһабилар һарақни пүтүнләй ташлиған. Шундақтиму саһабилардин интайин аз кишиләр бәзидә һарақ ичип қоюп, дәррә җазасиға учратти. Әбу Мәһҗән исимлик саһабиму шундақ синаққа дуч кәлгән. У нәтиҗидә шәйтанни йеңиштә ғәлибә қилған вә ислам тарихидики әң катта муҗаһитлар қатаридин орун алған.

Әнәс ибни Малик рәзийәллаһу әнһу мундақ дәйду: *бир күни пәйғәмбәр әләйһиссалам билән мечитта олтураттуқ, шу пәйттә сәһралиқ бир адәм мечитқа кирип, кичик тәрәт қилишқа башлайду. Уни көргән саһабилар күтүлмигән бу әһвални көрүп у адәмниң йениға җүгрәйду. Әмма пәйғәмбәр әләйһиссалам уларға: «Тохтаңлар! У адәмни алдиратмаңлар, сүйдүгини қисивалмисун» дәп уларни пәс қилиду. Андин һелиқи адәм тәри-*

тини қилип болғандин кейин, уни йениға чақирип униңға: «бу мечитлар тәрәт қилиш үчүн әмәс, бәлки намаз оқуш вә Қуръан оқуш үчүн селинған» дәп чирайлиқчә нәсиһәт қилиду. Һелиқи адәм әтраптикиләрниң ғәзивидин қорқуп кетип, сөз қилмастин мечиттин чиқип кетиду. Намазниң вақти киргәндә бу адәм мечитқа кирип, пәйғәмбәр әләйһиссаламниң арқисида туруп, жамаәт билән намаз оқуйду. Пәйғәмбәр әләйһиссалам рукудин туруп «Сәмиәллаһу лимән һәмидә» дегинидә һәммә жамаәт бирликтә «Рәббәна вәләкәл һәмд» дәйду. Пәқәт һелиқи адәм үнлүк авазда «Я, Аллаһ! Маңа вә Муһәммәдкә рәһим қилғин, биз иккимиздин башқа һечкимгә рәһим қилмиғин» дәп дуа қилиду. Намаз түгигәндин кейин, пәйғәмбәр әләйһиссалам жамаәткә йүзлинип, һелиқи дуани кимниң қилғанлиғини сорайду. У адәм «мән» дәп алдиға чиқиду. Пәйғәмбәр әләйһиссалам униңға: «Аллаһниң кәң рәһмитини тар қиливалдиңғу» дәйду (Муслим ривайити).

Һәдистин мәлумки, пәйғәмбәр әләйһиссалам мечитқа тәрәт қилған һелиқи сәһралиқ адәмниң көңлини өзиниң чирайлиқ нәсиһити вә чәксиз меһрибанлиғи билән алған вә униң қәлбигә кирип чәксиз сөйгүсигә сазавәр болған.

Будда дининиң пешвалиридин Риюкан исимлик бир киши өзиниң кәмтәрлиги билән мәшһур екән. Бир күни униң мухлислиридин бири өзиниң қарақчи инисиға нәсиһәт қилип қоюшини өтүниду. Чүнки иниси униң нәсиһәтлиригә қәтъий қулақ салмиған вә қарақчилиқтин қәтъий қол үзмигән екән. Риюкан өзиниң бу мухлисиниң тәливини рәт қилалмай, қарақчиниң өйигә бариду, әмма униңға һечқандақ нәсиһәт қилмайду, униң билән қизғин параңлишип олтуриду, андин шу кечиси униң өйидә қонуп қалиду. Риюкан әтиси қарақчи билән хошлишип, униң өйидин айрилай дәп маңғанда, қарақчи келип униң айиғини кийгүзүп, униң боғучлирини етип қойиду, бу арида униң көз яшлири Риюканниң айиғини һөл қиливетиду. Андин қарақчи аста бешини көтүрүп техиму қаттиқ жиғлап кетиду, у бир һа-

задин кейин өзини тутувелип туруп, «Мошу күнгә қәдәр мени сиздәк бирәр пешва зиярәт қилип бақмиған вә маңа һечким әһмийәт бәрмигән еди. Сиздәк катта бир затниң мәндәк бир қарақчи билән бир кечини биллә өткүзгиниңизгә қариғанда мениң аз-тола қиммитим бар екән» дәйду. Һелиқи қарақчи шу күндин башлап қарақчилиқни ташлайду вә бутханиға өзини атап, қалған өмрини раһиблиқ (монах) билән өткүзиду.

Әслитиш:

1. Инсанлар сизниң ейтқанлириңизни вә қилғанлириңизни унтуп кетиши мүмкин, әмма сизниң уларда қалдурған тәсиратиңизни унтуп кетиши мүмкин әмәс. Шуңа сиз башқиларда гөзәл тәсиратларни қалдурушқа тиришиң.

2. Кишиләрниң қилмишиға қарап уларни «гунакар»ға чиқиривәтмәң. Чүнки сиз уларниң қәлбидикилирини билмәйсиз. Бәлки өзриси барду.

3. Сиз учрашқан һәрбир кишигә өзиниң қиммитини һис қилдурушқа тиришиң. Чүнки нурғун кишиләр өзиниң қиммәтлик екәнлигини билмәйду.

4. Өзиңизни башқилардин һәргиз артуқ санимаң. Чүнки кибир дегән өзигә ишинип кетиштин башлиниду.

5. Һәрбир кишиниң өзиниң муһим инсан екәнлигини һис қилишиға ярдәм қилиң. Чүнки һәрбир инсан өз алдиға бирдин җәвһәрдур.

6. Өзиңизниң башқа инсанлар қатаридики аддий бир шәхс екәнлигиңиз билән пәхирлиниң. Чүнки мундақ қилиш сизни йүксәлтиду, қиммитиңизни ашуриду.

7. Йә көрүнгәндәк болуң, яки болғиниңиздәк көрүнүң. Чүнки Аллаһ тәала ичи билән теши бирдәк болмиғанларни яқтурмайду.

Шундақтиму...

Стивен Кови «Үнүмдар кишиләрниң йәттә адити» намлиқ китави билән шөһрәт қазанған америкилиқ язғучи болуп, төвәндә униң «шундақтиму...» дегән сөз билән ахирлашқан язмисидин онни таллап тәғдим қилишни лайиқ таптим.

1. Сиз бирәр яхши ишни қилғанда, кишиләр сизни «Бу ишни ғәрәзлик қиливатиду» дәп төһмәт қилиши мүмкин. Шундақтиму, яхши иш қилишни тохтатмаң.

2. Раст гәп қилған вақтиңизда, бәзиләр сизгә һуҗум қилиши мүмкин. Шундақтиму, раст гәп қилиштин ваз кәчмәң.

3. Улуқвар пикир ятратқан бириниң алдиға адәттики кишиләр тосалғуларни пәйда қилиши мүмкин. Шундақтиму, улуқвар пикирләрни яритишни давамлаштуруң.

4. Әтрапиңиздики кишиләр үчүн өзиниң мәнпәитидин әла нәрсә йоқ. Шундақтиму, уларни сөйүштин ваз кәчмәң.

5. Сиз мувәппәқийәт қазанғанда, сизниң сахта достлириңиз билән һәқиқий дүшмәнлириңиз көпийип кетиду. Шундақтиму, мувәппәқийәт қазинишни давамлаштуруң.

6. Жиллардин бери ишләп тапқанлириңиз бирдәмдила нөлгә айлинип қелиши мүмкин. Шундақтиму, ишләшни қолдин бәрмәң.

7. Сизниң ярдимиңизгә муһтаж болғанлар әтә сизни тиллиши мүмкин. Шундақтиму, муһтаҗларға ярдәм қилиң.

8. Инсанлар аҗизларни яхши көриду, әмма күчлүкләрни һөрмәтләйду. Шундақтиму, сиз аҗизлар билән биллә болуң.

9. Сиз дунияға өзиңиздики әң яхшини тәғдим қилсиңиз, у сизгә өзидики әң яманни бериду. Шундақтиму, өзиңиздики әң яхшини тәғдим қилишни давамлаштуруң.

10. Бүгүн қилип қойған яхшилиғиңизни кишиләр әтә унтуп қалиду. Шундақтиму, яхшилиқ қилиң.

Стивен Ковиниң «шундақтиму...» дегән язмиси бу йәрдә түгәйду. Пеқир буниңға әгәштүрүп, оқурмәнлиримгә төвәндикиләрни тәғдим қилишни лайиқ көрдүм:

1. Инсанлар сизгә угал қилиши яки сизни хата чүшинип қелиши мүмкин. Шундақтиму, улардин үз өрүмәң. Улар кейинчә сизниң қәдриңизни билиду.

2. Һаяттики барлиқ планиңиз суға чөкүши мүмкин. Шундақтиму, тиришиштин тохтап қалмаң. Чүнки мувәппәқийәт мәғлубийәтләрниң нәтиҗисидур.

3. Сиз һеч бай болалмаслиғиңиз мүмкин. Шундақтиму, һалиңизға шүкүр қилиң.

4. Гөзәл пикриңизгә һәммила кишини қайил қилалмаслиғиңиз мүмкин. Шундақтиму, уларниң шараитини чүшиниң.

5. Һаят сизгә адиллиқ қилмаслиғи мүмкин. Шундақтиму, сиз адил болуң.

6. Һәммә адәм һәммә адәмгә ялған ейтиши мүмкин. Шундақтиму, сиз ялған ейтмаң.

7. Башқиларға кәлмигән хапилиқ яки мусибәт сизгә келиши мүмкин. Шундақтиму, яхшилиқтин үмүтвар болуң.

8. Сиз арзу қилғанлириңизниң һәммисигә еришәлмәслигиңиз мүмкин. Шундақтиму, еришкәнлириңизгә шүкүр қилиң.

9. Бәзи кишиләр сизгә бехиллиқ қилиши мүмкин. Шундақтиму, сиз сехийлиқ қилиң.

10. Бәзиләр сизгә чоңлуқ қилиши мүмкин. Шундақтиму, сиз кәмтәр болуң.

45. Һалал йейиш ибадәттур

Аллаһ тәала бәндилиригә һалалдин ризқ беришни, барлиқ җан егилирини, һәтта өзиниң ризқини тепип йейиштин аҗиз келидиған җаниварларниму ризқландурушни капаләтләндүргән. Шуниң билән бир вақитта барлиқ җан егилирини өз ризқини тепип йейиш йолида сәвәп қилишқа илһамландурған болса, инсанларни ишләшкә вә һалал ризқ һасил қилиш үчүн сәвәп қилишқа буйруған.

Ризқ – инсан һаҗәт болидиған вә пайдилинидиған нәрсиләр дегәнлиқтур. Ризқ пул-мал вә йемәк-ичмәк биләнла чәклинип қалмайду, бәлки униң даириси наһайити кәңдур. Мәсилән: тән сақлиғи, яхши җора, пәрзәнтләр, вападар дост, шундақла иман, илим, гөзәл әхлақ, тәқвалиқ вә яхши әмәл қатарлиқларму ризқтур. Буларниң һәммиси Аллаһ тәала тәрипидин берилгән ризқ вә әта-еһсанлардур. Чүнки ислам нәзәридә ризқ Аллаһ тәа-

ланиң немити вә инъамидур. Ризқ бәргүчи пәқәтла Аллаһ тәала екәнлигини етирап қилип, униңға чин ишиниш мөмүн адәмниң иманиниң муһим бир парчисидур.

Ризқ һасил қилишниң принципи

Ислам нәзәридә ризқни һасил қилишниң принципи үч болуп, улар төвәндикичә:

1. Аллаһ тәалаға тайиниш вә униңдин ризқ тиләш. Чүнки ризқ бәргүчи пәқәтла Аллаһ тәаладур. **«Шәксизки, Аллаһ (һәммигә) ризқ бәргүчидур, қудрәт вә күч-қувәт егисидур»** (“Зарият” сүриси, 58-айәт).

2. Ишләш вә сәвәп қилиш. **«У зиминни силәргә бойсунидиған қилип бәргән заттур, әнди силәр (тирикчилик қилип) зиминниң тәрәп-тәрәплиридә меңип, Аллаһниң (бәргән) ризқидин йәңлар, (һесап бериш үчүн) тирилидиған жайиңлар Аллаһниң дәргаһидур»** (“Мүлк” сүриси, 15-айәт).

3. Алдамчилиқ, өсүм муамилиси, оғрилиқ, парихорлуқ, дегәндәк һарам ишлардин жирақ туруп, һалал иш қилиш. **«Әй, иман ейтқанлар! Әгәр Аллаһқила ибадәт қилидиған болсаңлар, биз силәргә эта қилған һалал нәрсиләрдин йәңлар вә Аллаһқа шүкүр қилиңлар»** (“Бәқәрә” сүриси, 172-айәт).

Ислам өлималири һалал пул билән һарам пулни мундақ тонуштурған: «пулниң мәнбәси вә уни һасил қилиш йоллири һалал болса, йәни пулни ислам шәриити көрсәткән йол билән тапқан болса, мундақ пул һалал пулдур. Әксичә, пулниң мәнбәси вә тепиш йоллири һалал болмиса, йәни ислам шәриити мәнъий қилған йоллар билән тапқан пул болса, мундақ пул һарам пулдур» (Доктор Һүсәйн Шаһатәниң “Ислам қануниға асасән турмушини паклаш” намлиқ әсәри, 45-бәт).

Һарамдин пул тепишниң мисаллири:

– оғрилиқ қилиш, булаңчилиқ қилиш, кишиләрни қорқутуп пулини еливелиш.

– башқиларниң һәққини йәвелиш, хусусән, житимларниң һәққини йәвелиш.

– банкиға пул қоюп, униң өсүмини елиш, қәриз берип өсүм елиш.

– зина қилип, зинаға дәллаллиқ қилип яки сайә қилип пул тепиш.

– қимар ойнап яки униңға дәллаллиқ қилип пул тепиш.

– өзиниң иш орнидин пайдилинип йолсизлиқ қилип пул тепиш, пара елиш.

– һарақ, тамака, зәһәрлик чекимлик яки ичимлик содиси қилип пул тепиш.

– ялған гувалиқ берип яки ялған диплом, һөжжәт қатарлиқларни ясап пул тепиш.

– өлчәмдә, таразда кам тартип берип пул тепиш.

– гунасиз кишиләргә қара чаплап яки чеқиштуруп пул тепиш.

– исламда сетиш һарам қилинған нәрсиләрни сетип пул тепиш.

– залимларға, мустәмликичиләргә һәмкарлишип пул тепиш.

– содида ялған ейтип, көзбояп пул тепиш.

Ризқта бәрикәт һасил қилиш йоллири

Ризқта бәрикәт наһайити муһимдур. Чүнки бәрикити болмиған ризқниң вә һәрқандақ ишниң мәнпәити интайин аз болиду, риважи болмайду. Бәрикәт һасил қилишниң йоллирини төвәндикидәк ихчамлашқа болиду:

1. Аллаһ тәалаға тәқвалиқ қилиш. Тәқвалиқ һәргизму нурғун кишиләр чүшинивалғандәк ташқи қияпәткә қаритилған иш әмәс, бәлки ички дунияримизни ислаһ қилиш, Аллаһ тәала буйруған бойичә иш көрүп, Аллаһ тәала тосиған ишлардин жирақ туруш арқилиқ униңға итаәт қилиш дегәнликтур. Мәйли дунялиқ, мәйли ахирәтлик һәрқандақ ишта Аллаһ тәалаға толуқ итаәт қилған кишиниң ризқи бәрикәтлик, ишлири бәрикәтлик вә аилиси бәрикәтлик болушида қилчә шәк йоқ. Аллаһ тәала

иман вә тәқвалиқниң бәрикәткә түрткә болидиғанлиғини баян қилип мундақ дегән: **«(Пәйғәмбәр әвәтилгән) шәһәрләрниң аһалиси иман ейтқан вә (гуна-мәсийәттин) сақланған болса еди, әлвәттә, уларға асман-зиминниң бәрикәтлирини яғдуруп берәттуқ. Лекин улар (пәйғәмбәрләрни) ялғанчи деди, шуңа уларни өз қилмишлири түпәйлидин һалак қилдуқ»** ("Әърaф" сүриси, 96-айәт).

2. Аллаһ тәаланиң ризқ бәргүчи екәнлигигә чин ишәнчә қилған һалда, ризқ ишигини әмгәк ачқучи билән ечиш. Аллаһ тәала бу дунияниң ишлирини сәвәпләргә бағлиқ қилған болуп, ишләш, сәвәп қилиш бәрикәтниң капалитидур.

3. Шүкүр қилиш. Шәксизки, Аллаһ тәаланиң немәтлиригә шүкүр қилиш бәрикәтниң вә техиму зиядисигә еришишниң амилидур. Аллаһ тәала буни баян қилип мундақ дегән: **«Әгәр шүкүр қилсаңлар, силәргә (бериватқан немитимни) техиму зиядә қилимән. Әгәр тузкорлуқ қилсаңлар, шәксизки, мениң азавим бәкму қаттиқтур...»** ("Ибраһим" сүриси, 7-айәтниң бир қисми).

Һалал йейишниң әһмийити

Һалал йейиш Аллаһ тәаланиң әмри, пәйғәмбәрләрниң вә яхши затларниң әхлақидур. Һарам йейиш ибадәтләрниң қобул болмаслиғиға вә дуаларниң ижабәт болмаслиғиға сәвәп болиду.

1. Йемәк-ичмиги, кийим-кечиги һарамдин болған адәмниң ибадәтлири қобул болмайду. Пәйғәмбәр әләйһиссалам бу мавзуда мундақ дегән: *«Әй, инсанлар! Һәқиқәтән Аллаһ тәала пактур, у пәқәт пак болғаннила қобул қилиду»* (Муслим ривайити). Бу һәдисниң мәниси: қәлби пак, йемәк-ичмәклири һалалдин болуп, пак болғанларниңла қилған ибадәтлирини қобул қилиду, дуалирини ижабәт қилиду, дегәнликтур.

2. Һарам йегән адәмниң дуаси ижабәт болмайду. Пәйғәмбәр әләйһиссалам мундақ дегән: *«Бирси үсти бешини чаң-тозаң қаплиған, чачлири чугулған қияпәттә икки қолини асманға*

көтүрүп ‹Я, пәрвәрдигарим! Я, егәм!› – дәп дуа қилиду. Һалбуки униң йегән-ичкәнлири һарамдин, кийгәнлири һарамдин болуп, у һарамдин озуқланған турса, қандақму униң дуаси иҗабәт болсун!?» (Муслим ривайити). Бу һәдисниң мәниси шуки, бирси әң бечарә қияпәттә Аллаһ тәалаға ялвуруп дуа қилған вә у шу һалити билән дуаси иҗабәт болушқа әң тегишлик болған турсиму, у һарамдин озуқланғанлиғи үчүн униң дуаси иҗабәт болмайду. Саһабилар йемәк-ичмәклириниң һалалдин болушиға бәкму әһмийәт берәтти, улар һалаллиғи яки һарамлиғида азирақ шүбһә болған нәрсиләрдинму худди оттин қачқандәк қачатти. Һәзрити Әбу Бәкри рәзийәллаһу әнһуниң бир киши тәрипидин һәдийә қилинған йемәкни йәп селип, униң һалаллиғида шүбһә барлиғини билгинидин кейин, қолини ағзиға тиқип туруп, наһайити тәсликтә уни яндуривәткәнлик қиссисиму рәсулуллаһниң саһабилириниң һарам йейиштин өлүмни әвзәл көридиғанлиғини ипадиләшкә йетәрликтур. Әлламә Һафиз ибни Рәҗәб мундақ дегән: «Бу һәдис һарам йейишниң әмәлләрниң қобул болушиға тосқун болидиғанлиғиға ишарәт қилиду. Чүнки һалалдин йемигән кишиниң әмәллири қобул болмайду, һарам йейиш әмәлни бузиду вә униң қобул болушини тосайду».

Һарамдин паклиниш

Һәрқандақ бир гунадин кейин, Аллаһ тәалаға сәмимий тәвбә қилип, униңдин кәчүрүм сораш пәриз болғандәк, һарамдин паклиниш вә униң гунаридин тазилиниш, Аллаһ тәалаға сәмимий тәвбә қилиш пәриздур. Инсанлар тәрипидин садир қилинған гуна вә қилмишлар Аллаһ тәаланиң һәққигә қарши садир қилинған болиду, яки мәхлуқатларниң һәққигә қарши садир қилинған болиду. Аллаһ тәаланиң «қил» вә «қилма» дегән әмир-пәрманлирини орунлаш, униң инсанлар үстидики һәққи болуп, буларни бәҗа кәлтүрүш инсанларниң борчидур. Чүнки Аллаһ тәала инсанларни гөзәл сүрәттә яритип, уларни йәр йүзиниң хоҗайини қилди, уларни әң һөрмәтлик қилди, уларға түрлүк сан-санақсиз

нemәтләрни әта қилди, башқа мәхлуқатларни уларниң пайдилиниши үчүн яритип бәрди. Әһвал мундақ екән, Аллаһ тәаланиң инсанлар үстидики һәқлири көптур. Буниң үчүн Аллаһ тәаланиң әмир-пәрманлириға хилаплиқ қилғучилар униң һәққигә қарши қилмиш садир қилған болиду. Мәхлуқатларниң, хусусән инсанларниң һәққи инсанлар тәрипидин зиян-зәһмәтләргә учритилмаслиғидур. Инсанларни зиян-зәһмәтләргә учритиш, уларға зулум қилиш вә уларниң һәқлирини йәвелиш уларниң Аллаһ тәала әта қилған һәқ-һоқуқлириға тәҗавуз қилғанлиқ болиду.

Аллаһ тәаланиң һәққигә қарши садир қилинған гуна-мәсийәтләрниң тәвбисиниң қобул қилиниши үчүн үч шәрт бар, улар:

1. Қилған гуна-мәсийәтләр үчүн пушайманлиқ һис қилиш.

2. Бурун қилған гуна-мәсийәтләрни қайта қилмаслиққа чин ирадә бағлаш.

3. Гуна-мәсийәтләрдин қәтъий қол үзүш.

Әмма инсанларниң һәққигә қарши садир қилинған қилмишлар вә яманлиқларниң тәвбисиниң қобул болуши үчүн жуқурики үч шәрт билән биргә, һәқ егисини рази қилиш шәрт қилиниду. Һәққини йәвалған болса, уни қайтуруп бериш, төһмәт қилған яки абройини төккән, яки қандақла бир яманлиқ қилған болса, униңдин разилиқ елиш тәләп қилиниду. Чүнки бу хилдики һәқ Аллаһ тәаланиң һәққи болмастин, инсанларниң өз һәқлири болғанлиғи үчүн, улар қилмишкарлирини өзлири кәчүрмигичә Аллаһ тәала кәчүрмәйду вә тәвбилирини қобул қилмайду. Мана бу, Аллаһ тәаланиң адалитидур.

Истиғпар – Аллаһ тәаладин гуналарниң кәчүрүм қилишини тиләш дегәнликтур.

Тәвбә – садир қилинған гуналарға пушайман қилип, қайта гуна қилмаслиққа бәл бағлап, тоғрилиққа қайтиш демәктур.

«Қуръан кәрим» бизгә тәлим берип мундақ дәйду: **«Әй, иман ейтқанлар! Аллаһқа сәмимий тәвбә қилиңлар, үмүтки, Рәббиңлар силәрниң гунариңларни йоққа чиқириду. Силәрни астидин өстәңләр еқип туридиған җәннәтләргә киргүзиду...»** (“Тәһрим” сүриси, 8-айәтниң бир қисми).

Пәйғәмбәр әләйһиссалам истиғпарниң пәзилитини баян қилип мундақ дегән: *«Истиғпар ейтишни өзигә вәзипә қилған адәмгә Аллаһ һәрқандақ қийинчилиқтин чиқиш йоли вә һәрқандақ ғәм-қайғудин хошаллиқ яритип бериду, униңға күтүлмигән йәрдин ризқ бериду»* (Әбу Давуд ривайити).

“Әзһәр” университетиниң устазлиридин доктор Абдулһәй Фәрмавий «Саадәтниң йоли Аллаһқа тәвбә қилиштур» намлиқ китавида мундақ дәйду: «Тәвбиниң һәқиқәтән зор пайдилири бар болуп, уларниң бәзиси төвәндикичә:

– тәвбә барчә яхшилиқларға түрткә болиду.

– тәвбә инсанниң мәнивий қувитини ашуриду.

– тәвбә бәхит-саадәтниң йолидур.

– тәвбә инсанни Аллаһниң разилиғиға елип бариду.

– тәвбә бәндиниң Аллаһқа болған итаәтмәнлигини ашуриду.

– тәвбә қәлбни Аллаһтин қорқидиған қилиду.

– тәвбә тоғра йолдин чиқип кәткәнләрниң йолини тоғрилап бериду» (Абдулһәй Фәрмавий “Бәхит йоли – Аллаһқа тәвбә қилиш” намлиқ әсәри, 23-бәт).

46. Һарамдин қутулушниң чариси

Буниңдин илгирики «һалал йейиш ибадәттур» дегән мавзудики язмида һалал ризқ һасил қилишниң принциплири, һалалдин йейишниң әһмийити вә һарамдин қутулушниң зөрүрлүги һәққидә тохталған едуқ. Бу язмида бәзи оқурмәнлиримниң тәливи билән һарамдин қутулушниң йоллири һәққидә тохтилимиз.

Барлиқ ислам өлималири һарам малдин дәрһал қутулушниң зөрүрлүгидә иттипақтур. Һарамдин қутулушниң йоллири вә чарилири һәққидә әмәлий әһвал вә шараитқа қарап өлималарниң һәрхил көзқарашлири мәвжут. Әлламә Қуртуби мундақ дегән: «Өлималиримиз қолидики һарам малниң тәвбиси уни өз егисигә қайтуруп бериш билән болидиғанлиғини, әгәр у һарам мал бирсидин алған өсүм (җазанә) яки зулум вә йолсизлиқ билән алған мал болса, уни өз егисигә қайтуруп бериш, әгәр егисини тапал-

миса, йоқсулларға сәдиқә қиливетиш билән болидиғанлиғини, әгәр қолидики пул-малниң қанчилиғи һалал вә қанчилиғи һарам екәнлигини биләлмәй қалса, өзиниң гуманиниң күчлүк тәрипини һесапқа елип иш көрсә болидиғанлиғини, әгәр зиммисидики һәқләр көп болуп уни төләшкә күчи йәтмәйдиған дәрижидә болса, униң тәвбиси қол илкидә бар болған нәрсиләрдин бир қур кийим вә йемәк-ичмәклирини елип қелип, қалғинини сәдиқә қиливетиш яки умумий мусулманларға пайдилиқ болған жайларға ианә қилиш билән болидиғанлиғини баян қилған» ("Қуръанниң барлиқ һөкүмлири" 3-том, 366-367-бәтләр).

Имам Шафиий мундақ дегән: «Һарам малдин тәвбә қилишниң шәрти зиммисидики һарам мални өз егисигә қайтуруп бериш, навада мал егиси болмиса, уни издәп тепип бериш, әгәр вапат болуп кәткән болса, униң варислириға бериш, варислири болмиса, мусулманларниң җәмийәтлиригә, уларму болмиса йоқсулларға бериштин ибарәттур. Һарам малдин қутулмақчи болған адәм қутулуш нийити билән өлүп кәтсә, Аллаһниң уни мәғпирәт қилиши үмүтликтур» ("Зиркәшийниң базисидики қатламлар" 2-том, 425–426-бәтләр).

Һарам арилишип қалған мални паклаш мәсилиси

Бәзи кишиләр һалал кәсип қилиш билән бир вақитта һарам ишларниму қилип қойиду. Шуниң билән, бу кәсиптин тапқан һалал пулға һарам пул арилишип қалиду. Шуниң үчүн, пул-малға арилишип қалған һарамни айрип чиқиривәтмигәндә, қолидики һалал пакланмайду. Қолидики һалал һарамдин вә шүбһилик ишлардин пак-пакиз болмиса, әмәл ибадәтниң қобул болушиға, дуаниң иҗабәт болушиға тосқун болиду.

Һалалға һарам арилишип қалидиған ишлардин бәзи өрнәкләр

Ислам шәриитидә сетишқа рухсәт қилинған һалал нәрсиләрни сетиш билән биргә тамака, һарақ, чошқа гөши, ақ чекимлик дегәндәк һарам нәрсиләрниму сетиш яки бәзи малларға башқиларниң вә башқа дөләтләрниң маркилирини оғриликчә чаплап сетиш, яки содида алдамчилиқ қилиш қатарлиқлар.

– мевә, көктат, ашлиқ қатарлиқларни сатидиғанларниң яхшисини үстигә, начарлирини астиға тизип сетиши.

– қилған иши яки кәспи гәрчә һалал болсиму, өзиниң һәққидин зиядә һәқ елиш.

– меһманханиларниң меһманлар үчүн тәғдим қилидиған хизмәтлири ичидә һарам ишларниму қилиши яки һарам нәрсиләрни тәғдим қилиши.

– банкиларниң шәриәткә уйғун ишларни қилиш билән бир вақитта шәриәт һарам қилған җазанә дегәндәк һарам ишларниму қилиши.

– бәзи ширкәтләрниң һалал ишларни қилиш билән бир вақитта җазанә қилидиған банкиларда пул қоюш дегәндәк бәзи һарам ишларниму қилиши вә башқилар.

Һарам арилишип қалған мални паклаш усули

Ислам өлималири һарам арилишип қалған мални паклашта мундақ қаидини оттуриға қойған:

– һалалға арилишип қалған һарам һәммини һарам қиливәтмәйду.

– һалалға арилишип қалған һарамни айрип чиқип, йоқсулларға яки мусулманларға пайдилиқ җәмийәтләргә бериш лазим.

– һалал билән һарам арилишип қалидиған ишлардин, кәсипләрдин вә муамилиләрдин жирақ туруш тәқвалиқниң тәливидур (доктор Һүсәйн Шаһатәниң "Ислам қануниға асасән тирикчилик" намлиқ әсири, 56-бәт).

Һалал малдин һарамни айрип чиқиш қийин болса қандақ қилиш керәк?

Көп санлиқ өлималарниң иттипақи бойичә, банкида қойған пулға, ширкәт һәссидарлиғиға (шериклик) вә башқа муамилиләргә арилишип қалған һарамни айрип чиқиш қийин болғанда, бу һәктә ихтисас егилиригә муражиәт қилиш лазим келиду. Чүнки улар һесаплап берәләйду. Мундақ қилиш динимизда йолға қоюлған усул болуп, өз вақтида пәйғәмбәр әләйһиссалам зираәт вә мевиләрниң закитини, һәтта техи жиғивелинмиған мевиләрниң закитини һесаплашта қолланған чаридур. Буни фиқһи китаплирида «хәрс» дәп атайду.

Һарам мални ибадәт үчүн ишлитишкә боламду?

Ислам өлималириниң көп санлиғи һарам мални һечқандақ бир ибадәт үчүн қоллинишқа болмайду дәп қарайду. Һәтта бәзи өлималар һарам пулға Қуръан сетивелишқиму болмайду дәп қарайду. Улар һарам мални пеқирларни вә мискинләрни тамландуруш, қәризини төлийәлмигәнләрниң қәризини төләп бериш, һәркайси илим саһалирида оқуватқан оқуғучиларға, тәтқиқатчиларға вә яшларниң өйлиниш ишлириға ярдәм қилиш қатарлиқ ишларға ишләтсә болиду дәп қарайду (доктор Һүсәйн Шаһатәниң “Ислам қануниға асасән тирикчилик” намлиқ әсири, 65-бәт).

Һарам мал билән һәж қилишқа боламду?

Һәнәфий мәзһибиниң өлималириниң вә башқа көп санлиқ өлималарниң иттипақи бойичә, һарамдин пул тапқан адәмниң әшу һарам пул билән қилған һәжжи қобул болмайду вә қилған һәжжидин униңға һечқандақ совап болмайду, әмма униңдин һәж пәрзи сақит болиду. Һәж пәрзи сақит болғанлиғи сәвәплик,

у киши намазни тәрк әткән адәм жазаланғандәк һәж пәрзи үчүн жазаланмайду (әлламә Һүсәйн Муһәммәд Мәхлуфниң «Қанунлуқ пәтивалар» намлиқ әсири, 2-том, 7–8 бәтләр).

Һарам арилишип қалған малниң закити қандақ ада қилиниду?

Һалал малға һарам мал арилишип қалғанда, һалал малниң миқдари закат бериш өлчимигә йәткән болса, һалал малниң закити берилиду. Чүнки һарам малға закат кәлмәйду. Әгәр һалал малниң миқдари закат бериш өлчимигә йәтмигән болса закат кәлмәйду. Һарамлиғи ениқ әмәс, һалаллиғида шүбһә болған малға закат келиду (Доктор Һүсәйн Шаһатәниң “Ислам қануниға асасән тирикчилик” намлиқ әсири, 71-бәт).

Мәнбәси һарам яки һарам арилишип қалған мирасни елишқа боламду?

Аллаһ тәала бизни мирасни шәриәттә бәлгүләнгән миқдар бойичә тәқсим қилишқа буйруған вә мирас илмини үгинишни пәриз қилған. Шуңа мирас илми عِلْمُ الْفَرَائِضِ (пәризләр илми) дәп аталған. Пәйғәмбәр әләйһиссалам буни тәкитләп: *«Мирас илмини үгиниңлар, чүнки у илимниң йеримидур, у тез унтулуп кетиду, мениң үммитимдин әң авал суғурулуп кетидиған илим мирас илмидур»* (Ибни Мажә вә Даруқутни ривайити) дәп көрсәткән.

Мирас қалған пул-мал һалал болса, варисларниң у мирастин бәһримән болушида һечқандақ чәклимә йоқтур. Навада мирас қалған пул-мал һарам яки һарам арилишип қалған болса, униң һөкми мундақ болиду:

– варислар өзлиригә қалған мирасниң мәнбәси һарақ, тамака, ақ чекимлик, чошқа гөши дегәндәк нәрсиләрни сетип тапқан яки оғрилиқ, булаңчилиқ, алдамчилиқ, қоймичилиқ дегәндәк

һарам йоллар билән башқилардин еливалған һарам мал екәнлигини билсә, бу мални ишлитиш уларға һалал болмайду. У малдин чоқум қутулуши керәк. Бу һалда уларниң алдида иккила йол бар болуп, бири, башқилардин еливалған мални өз егисигә қайтуруп бериш, мал егилирини тапалмиса яки кимләрниң һәққи екәнлигини билмисә, умумий мусулманлар мәнпәәтлинидиған орунларға ианә қиливетиштур.

– мирасниң мәнбәси һалал болуп, тиҗарәттә алдамчилиқ, ялғанчилиқ, көз бояш вә ялғандин қәсәм қилиш арқилиқ һарам қошулуп қалған болса, мундақ һарамни һалалдин айриш қийин болғанлиқтин, варислар мирастин мәһрум қилинмайду. Әгәр варислар гунадин вә һарамдин паклинишни халиса, мирастин өзи һарам дәп тәхмин қилған қисмини яхшилиқ йоллириға, йоқсулларға бәрсә болиду. Әгәр мирасниң көп қисми һалал вә аз қисмила һарам болса, варислар йәнила мирастин мәһрум қилинмайду, мирастин толуқ бәһримән болуш һәққи бар. Бәзи өлималар әшу аз қисим һарамни айрип чиқип, яхшилиқ йоллириға сәрип қилиши керәк дәп қарайду. Әмма бу тоғрисида бирликкә келингән фиқһий дәлил йоқ. Әлламә Йүсүп Қәрдавиға охшаш бәзи өлималар мирасни варисларға һалал қилидиған һарамниң миқдари умумий мирасниң 25 процентидин артуқ болмаслиғи шәрт дегәнләрму, умумий мирасниң үчтин бiридин артуқ болмаслиғи шәрт дегәнләрму бар. Һәрбириниң өз иҗтиһадини күчләндүридиған дәлиллири бар» (Қатарниң «Закат сандуғи» намлиқ закат фонди тәрипидин елип берилгән илмий тәтқиқат доклади, 2004-жили).

Житимларниң мелиға арилишип қалған һарам мәсилиси

Житимларниң ишлириға егә болған адәм (вәсий) бәзидә житимларниң пул-мелини банкиға қоюп сақлашқа һаҗәт болиду. Житимлар өзлириниң ишлирини бир тәрәп қилалиғидәк яшқа кәлгәндә, вәсий уларниң пул-мелини өзлиригә қайтуруп бе-

риш үчүн, пулни банкидин алиду. У чағда әслидики пул билән банкида жиллардин бери өскән пул қошулуп кәткән болиду. Бу әһвалда, житимларниң пулини униңға кирип қалған һарамдин қандақ паклаш керәк?

Өлималар буниңға жавап берип мундақ дегән: «Житимлар өзлириниң пул-мелидики һарамни яки шүбһилик миқдарни айрип чиқалиса, әшу айриған миқдарни йоқсулларға яки умумий мусулманларға мәнпәәтлик орунларға ианә қилса болиду. Әгәр өзлири биләлмисә, банкидин әсли пул билән өскән пулниң миқдарини сориса, улар һесаплап бериду. Әшу һесаплап берилгән өсүм миқдарини жуқурики еһтияжлиқ тәрәпләргә ианә қиливәтсә болиду. Навада мәзкур житим (яки житимлар) йоқсул болуп, уларға закат елиш дурус болидиған дәрижидә болса, өскән пулни өзи ишләтсиму болиду, әмма өсүмдин қутулғини әвзәлдур» (Доктор Һүсәйн Шаһатәниң “Ислам қануниға асасән тирикчилик” намлиқ әсири, 76-бәт).

Пул-мелиға һарам қошулуп қалған адәмгә қиз беришкә боламду?

Һалалдин пул тепиш, һалал йейиш Аллаһ тәаланиң әмри вә сағлам аилиниң капалитидур. Һәрқандақ бир мусулман диянәтлик, әхлақлиқ вә бәхитлик өтәләйдиған биригә өйлинишни арзу қилиду. Һалал таам әхлақлиқ вә әқиллиқ пәрзәнтләрни йетиштүрүшниң йолидур. Шуңа, қиз-жигитләрни өйләндүрүштә қудилашқучи һәр икки тәрәп қарши тәрәпниң һалал кәсип қилидиғанлиғиға вә һалалдин йәп-ичидиғанлиғиға алаһидә әһмийәт бериши вә бу ишни сүрүштә қилиши лазим. Әлламә Муһәммәд Ратиб Наблиси ейтқандәк, «Әң еғир ижтимаий зулум өзиниң диянәтсиз оғлиға диянәтлик қиз елип беришкә урунуштур».

Ақ чекимлик, һарақ, тамака, чошқа гөши дегәндәк һарам нәрсиләрни елип сатидиған, қимарханиларда, танцихaниларда ишләйдиған, содида алдамчилиқ вә ялғанчилиқ қилидиған,

қоймичилиқ қилидиған жигитләр диянәтлик қизларға херидар болуп кирсә қандақ қилиш керәк?

Бәзи өлималар мундақ жигитләргә һарам ишлар йүз беридиған жайларда ишләштин ваз кечишни, һалалдин пул тепиш йолиға киришни тәвсийә қилиш лазим. Әгәр ваз кәчсә вә һалал иш қилип пул тепиш йолиға кирсә, униңға қиз беришкә болиду, навада нәсиһәтни қобул қилмиса вә өзиниң иш орнида ишләшни давамлаштуридиғанлиғини билдүрсә, униңға қиз бәрмәслик керәк, дәп қарайду.

Ислам фиқһий алимлири қиз тәләп қилғучи жигитниң диянәтлик вә әхлақлиқ болуши шәрт екәнлигигә бирликкә кәлгән. Аллаһ тәала «Қуръан кәрим»дә: **«...пак аяллар пак әрләргә лайиқтур, пак әрләр пак аялларға лайиқтур...»** (“Нур” сүриси, 26-айәтниң бир қисми) дәп көрсәткән. Пәйғәмбәр әләйһиссалам: *«Әгәр силәр униң диянитигә вә әхлақлиға қайил болсаңлар, уларни дәрһал өйләндүрүңлар, болмиса йәр йүзидә чоң бузғунчилиқ териған болисиләр»* дәп көрсәткән (“Имам Тәбараний ривайити).

Өлималарниң һарамдин пул тапидиған адәмгә қиз бәрмәслик лазим дегәнлигиниң сәвәви шуки, өйлиниш ибадәттур. Чүнки өйлиниш Аллаһ тәаланиң әмридур. Аллаһ тәаланиң әмрини тутқанлиқ униңға ибадәт қилғанлиқтур. Аллаһ тәалаға қилинидиған ибадәт һарам билән болмайду. Йәнә бир тәрәптин ейтқанда, асасий һарамдин қурулған бир аилигә Аллаһ тәала қандақму бәрикәт әта қилсун?!

Муһәммәд ЙҮСҮП

ҺАЯТНИҢ ПӘЙЗИНИ СҮРҮҢ

Муһәррир: *Ялкун НУРУЗОВ*
Тех. муһәррир: *Зульфия СУЛТАНОВА*
Дизайн: *Зульфия СУЛТАНОВА*

Офсетлиқ қәғәз.
Һәрип түри Times New Roman
Һәҗими 11,5 б.т.
Тарилими 300 данә

«Мир» нәшрияти.
Алмута шәһири, Жибек-Жолы кочиси, 64.
Тел.: +7 (727) 273-39-89, 328-12-66